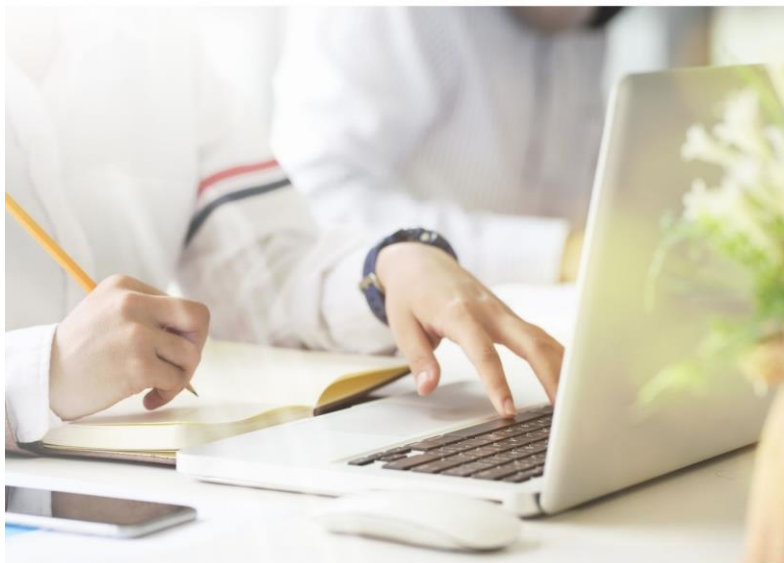

**Мова, культура,
література
у спектрі сучасних
українознавчих досліджень**

**За редакцією
Ірини Кононенко
Світлани Романюк
Катажини Якубовської-Кравчик**

**Мова, культура, література
у спектрі сучасних українознавчих
досліджень**

ЗА РЕДАКЦІЮ

**ІРИНИ КОНОНЕНКО
СВІТЛАНИ РОМАНЮК
КАТАЖИНИ ЯКУБОВСЬКОЇ-КРАВЧИК**

**UNIWERSYTET WARSZAWSKI
WARSZAWA 2020**

Publikację opiniowały do druku

dr Łarysa Kolibaba

Ukraińska Akademia Nauk

dr Dariya Pavlešen

Uniwersytet w Zagrzebiu

Nazwa i adres wydawcy

Uniwersytet Warszawski

Katedra Ukrainistyki

Szturmowa 4

00-927 Warszawa

ISBN 978-83-954964-2-4

Skład, łamanie

Katarzyna Jakubowska-Krawczyk

**Seria wydawnicza Katedry Ukrainistyki
Uniwersytetu Warszawskiego**

„Młoda Ukrainistyka”

TOM 1

**POD RED. KATARZYNY JAKUBOWSKIEJ-KRAWCZYK,
IRYNY KONONENKO, SVITLANY ROMANIUK**

ЗМІСТ

Вступ.....9

I. Сучасні аспекти вивчення української мови та літератури

Наталія Драніцина
Правописні інновації в новій редакції Українського правопису.....12

Ангеліна Паращина
Балансування на межі Ідентичності та Інакшості (на матеріалі збірки оповідань Катерини Калитко „Земля загублених, або Маленькі страшні казки”).....27

Ольга Сідак
Фонетичні особливості мовлення дітей дошкільного віку....49

Ганна Столяр, Ольга Новик
Мариністична повість Антона Санченка „Левантійські канікули”: новаторство пригодницького жанру в дитячій літературі.....64

II. Нові напрямки зіставної лінгвістики

Сильвія Зьрудловська
Українські і польські прислів'я з концептом 'хліб'.....80

Ірина Кубашевич
Англійські фразеологізми у мові кіно та їхні українські еквіваленти (на матеріалі фільму Квентіно Тарантіно „Кримінальне читиво”).....92

Мирослава Попович
Омонімія в українській і польській мовах: зіставний аспект (на матеріалі назв тварин).....112

III. Проблеми досліджень українських мас-медіа

Богдана Романюк
Застосування моделі множинної лінійної регресії у прогнозуванні популярності українськомовного Instagram-тексту.....128

Діана Кичан
Динаміка фемінітивів в українській мові (на матеріалі сучасних медійних джерел).....150

Соломія Птачик
Стереотипи в українській літературі на прикладі есеїв з блогу Юлії Сливки #Чуєш, коли приїдеш додому?.....167

Діана Ткаченко
Портрет без „портретної схожості”: символіка образу відомої особи в українській ілюстрації на прикладі робіт ілюстраторів клубу „Pictoric”.....183

Інформація про авторів і наукових керівників.....199

TABLE OF CONTENTS

Foreword.....9

I. Actual Problems of Linguistics and Literature

Natalia Dranitsyna

Spelling Innovations in the New Edition of Ukrainian Spelling...12

Anhelina Parashchyna

Balancing between identity and otherness (based on the collection of short stories „Zemlia Zahublenykh abo Malenki strashni kazky” by Kateryna Kalytko) 27

Olha Sidak

Phonetic Features of Speech in Preschool Children.....49

Hanna Stoliar, Olha Novyk

Anton Sanchenko's marine story Levantian Holidays: innovation of the adventure genre in children's literature.....64

II. New directions of comparative linguistics

Sylvia Źródłowska

Image of Bread in Ukrainian and Polish Proverbs.....80

Iryna Kubashevych

English Idioms in Cinematographic Language and Their Ukrainian Equivalent (on the Basis of Quentin Tarantino's Movie „Pulp Fiction”).....92

Myroslava Popovych
Homonymy in Ukrainian and Polish Languages: the Comparative Aspect (on the Basis on Animal Names).....112

III. Problems of research of Ukrainian mass media

Bohdana Romaniuk
Application of Multiple Linear Regression Model in Forecasting Ukrainian Language Instagram Text.....128

Diana Kychan
Dynamics of Feminities in the Ukrainian Language (Based on the Material of Modern Media Sources) 150

Solomiya Ptachyk
Stereotypes in Ukrainian literature on the example of essays from Julia Slywka's blog #Чыцу, кому нуїдеи додоми?.....167

Diana Tkachenko
Portrait without “portrait resemblance”: famous people image symbolism in ukrainian illustration exemplified in a case study of “Pictoric” club.....183

Information about authors and supervisors 199

ВСТУП

Запропоноване видання містить статті студентів-україністів Польщі й України. Збірник є результатом польсько-української співпраці викладачів, спрямованої на обмін досвідом щодо залучення студентів до проведення наукових досліджень під час навчання у ВНЗ. У проекті взяли участь молоді дослідники та провідні фахівці університетів із різних куточків України – Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного університету „Києво-Могилянська академія”, Львівського національного університету імені Івана Франка, Львівської національної академії мистецтв, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Бердянського державного педагогічного університету, а також із кафедри україністики Варшавського університету – лабораторії контрастивного мовознавства і лабораторії досліджень української ідентичності цієї кафедри.

Наукова проблематика студентських досліджень охоплює широкий спектр питань сучасного мовознавства – фонетики, лексикології, фразеології, граматики, психота етнолінгвістики, комп’ютерної лінгвістики, зіставного мовознавства. Статті студентів об’єднує характерний для сучасної лінгвістики комплексний підхід до аналізу мовних явищ.

У роботі Ольги Сідак розглянуті фонетичні особливості розвитку українського мовлення дітей дошкільного віку. У статті Діани Кичан на матеріалі медійних джерел проаналізовано динаміку фемінітивів у сучасній українській мові. Богдана Романюк розглянула

особливості застосування моделі множинної лінійної регресії у прогнозуванні популярності інстаграм-текстів. У праці Наталії Драніциної описано основні правописні зміни, запропоновані в новій редакції Українського правопису, й визначено історичні причини цих змін.

Праці студентів україністики Варшавського університету пов'язані з різними аспектами зіставного мовознавства, що зрозуміло з огляду на специфіку закордонної кафедри. У статті Сильвії Зьрудловської розглянуто українські та польські прислів'я з концептом 'хліб'. Мирослава Попович звернулася до проблем омонімії в українській і польській мовах. У роботі Ірини Кубашевич проаналізовано типи перекладу англійських фразеологізмів, що вжиті у мовленні персонажів фільму „Кримінальне читиво”, на українську мову.

Наукова проблематика літературознавчо-культурознавчих досліджень стосується питань сучасної української літератури та книжкової графіки. Ангеліна Парасцина звернулася до проблем категорії ідентичності й інакшості на матеріалі збірки оповідань Катерини Калитко „Земля Загублених, або Маленькі страшні казки”. У статті Ганни Столяр розглянуто дитячу літературу на прикладі творчості Антона Санченка. Соломія Птачик дослідила мережеву літературу й есеїстику Юлії Сливки. У статті Діани Ткаченко на матеріалі робіт ілюстраторів клубу „Pictoric” проаналізовано символіку українського портрета.

I.
СУЧАСНІ АСПЕКТИ
ВИВЧЕННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ТА ЛІТЕРАТУРИ

ПРАВОПИСНІ ІННОВАЦІЇ В НОВІЙ РЕДАКЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ¹

SPELLING INNOVATIONS IN THE NEW EDITION OF UKRAINIAN SPELLING

Наталія Драніцина

Прикарпатський національний університет імені

Василя Стефаника

nataliadranitsyna@gmail.com

The article analyzes the main spelling changes proposed in the new version of the Ukrainian spelling in 2019. The historical basis of such changes is investigated; it is proved that they are based on the traditional principles of the Ukrainian phonetic and morphological system, which were followed by the compilers of orthographic publications and academic dictionaries before the spelling reform of 1933.

Keywords: Ukrainian spelling, new edition of Ukrainian spelling 2019, spelling reform, spelling norms, phonetic-morphological system.

Постановка проблеми. Українська національна комісія з питань правопису, створена відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 416 від 17 червня 2015 р., до складу якої ввійшли мовознавці з установ Національної академії наук України та університетів, що представляють усі регіони нашої

---

¹ Роботу написано під науковим керівництвом д. філол. наук, проф. Василя Грещука.

держави, після тривалої роботи затвердила своїм рішенням від 27 червня 2018 р. проект нової редакції Українського правопису. Проект розроблений на фундаменті української правописної традиції з урахуванням новітніх мовних явищ, що набули поширення в різних сферах суспільного, наукового й культурного життя. Правописна комісія виходила з розуміння того, що український правопис, як і правопис будь-якої іншої мови, не може бути вичерпним; він кодифікує засадничі, найбільш поширені або спірні орфографічні положення.

Текст кожного з п'яти розділів багаторазово обговорювався на засіданнях робочої групи і був предметом спеціального розгляду на засіданнях повного складу Української національної комісії з питань правопису. Полеміка, що відбувалася на засіданнях робочої групи і правописної комісії засвідчила, що, порівнюючи з дискусіями на Всеукраїнській правописній конференції в Харкові (1927 р.), поляризація поглядів серед прихильників різних правописних традицій суттєво зменшилася. Деякі елементи „харківського” правопису, що стали об'єктом репресивних дій радянської влади (наприклад, написання *лямпа*, *фльота*, *кляса*), залишилися поза обговоренням, оскільки пропозицій щодо поновлення їх в українській мові не надійшло².

Аналіз досліджень. Історичні аспекти правописного питання в Україні та нагальність змін із метою відтворення традиційних правописних норм

---

² В. Когут, *Український правопис 2019: Зміни та правила*, Тернопіль 2019, с. 4.

розглядалися в працях О.Д. Пономарева³, В.В. Німчука⁴, Л.Т. Назаревич⁵ та ін. Проблему доцільності правописних змін у контексті сучасного соціокультурного становища в Україні висвітлює Н.М.Фіголь⁶. Однак згадані праці видано задовго до оприлюднення проекту нової редакції Українського правопису 2018 р., тому вони цілком не пояснюють походження окремих елементів, пропонованих Українською національною комісією з питань правопису.

Актуальність дослідження впливає із необхідності швидкого й коректного застосування в практиці мовокористування головних інновацій нової редакції українського правопису.

Метою статті є проаналізувати головні інновації нової редакції українського правопису, визначити його місце і роль у сучасній українській мові та виявити зв'язок пропонованих норм із традиційними правописними джерелами.

Виклад основного матеріалу. Розглядати український правопис як історичну категорію означає розглядати його як динамічну систему, що постійно

---

³ О. Пономарів, *Чи українській мові потрібен український правопис?* [в:] *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*, Івано-Франківськ 2013, с. 174–175.

⁴ В. Німчук, Ю. Шевельов і проблеми нашого правопису (до 100-річчя від дня народження Ю. Шевельова) [в:] „Українська мова”, 2009, № 2, с. 95-101.

⁵ Н. Гавдида, Л. Назаревич, *Лінгвоцид як форма мовної політики* [в:] „Наукові записки ТНПУ. Серія: Мовознавство”, II (24), 2014, с. 77–80.

⁶ Н. Фіголь, *Сучасні правописні дискусії* [в:] *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*, Київ 2011, вип. 22, с. 91-95.

змінюється в часі. Український правопис сформувався на основі правописних традицій давньоруської мови, що ґрунтувалися на фонетичному принципі, за яким написання має відбивати вимову. Питання правопису залишається нерозкритим до кінця, оскільки весь час з'являються нові думки, припущення, твердження.

Національна комісія з питань правопису працювала над документом понад три роки. Вперше проект документу був опублікований у серпні 2018 року, потім тривало громадське обговорення та дискусії фахівців, тому в остаточній редакції правопису було враховано чимало зауважень.

Сучасна редакція Українського правопису повертає до життя деякі особливості правопису 1928 року, які є частиною української орфографічної традиції і поновлення яких має сучасне наукове підґрунтя. Водночас правописна комісія керувалася розумінням того, що й мовна практика українців другої половини ХХ ст. — початку ХХІ ст. вже стала частиною української орфографічної традиції. Поділяючи думку про злочинний характер репресивних дій тоталітарного режиму щодо „харківського” правопису і його творців, кодифікатори мови не можуть знехтувати тим, що мову народу творить його історія: мова змінюється, і правопис має відображати насамперед її сучасний стан. Нинішня українська мова — це багатofункціональна мова з розвиненою різноплановою стилістикою, сучасною науковою термінологією, це мова, яка взаємодіє з багатьма світовими мовами.

Сучасні проблеми правописного, термінологічного та лексикографічного нормування української мови з постанням незалежної України,

зміною статусу української мови, новими умовами її функціонування й розвитку, а також вивільненням з-під ідеологічного диктату інституцій, призначених досліджувати її й опікуватися культурою мовлення, закономірно постало питання про перегляд норм української мови, кодифікованих у радянський період. Щодо багатьох змін, узаконених у сучасній українській мові, вихід можна вбачати, очевидно, у тимчасовому паралельному використанні традицій із перспективою вибору єдиної норми після апробації варіантів у науковому обігу. Передусім фахівці наголошують, що правопис стосується виключно письмової мови, він нікого не змушує в усному мовленні використовувати слова по-новому. Головним завданням понад трьох років роботи правописної комісії було унормувати написання слів.

Серед основних інновацій у новій редакції українського правопису можемо виокремити такі:

1) Зміни у вживанні **і**, **и** на початку слова. Оновлені правописні норми зумовлюють написання слів із першопочатковим **і** із варіантом **и**. Наприклад, *ірій* - *ирій*, *ірод* - *ирод*.

Варто зазначити, що вживання літери **и** на початку слова перед літерами **н** та **р** широко представлене в академічних словниках, виданих до директивних змін у правописі 1933 р., зокрема в „Словарі української мови” за ред. Б. Д. Грінченка, Російсько-українському академічному словнику за ред. А. Ю. Кримського і С. О. Єфремова та ін. За словами В. Німчука, „по всій Україні в багатьох лексемах функціонує початковий **и**. Під впливом написаного зазнає деструкції ця риса живої мови. Функціонування зазначеної голосної на початку

слова підтверджує статус **и** як окремої фонемі української мови, а не позиційного варіанта **і**⁷. Оскільки новий правопис припускає варіантне вживання літер **и** та **і** у вищенаведених словах, не вбачається можливих проблем в адаптуванні наведеної норми.

2) Збільшення частоти вживання літери **г**. Згідно з новою редакцією, у прізвищах та іменах людей можливе передавання звука [g] двома способами:

- літерою **г** (*Вергілій, Гарсія, Гегель, Георг, Гете, Гуллівер*);

- шляхом імітації іншомовного [g] – буквою **г** (*Вергілій, Гарсія, Гегель, Георг, Гете, Гуллівер*).

Водночас треба зауважити, що цей самий звук передаємо тільки буквою **г** у давнозапозичених загальних назвах, таких як *ганок, гатунок, гвалт, грати, ґрунт* і под. та в похідних від них: *танковий, ґратчастий, ґрунтовний* і т. ін.⁸

Щодо звука [h], його переважно передаємо буквою **г**: *гандбол, гербарій, гінді, гіпотеза, горизонт, госпіс, госпіталь, гумус; Гарвард, Гельсінкі, Гіндустан, Ганнібал, Гейне, Горацій, Люфтганза*. За традицією в окремих словах, запозичених з європейських та деяких східних мов, [h] та фонетично близькі до нього звуки передаємо буквою **х**: *хобі, хокей, хол, холдинг, брахман, джихад, моджахед, ханум, харакірі, хіджаб, шахід*,

---

⁷ В. Німчук, *Проблеми українського правопису в ХХ ст. Український правопис. Проект найновішої редакції*, Київ 1999, с. 255.

⁸ *Український правопис*, Харків 2019, с. 121.

Аллах, Ахмед, Мухаммед, Сухроб, Хакім, Хаммурані і т. ін.⁹

Попри те, що новий правопис є компромісним і ґрунтується на принципах визнання варіантності, такий підхід може спричинити істотні проблеми в контексті транслітерування іншомовних власних назв, зокрема зважаючи на необхідність усталення точних відповідників для вживання в офіційному мовленні.

Додатково варто наголосити, що нова редакція українського правопису оминає питання відтворення звука [g] в іншомовних географічних власних назвах через літеру ґ. Проте саме таке відтворення є питомим для системи української мови, що підтверджується нормами Правопису 1929 р. Усталення єдиних принципів відтворення іншомовних фонем згідно з традиційними засадами української фонетичної системи вбачається важливим у розробленні та впровадженні змін до чинного українського правопису.

3) Вживання компонентів іншомовних слів. У словах, що мають у своїй будові іншомовний компонент **анти-, контр-, віце-, екс-, лейб-, обер-, штабс-, унтер-**, також є зміни. Якщо раніше вони вживалися із дефісом, то відтепер їх потрібно писати разом: *ексміністр, віцепрем'єр, оберофіцер, унтерофіцер, онлайн, штабскапітан* та ін. Також зазначено, що із власною назвою (прізвищем) такі компоненти пишемо з дефісом: „*Анти-Дюринг*”, *екс-Югославія*.

4) Вживання частини слова **пів**. Відповідно до нових правил, числівник **пів** у значенні *половина* пишеться з усіма словами окремо, наприклад, *пів Києва*,

---

⁹ Ibidem, с. 126.

пів цибулини, пів яблука. Якщо ж **пів** з наступним іменником у формі називного відмінка становить єдине поняття і не виражає значення половини, то їх пишемо разом: *піваркуш, південь, півзахист, півколо, півкуля, півмісяць, півоберт, півовал, півострів.*

Варто зазначити, що попри можливе несприйняття запропонованої зміни, вона забезпечить системність, якої бракує чинному правопису, закріпивши визначення слова **пів** як невідмінюваного числівника та усталивши єдиний підхід до його написання з іменниками – загальними та власними назвами.

5) Правопис запозичених слів. Слова, які були запозичені з грецької мови і мають стійку традицію передавання буквосполучення **au** шляхом транслітерації як **ау**, відповідно до оновленого правопису, мають варіанти: *аудиторія і авдиторія, аудієнція і авдієнція, лауреат і лавреат, пауза і павза, фауна і фавна.* Це сприятиме усуненню неприродного для української мови збігу голосних. Разом з тим, правопис не відкидає й вживання сполучення голосних **ау**, якщо заміна його через **ав** утруднює сприймання слова: *джоуль, клоун, Пауль, Штраус.*

Буквосполучення **th** у словах грецького походження передається варіативно: *Марфа і Марта, Афіни та Атени, міфологія і мітологія, кафедра і катедра, ефір - етер* і т.д. В „Українському правописі” 1993 р. сказано: „На місці грецької Θ , яка перекладається латинською графікою через **th**, у більшості слів у нас усталилась вимова і написання: *астма, бібліотека, етика, метод, патетика, ритм, театр, трон;* в меншій

кількості – **ф**: *анафема, дифірамб, ефір, міф*”¹⁰. У західноукраїнській традиції вимовляють *анатема, етер, міт*. Крім того, у всіх європейських мовах на місці грецького **Θ** вимовляють *t*.

Німецьке буквособолучення **еі** відповідно до вимови передаємо українською мовою через **ай (яй)**: *Айзенах, Вайнрайх, Вітгенштайн, Вайзенборн, Кайзер, Майнгоф, Нортгайм, Бляйбтрой, Кляйн, Кляйнерт, Фляйшер*; буквособолучення **еи** – через **ой**: *фройляйн, Нойбранденбург, Нойбауер*. За традицією в давніших запозиченнях німецьке буквособолучення **еі** передаємо в транслітерованому вигляді через **ей**: *крейда, крейцер, маркшейдер, капельмейстер, гросмейстер, итрейкбрехер, Гейне, Лейтциг, Рейн, Швейцарія*.

б) Зміни у написанні слов'янських прізвищ та імен. Новий правопис вводить однакові правила перекладу російських і білоруських букв на українську і написання російських прізвищ. Зокрема, білоруські та російські імена за традицією не транслітеруємо, а передаємо українськими відповідниками: *Артем, Микола, Олександр, Семен, Віра, Катерина, Світлана*; винятки тут становлять тільки узвичасні імена деяких білоруських письменників та діячів культури — такі, як *Алесь Адамович, Пятрусь Бровка, Ригор Бородулін* та ін. Російську літеру **и** передаємо українською літерою **и** у суфіксах **-ик-, -ич-, -иц-, -ищ-**: *Беликов, Голик, Котельников, Крутиков, Новиков; Гнідич, Кулинич, Станюкович; Голицин, Палицин, Солженицин; Радищев, Татищев*.

---

¹⁰ Ibidem, с. 157.

Закінчення **-ой** за новими правилами передаємо через **-ий**: *Донський, Крутий, Луговський, Полевий, Соловйов-Седий, Босий, Трубецький*, але *Толстой (Толста)*. Прикметникові закінчення білоруських прізвищ **-ы**, чеських та словацьких **-ý**, польських **-у**, болгарських, македонських і сербських **-и**, хорватських **-і** передаємо через **-ий**: *Бялий, Гартний, Неврлий, Новотний, Палацький, Смирненський, Конеський, Кукулевич-Сакцинський*, але *Гуляшки* (невідмінюване).

7) Правопис деяких власних назв. Назви інформаційних агентств, які є складеними, пишемо з великої літери (окрім родової назви) і без уживання лапок: *агентство Українські Національні Новини, агентство Франс Пресс, агентство Інтерфакс-Азербайджан*.

Назви виробничих марок машин, приладів і т. ін. беруться в лапки і пишуться з великої літери: *автомобіль „Вольво”, автобус „Богдан”, трактор „Слобожанець”*. Проте назви самих цих виробів (окрім назв, що збігаються з власними назвами), беруться в лапки і пишуться з малої літери: *„запорожець”, „боїнг”* (літак), *„панасонік”* (магнітофон); але: *„Тесла”, „Таврія”* (від власних назв), винятки: *„жигулі”, „мерседес”*.

Назви сайтів без родового слова пишемо з малої букви (*твітер, гугл*); назви сайтів з родовим словом пишемо з великої букви та в лапках (*мережа „Фейсбук”, енциклопедія „Вікіпедія”*); назви сайтів, ужиті як назви юридичних осіб, пишемо з великої букви та без лапок (*РНБО ввела санкції проти Яндексa*).

8) Вживання деяких іменників. Іменники на **-ть** після приголосного, а також слова *кров, любов, осінь, сіль, Русь, Білорусь* у родовому відмінку однини можуть

набувати як варіант (у текстах художнього стилю) закінчення **-и**: *гідности, незалежности, радости, смерти, чести, хоробрости; крові, любові, осени, соли, Руси, Білоруси*. Це пов'язано з тим, що в українській мові родовий і давальний відмінки історично мали різне закінчення. Тому „*прояви ніжности*”, але „*завдяки ніжности*”. Однак потрібно зазначити, що вживання флексії **-и** в зазначених іменникових формах набуває дедалі більшого поширення не тільки в художніх, але й у наукових текстах, а також у повсякденному мовленні.

Звук [j] звичайно передаємо відповідно до вимови іншомовного слова буквою й, а в складі звукосполучень [je], [ji], [ju], [ja] буквами **є, ї, ю, я**: *проект, проєкція, суб'єкт, траєкторія, фое, Феєрбах, Ісає*.

9) Вживання фемінітивів. Для відновлення гендерно-лінгвістичної рівності укладачі правопису пропонують утворювати іменники на означення осіб жіночої статі від іменників чоловічого роду за допомогою суфіксів **-к-, -иц-(я), -ин-(я), -ес-** та інших.

Найуживанішим є суфікс **-к-**, бо він поєднуваний з різними типами основ: *авторка, дизайнерка, директорка, редакторка, співачка, студентка, фігуристка* та ін. Суфікс **-иц-(я)** приєднуємо насамперед до основ на **-ник**: *верстальниця, набірниця, порадиця* та **-ень**: *учениця*. Суфікс **-ин-(я)** сполучаємо з основами на **-ець**: *кравчиня, плавчиня, продавчиня*, на приголосний: *майстриня, філологиня; бойкиня, лемкиня*. Цей суфікс найчастіше вживається на позначення фаху чи професії, тому більшість медичних та наукових спеціальностей матимуть саме такий суфікс: *психіатриня, педіатриня, кардіологиня, гінекологиня* тощо.

Суфікс **-ес-** рідковживаний: *дияконеса, патронеса, поетеса*, найчастіше додається до слів іншомовного походження. Але часто паралельно з ним може вживатися й інша форма фемінітиву: *адвокатка – адвокатеса, поетка – поетеса*.

Деякі науковці стверджують, що український суфікс **-к-** рівний за змістовим наповненням до російського **-ш-**: *секретарка – секретарша, докторка – докторша, професорка – профессорша*. Проте це не так, адже суфікс **-к-** не додає фемінітиву зневажливого значення, а лише позначає стать. Більшість негативних вигуків щодо вживання фемінітивів виникають саме через цю українсько-російську аналогію та відсилку до стародавнього позначення жінок за професією їхніх чоловіків: *дружина генерала – генеральша* тощо¹¹.

10) Нові тенденції у відмінюванні іменників II відміни. У 82-му пункті вказано, що закінчення **-у** (у твердій і мішаній групах), **-ю** (у м'якій групі) мають назви населених пунктів: *Амстердаму, Гомелю, Ліверпулю, Лондону, Мадриду, Парижу, Чорнобілю*. Ці іменники можуть мати варіантне закінчення **-а (-я)**: *Амстердама, Гомеля, Ліверпуля, Лондона, Мадрида, Парижа, Чорнобіля*. Правопис звертає увагу, що закінчення **-а (-я)** та **-у (-ю)** має розрізнявальну функцію в деяких іменників: *Алжира, Рима, Туніса* (місто) і *Алжиру, Риму, Тунісу* (країна), *Нью-Йорка* (місто) – *Нью-Йорку* (штат)¹².

---

¹¹ М. Гінзбург, *Гендерні особливості української мови, на які треба зважати* [в:] „Українознавчий альманах”, вип. 9, Київ; Мелітополь, 2012, с. 76.

¹² *Український правопис*, Харків, с. 185.

Із прийменниками по деякі іменники набувають варіантних закінчень **-у (-ю)** та **-і (-ї)**: *по дубу — по дубі, по Дніпру — по Дніпрі, по місту — по місті, по обличчю — по обличчі, по озеру — по озері, по полю — по полі, по селу — по селі, по навчанню — по навчанні*. На позначення часу вживається переважно закінчення **-і (-ї)**: *по закінченні, по обіді*; зрідка — **-у(-ю)**: *по вечорі і по вечору, по досягненні і по досягненню, по завершенні і по завершенню, по закінченні і по закінченню, по здійсненні і по здійсненню*.

Також уточнено фактично чинну норму щодо відмінювання деяких географічних назв: Від відприкметникових українських назв населених пунктів з кінцевим **-е** на зразок *Сватове, Синельникове, Гаркушине, Рівне*, що відмінюються за зразком прикметників у формі середнього роду, слід відрізнити подібні за оформленням назви з кінцевим **-о** (рідковживані в українській мові, але поширені в інших слов'янських мовах) на зразок *Бородіно, Косово, Сараєво, Шереметьєво, Гнезно, Молодечно*, що відмінюються як іменники середнього роду II відміни.

Окремо варто відзначити певні зауваги щодо пунктуації, наявні в п'ятому розділі правопису, зокрема про запровадження нового розділового знака – скісної риски (/). Цей знак, згідно з новими правилами, вживається в офіційно-діловому та науковому стилях як розділовий знак між однорідними членами речення та в інших подібних випадках у значенні, близькому як до єднального (=і), так і до розділового (=або) сполучників (з можливістю переважання в різних контекстах то одного, то іншого з цих значень): *системність / несистемність мовних явищ*; на позначення року, що не

збігається з календарним, напр.: у 2018/2019 навчальному році; на позначення співвідношення яких-небудь величин, параметрів: *співвідношення курсу гривня / долар*; у графічних скороченнях: *п/в* (поштове відділення), *р/р* (розрахунковий рахунок), *х/к* (холодного копчення), *п/п* (по порядку: № п/п), *к/т* (кінотеатр), *т/к* (телеканал), *с/г* (сільськогосподарський) та ін.; *км/год* (кілометр на годину), *Ф/м* (фарад на метр) та ін.

Висновки. Таким чином, реагуючи на виклики мовної практики, сучасна редакція правопису розширила межі використання орфографічних варіантів. Мовна комісія спростила написання слів, затвердила правила написання сайтів та наблизила мову до живого мовлення. Окрім того, новий правопис сприяє, хоч і дещо несміливо, давно очікуваному поверненню в український публічний простір питомих рис української мови та репресованих за комуністичним наказом правописних норм для деяких іншомовних слів та програмою „зближення двох братніх мов – української та російської”, а не відповідно до якоїсь чіткої суто мовної закономірності. Саме тому повернення репресованих норм є не стільки політичною акцією в правописі, скільки поверненням логічності й системності в український правопис.

Література

- Гавдида Н., Назаревич Л., *Лінгвоцид як форма мовної політики* [в:] „Наукові записки ТНПУ. Серія: Мовознавство”, II (24), 2014, с. 77–80.
- Гінзбург М., *Гендерні особливості української мови, на які треба звернути увагу* [в:] „Українознавчий альманах”, вип. 9, Київ; Мелітополь, 2012, с. 75-83.

Когут В., *Український правопис 2019: Зміни та правила*, Тернопіль 2019.

Німчук В., *Проблеми українського правопису в ХХ ст. Український правопис. Проект найновішої редакції*, Київ 1999.

Німчук В., Ю. Шевельов і проблеми нашого правопису (до 100-річчя від дня народження Ю. Шевельова) [в:] „Українська мова”, 2009, № 2, с. 95-101.

Пономарів О., *Чи українській мові потрібен український правопис?* [в:] *Idem, Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*, Івано-Франківськ 2013, с. 174–175.

Український правопис, Київ 1993.

Український правопис, Харків 2019.

Фіголь Н., *Сучасні правописні дискусії* [в:] *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*, Київ 2011, вип. 22, с. 91-95.

References

Gavdyda N., Nazarevych L., *Lingvocyd jak forma movnoyi polityky* [w:] „Naukovi zapysky TNPU. Serii: Movoznavstvo”, II (24), 2014, s. 77–80.
Ginzburg M., *Genderni osoblyvosti ukrayins'koyi movy, na jaki treba zvažaty* [w:] „Ukrayinoznachyi al'manakh”, vyp. 9, Kyiv; Melitopol' 2012, s. 75-83.

Kogut V., *Ukrayins'kij pravopys 2019: Zminy ta pravyla*, Ternopil' 2019.

Nimčuk V., *Problemy ukrajins'kogo pravopysu v XX st. Ukrayins'kij pravopys. Proekt naynovišoji redaktsiji*, Kyiv 1999.

Nimčuk V., Y. Ševel'ov i problemy našogo pravopysu (do 100-riččia vid dnia narodžennia Y. Ševel'ova) [w:] „Ukrayins'ka mova”, 2009, № 2, s. 95-101.

Ponomariv O., *Čy ukrayins'kij movi potriben ukrayins'kij pravopys?* [in:] *Visnyk Prykarpats'kogo natsional'nogo univertsytetu imeni Vasylia Stefanyka*, Ivano-Frankivs'k 2013, s. 174–175.

Ukrayins'kij pravopys. 4-ye vydannia, vypravlene i dopovnene, Kyiv 1993.

Ukrayins'kij pravopys, Kharkiv 2019.

Figol' N., *Sučasni pravopysni dyskusiji* [w:] *Aktual'ni problemy ukrayins'koji lingvistyky: teoriia i praktyka*, Kyiv 2011, vyp. 22, s. 91-95.

**БАЛАНСУВАННЯ НА МЕЖІ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА
ІНАКШОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ
ОПОВІДАнь КАТЕРИНИ КАЛИТКО *ЗЕМЛЯ
ЗАГУБЛЕНИХ, АБО МАЛЕНЬКІ СТРАШНІ КАЗКИ*)¹**

BALANCING BETWEEN IDENTITY AND OTHERNESS
(BASED ON THE COLLECTION OF SHORT STORIES
*ZEMLIA ZAHUBLENYKH ABO MALENKI STRASHNI
KAZKY* BY KATERYNA KALYTKO)

Ангеліна Парашчина

Львівський національний університет імені
Івана Франка
anhelinaparashchyna@gmail.com

The article analyzes the functioning of the discourse of Otherness and the construction of Identity on the basis of a collection of short stories *Zemlia Zahublenysh abo Malenki Strashni Kazky* by Kateryna Kalytko. The main emphasis of the article is on the categories of Alienation, Abandonment, Marginality in the texts. The study of these aspects makes it possible to speak comprehensively about the traumatic experience through the prism of Otherness and Identity in modern Ukrainian literature.

Keywords: Ukrainian literature, Identity, Otherness, Kateryna Kalytko

Постановка проблеми. Питання Інакшості як онтологічної категорії постало особливо гостро на

---

¹ Роботу написано під науковим керівництвом канд. філол. наук Уляни Федорів.

початку ХХ століття. Нова доба вимагала модерних рішень, старі моделі комунікації виявилися неефективними. У цей час “Я” переживає глобальну кризу: виявляється, що думка про тотальне взаєморозуміння – утопія, а між “Я” та Іншим, який у процесі діалогу мав би перетворитися на Ти, виникає прірва, і прірва ця – Інакшість. Я поділяю цей світ, а отже відчуваю чужу присутність, розділяю екзистенцію у часі та просторі. Відповідно дистанція між “Я” і “Ти” не зменшувалася, стаючи дедалі більшою, показуючи усю неможливість спілкування на рівних, унеможлижуючи промовляння до Іншого як до тотожного собі, а відтак важливим було не те, наскільки “Ти” подібний на “Я”, а те, наскільки (і як саме) “Ти” відрізняється від “Я”.

Відтак Інакшість мислилася в рамках особи Чужинця, якому була відведена романтична роль блукальця між світами і суб’єктами у пошуку прийняття. Поворотною точкою стало те, наскільки Інакшість з філософської проблеми, яка прирікала на нерозуміння і самотність, перетворилася на магнетичне осердя художніх текстів. Тому цілком закономірно, що модернізм, а згодом і постмодернізм, пропрацьовуючи Інакшість, доходять до питання Ідентичності як до вияву самості. Ідентичність оприявнюється, вона наділена тілом, а отже і голосом, тому і виникає потреба власного наративу: Я ословлює себе, власні досвіди Інакшості, щоб успішно пройти процес ініціації у світі Інших.

Український постмодернізм – це дискурс деформованої Ідентичності, де Інакшість стає обов’язковим елементом чи то персонажа, чи то самого тексту стосовно читацької рецепції. І саме в ключі постмодернізму варто осмислювати Катерину Калитко, її

збірку оповідань *Земля загублених, або Маленькі страшні казки*. Важливим для утвердження Інакшості в текстах авторки є питання Ідентичності, через що персонажі часто-густо не можуть до кінця зрозуміти, чому ж їм ніяк не вдається вписатися в контекст світу, який існує навколо них, але до якого вони з якоїсь причини не залучені. Тоді доводиться робити вибір, конструювати власну Ідентичність через Інакшість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До літературознавчого аналізу творчості Катерини Калитко зверталася Лілія Лавринович, досліджуючи поетичну збірку письменниці *Катівня. Виноградник. Дім* через призму темпоральної семантики. Дослідниця влучно виокремлює основні мотиви авторки, серед яких: пам'ять, родинні взаємини, кохання, смерть, символічне переродження, що тісно пов'язані із певними часовими відрізками у текстах. Поезія і проза письменниці повсякчас пересікаються, від чого сюжети, образи поезій плавно перетікають у прозу, створюючи повноцінний авторський простір. Проте наразі не існує жодного літературознавчого дослідження збірки оповідань Катерини Калитко *Земля загублених, або Маленькі страшні казки*, яке вичерпно могло б осмислити питання Інакшості та Ідентичності, наявних у цих текстах.

Мета статті – дослідити функціонування та реалізацію дискурсу *Інакшості*, проаналізувати питання Ідентичності як самостійного феномену, що постає як наслідок травматичного досвіду у збірці оповідань К. Калитко *Земля Загублених, або Маленькі страшні казки*.

Виклад основного матеріалу. Друга прозова книжка Катерини Калитко *Земля загублених, або*

Маленькі страшні казки, що вийшла друком у 2017 році, – збірка, що складається з дев'яти оповідань, у якій авторка вводить тип загублених людей, які ніяк не можуть зрозуміти і прийняти себе, відповідно і світ їх відштовхує. Тому події у текстовому просторі циркулюють навколо Землі Загублених. Назва збірки теж є промовистою: чи то йтиметься про землю, що належить Загубленим, чи то нічийна земля, до якої прибилися персонажі-зайди.

Жанрове визначення, чи то пак жанрове загравання, теж немало важить: казка як фольклорний жанр передбачає мандрівний сюжет, але він “перекочовує” не просто від одного народу до іншого, а часто переходить всередину іншої казки, що і стається із оповіданнями Калитко, які сплітаються у ході наративу. Крім того, Казка зобов'язує своїх героїв пройти шлях випробувань, винагородою за які стає чудо. У збірці *Земля Загублених, або Маленькі страшні казки* персонажі від початкової ситуації рухаються саме за казковими маршрутами: порушують заборону, жертва допомагає власному ворогові, шкодять родині, шукач протидіє обставинам, герой покидає дім або ж вирушає його шукати². Проте на цих героїв не чекає казкова розв'язка: жодне із них не повертається додому із славою, зло як дихотомічна категорія перетворюється на невизначеність і травматичну пам'ять, які і тріумфують у результаті.

Тому у текстах вдосталь реалізму, на те вони і страшні казки, адже читач у кожному оповіданні отримує короткометражну, але деталізовану картину суспільства,

---

² В. Пропп, *Морфологія сказки* [в:] «Вопросы поэтики», вып. XII, Ленинград 1928, с. 40.

як-от: перманентну присутність війни, яка гнітить персонажів і підштовхує до втечі і пошуків. Такий простір бездомності і покинутості населяють персонажі, які по-різному проживають свою Інакшість, намагаючись припасувати її до навколишнього світу.

Два оповідання – *Вода* і *Вітер у порожніх очницях*, розділені через структуру збірки, цілком могли б об'єднатися в одну повість про Землю Загублених, про Чужинку серед своїх Лале, завойовника Латіфа, його друга та помічника Ердаля. Латіф сам про себе не розповідає, він не отримує голосу, про нього говорять Лале та Ердаля у двох різних текстах, конкуруючи між собою за воіна. А проте саме Латіф стає тим персонажем, який виявляє сутність Інакшостей своєї коханої і друга, поруч із ним вони осмислюють своє Я, приймають власну Ідентичність.

Лале можна було б назвати андрогінною істотою (навіть ім'я у неї квіткове, нетутешнє, ще й гендерно нейтральне), адже довколишні бачать її хлопцем (зовнішній, соціальний фактор), а насправді вона – дівчина (гендерний чинник): „Я не переплутала слів, сказавши “всиновили”. Так, вони зробили мені гірше, ніж могли зробити самотнє дитинство, голод, людська злість, жебракування і ночівля в траві просто неба. Вони завжди хотіли сина. І, нікому не сказавши, що прийняли у свій дівчинку-сирітку, виростили з мене сина”³. Із часом дівчина усвідомлює, що разюче відрізняється від інших хлопчиків, але це знання не підбурює її до бунту, вона не

---

³ К. Калитко, *Земля Загублених, або Маленькі страшні казки*, Львів 2017, с. 5.

відкривається іншим, адже для себе вона все-таки залишається тією Загубленою Землею, *terra incognita*.

Як не парадоксально, проте саме війна, якої так боялися батьки героїні, дає Лале шанс сконструювати власну Ідентичність, зокрема й наративну, адже говорити – це утверджуватися у просторі, народжуватися заново з кожною розповіддю. Ідентичність у контексті наративу та його функціонування у літературному контексті неодмінно передбачає інтригу, особливий онтологічний статус події, кореляцію між дією та персонажем, що так чи інакше призводить до паралелей із реальним життям⁴. Поль Рікер стверджував, що життя, а точніше розповідь про нього, не є цілісною і повністю завершеною. Справа не тільки у правдоподібності зображуваних подій чи деформації персонажів, а у самій структурі свідомості людини, її пам'яті. Ми губимо хронологічну нитку нарації ще на самому її початку – момент народження є невідомим, ця сфера досвіду закрыта для наших спогадів. Тож історія не є насправді нашою, вона є радше переказуванням історії Інших, батьків та родичів⁵. Та й логічного завершення оповідь не отримує, адже нам ніколи не дізнатися про власну смерть. І ця частина наративу теж належатиме Іншим, це буде частина їхньої наративної ідентичності. За такою схемою розвивається Ідентичність героїні: Лале говорить про себе тут-і-зараз, але повідь про неї вже після смерті належить іншому персонажу.

Оповідь дівчини змінюється з приходом у місто ворожого війська, до звичного мирного простору входять

---

⁴ П. Рікер, *Сам як інший*, Київ 2002, с. 173.

⁵ *Ibidem*, с. 193.

Чужі, які у місцевих викликають не страх, а сміх „З появою чужинського воєначальника наші чоловіки розреготалися й заходилися лаяти хлопчиська, що явився їм погрожувати”⁶ своєю Інакшістю. І саме ця зовнішня Інакшість (руде волосся) привернула увагу персонажки, яка сама відрізнялася від інших кольором очей, що вкотре підкреслювало її нетутешність, тимчасовість перебування у „рідному” локусі. Проблема полягала ще й у тому, що сама дівчина була дражливим спогадом про поразку місцевих: вона – дитина згвалтованої чужинцем жінки почувається Чужою „Мої зелені нетутешні очі були очима їхньої поразки”⁷. А крім того, власне тіло стає для неї Чужим, забороненим, бо про нього не говорять, а отже його не існує взагалі: „Можливо, навіть оте жорстоке і таке людське бажання моїх прийомних батьків зробити з дівчинки хлопчика було прагненням виліпити із своєї поразки щось інше, не таке пекуче. У Змієвій Шії я стояла поперек горла, мене треба було або виплюнути, або проковтнути”⁸.

Лале починає осмислювати себе як Інакшу, що починається від думки про себе як про жінку і зміни особових закінчень: „Чітко пам’ятаю день, коли почала думати про себе “бувала”, “я-вона” – замість звичного “бував”⁹. Від мовного вираження себе вона переходить до фізичного – вирішує зрадити місто і перейти на бік ворога. Дівчина утверджує перш за все власну тілесність, оголившись перед Латіфом, коли чує, як той назвав її

---

⁶ К. Калитко, *op. cit.*, с. 19.

⁷ *Ibidem*, с. 10.

⁸ *Ibidem*, с. 23.

⁹ *Ibidem*, с. 8.

хлопцем, а відтак стає видимою, присутньою у просторі не як Чужа, а як Інакша. І тоді те, що Латіф свій, він із цих країв, теж, по суті, загублений, стає ключем до їхнього розуміння. Розмови, які вони провадять, стають каталізатором змін у сприйнятті себе героїнею, вона враз розуміє: „Коли ж уже знайшовся ключ до мене, потрібна жертва – відмикання брами іншої. А цей свій ключ я нізащо не мала б загубити”¹⁰. Тож виходить, що акт зрадництва стає водночас і актом вірності собі, власному тілу і Латіфу, який покохав і прийняв персонажку.

Натомість для Ердаля, який переймає естафету оповіді від Лале і провадить історію під назвою „Вітер у порожній очниці” вірність є засадничим принципом життя. Слова батька „Не бути зрадником означає бути вірним”¹¹ в’їдаються йому у пам’ять настільки сильно, що, навіть забувши самого батька, він і в дорослому віці повторює цю фразу як власний девіз. Ердаль, як і Латіф з Лале, походив із Землі Загублених, відповідно він теж один з них, його обмежує лише зникама пам’ять: „Я покійно й старанно забував те, що наказали забути, пам’ятав те, що веліли пам’ятати”¹².

Тож саме тому він стає Латіфовою тінню, намагаючись уявити, яким би він лише міг бути, якби був таким незламним, Інакшим, як товариш. Він заздрить другу, але ні на мить не припиняє любити його настільки сильно, що у цій любові знаходить опору.

Ердаль володіє словами і смислами, адже він веде перемовини, листування із суперниками, але саме він

---

¹⁰ Ibidem, с. 30.

¹¹ Ibidem., с. 52.

¹² Ibidem, с. 55.

першим і втрачає слова, коли з'являється Лале, яка у статусі зброєносця авторитарно (хоч і несвідомо) завоювала весь простір Латіфа. Важливо те, що дівчину Ердаль сприймає не як людину, а як істоту, позбавлену голосу, статі, ества: „І ще я не чув, як ця істота говорить”¹³, як і батьки Лале, які говорять про неї у середньому роді: „яке ж воно чуже виростло”¹⁴. Власне сама вона з невідомої причини ховається у чоловічому одязі. Героїня не визнає себе перед іншими, окрім Латіфа. Єдине, що не дає спокою військовому товмачеві – зелені очі зброєносця: „Я намагався не дивитися в зміїні зелені очі”¹⁵. Тож коли постав вибір: убити Латіфа чи його „хлопця”, Ердаль довго не думав і повішав Лале на дереві. Її коханий усе повторював: „Ти мовчала, чому ти завжди мовчала, чому ти нічого не пояснила, ти ж могла усе пояснити, але ти мовчала, ти завжди мовчала”¹⁶. Латіф теж згодом загине, помре вдома, на Землі Загублених. А на Ердаля чекає смерть, яку він спостеріг ще в дитинстві: відрубана голова і голий череп, очниця, крізь яку дме протяг. Порожнеча, яку він намагався затулити Іншими протягом життя, лише збільшувалася, бо Інакшість його полягала в любові, яку він так і не зміг виявити вповні, відповідно його Ідентичність є надламаною й деформованою.

Подібно до Ердаля розуміння себе через слова намагається знайти Мартин, герой одноіменного оповідання. Саме мову він ставить в осердя свого життя,

---

¹³ Ibidem, с. 62.

¹⁴ Ibidem, с. 22.

¹⁵ Ibidem, с. 63.

¹⁶ Ibidem, с. 70.

компенсуючи так свої невдачі: „Мартин завжди знав, що корені його найхімерніших пригод сидять у масному ґрунті словників та самовчителів іноземних мов, як і належить екзотичним квітам”¹⁷. Персонаж мислить себе всередині іншої культури, намагаючись втекти від реальності, від власної Інакшості. Замість того, аби самотужки вирішувати проблеми, говорити, він замикався у собі дедалі глибше настільки, що рідна мова стала йому чужою, зрадивши його, бо не змогла виражати чоловіка так, як цього хотілося б: „Він перекладав, бо гадав, що люди можуть порозумітися, хоч весь його життєвий досвід підтверджував протилежне”¹⁸.

Цілком можливо, що Мартину була відведена роль слухача. Адже, не маючи жодного пристойного тла за плечима, він слухав і відчував власну Інакшість, проте він закривається від світу, бо почувається зайвим. Отримавши від дівчини, яка йому подобалася, відмову бодай навіть поговорити, герой ціпеніє: „Він – глибоководна мушля, його стулки тепер повинні стати винятково твердими і завжди закритими”¹⁹. Власне з того часу стулки розкриваються епізодично, бо не було нікого, хто б міг допомогти самоусвідомленню Мартина. І знову у тексті постає війна як подія, що спонукає до перепрочитання власного “Я” саме тоді, коли персонаж втрачає ноги, він отримує можливість проговорення себе. Він складає себе до купи, наче кубік Рубіка завдяки тому, що зустрічає Галку: „Їхні з Галкою вечірні розмови були

---

¹⁷ Ibidem, с. 85.

¹⁸ Ibidem, с. 90.

¹⁹ Ibidem, с. 83.

справжнім дотиканням внутрішніх кордонів”²⁰. Відбувається взаємне прийняття Інакшостей, обоє мають проблеми з ногами (Галка кульгає, а Мартин не має ніг), тож нарешті два Чужинця зустріли не просто Іншого, а Іншого-Інакшого, який є мало не Тотожним. Цей парадокс цілком влаштовує двох: Чужинець обирає не просто Іншого, а ще одного Чужинця, проте бажання порозуміння ускладнюється тим, що Чужинець при собі має маску „яка скеровує його здатності бути постійно іншим залежно від інших обставин. Я роблю те, чого хоче хтось, але це аж ніяк не Я”²¹, що призводить до повного нерозуміння Мартином як ситуації, так і свого місця у ній, тому герой оповідання все ж відчувається зайвим, посттравматичний синдром загострюється, спогади про жінок повсякчас виникають у пам’яті, апелюючи до його нікчемності.

Персонаж виявляється недостатньо сильним для того, щоб прийняти себе, втілитися у щось і позбавитися нав’язливої пам’яті. Жінка стає тим рятувальним колом, яке тримає на плаву, але не гарантує порятунку, тобто Ідентичність для Мартина все ще примарна і недосяжна. Тому так, як і герой Джека Лондона, чие ім’я він носить, колишній офіцер хоче скоїти самогубство, вистрибнувши із візка в море: „Можливо, йому теж вдасться відкрити легені морській воді”²². Галка рятує чоловіка, накривши його тіло своїм, наче на полі бою, відтак герой отримує можливість регенерації власного “Я”.

---

²⁰ Ibidem, с. 93.

²¹ Ю. Кристева, *Самі собі чужі*, Київ 2004, с. 16.

²² К. Калитко, *op. cit.*, с. 95.

Утім для К. Калитко-авторки важливою залишається Інакшість не лише людська, притаманна чи не кожному із суб'єктів дія/монологу протяжністю у цілу оповідь, а й Інакшість, втілена в об'єкті. Річ у рецепції письменниці постає як набір культурних кодів, прояв суцільної Інакшості і тої ж таки неперекладності на людську мову. Йдеться про оповідання *Лалібела*, у якому наратор спершу оповідає про ікону, тож вона автоматично стає стрижнем тексту, головною героїнею і дійовою особою, порівняно з якою всі інші – пасивні глядачі. Фотограф Осип привозить її з Ефіопії, пояснюючи усім, хто побачив це зображення Діви Марії з незвичним кольором шкіри цілою низкою життів, біблійних легенд настільки ревно захищаючи право лика на існування, що його оповіді плавно переходять у проповіді. Навіть ім'я – Ла-лі-бе-ла він осмислює і аналізує подібно до Гумберта Гумберта, який захоплювався іменем „Ло-лі-та”: „Саме слово „Лалібела” видавалося йому невимовно красивим: ніжне звучання трьох “л”, що пестило піднебіння, і розспівані голосні”²³.

Осип тому з таким трепетом ставився до ікони, бо вона була дарунком ефіопського диякона, а це означало одне: його прийняла інша культура, засвоїла його: „Це дар великої довіри і любові”²⁴. І саме вона слугувала підтвердженням того первісного світу, християнства, чистоти віри, якою захоплювався герой, і яку він зміг пізнати у Африці. Тому цей персонаж стає тим, хто приносить на ще одну чужу, Богом збуту територію – Проклятий хутір, ікону, якій відводить есхатологічне

---

²³ Ibidem, с. 132.

²⁴ Ibidem, с. 133.

значення. Цілком можливо, що цей-таки хутір мало не із гоголівською назвою (і з містичною історією про те, що у купол церкви влучила блискавка, а священиками тут ставали лише ті панотці, яким треба було „пересидіти” скандали) цілком може знаходитися на вже згаданій Землі Загублених в межах топографії збірки. Адже люди там типові для світу К. Калитко: покинуті, непотрібні, загрузлі у байдужості і звичаях: „Місцеві сприйняли появу священика з ентузіазмом – вони знову були комусь потрібні”²⁵. Тому ікона стає для них сенсацією, натомість Осип відчуває постійний зв’язок із Лалібелою, не може припинити думати про неї, відчуваючи, що вона – це його спасіння від самотності: „Здригнувся й подумав – не хоче, аби мурахи з’їли його тут самого, як останнього з роду Буендія”²⁶.

Натомість прихожани були не готові до такої Інакшості і пережили справжній не те що культурний, а навіть естетичний шок: „Де це бачено, щоб Матінка Божа була чорна! У Неї личко світле, красиве! І голова покрита не так! Чому хустка жовта, та ще й квітки якісь? Хто сказав так малювати? Червона – ще куди не йшло”²⁷. Таке несприйняття (що дивно, адже самі мешканці хутору легко могли б ототожнити власну непотрібність і відкинутість із іконою, такою чужою вже у їхньому стисненому до розмірів навіть не хутору, а церкви просторі) призвело до того, що Інакшості враз стає забагато настільки, що хтось вночі напав на ікону з ножем. Зображення Матері Божої сприймають вороже,

---

²⁵ Ibidem, с. 140.

²⁶ Ibidem, с. 143.

²⁷ Ibidem, с. 146.

його намагаються вижити, як і людей, які бодай якось відрізняються від ортодоксальної більшості.

Це мало не житійний сюжет: потерпаючи від утисків і несправедливостей, смертна людина перетворюється на святу, інші усвідомлюють і приймають її Інакшість вже тоді, коли її немає серед живих, намагаючись бодай торкнутися її, отримати благословення, зцілитися. Чудо як ключовий елемент сюжету трапляється і в цьому оповіданні: поріzana щока (символічно, що Лалібела наче підставила похристиянськи другу щоку для порізу, коли ж в іншу систематично отримувала ляпаси у знак зневаги) починає мироточити і поступово біліє чи то асимілюючись, чи то повільно помираючи, як жива істота. І ось у цей момент зцілені прихожани відчують спільність не лише між собою, а й із самою Лалібелою, вона допомагає їм відчути себе інакше: не проклятими, а тими, на кого зійшла благодать, особливими і потрібними.

Відповідно змінюється світосприйняття, і світовідчуття вірян, простір навколо них: Проклятий хутір (мало не санаторійна зона, охоплена божевільними і змученими людьми) трансформується у Хутір Зцілених. Топоніміка тут є вкрай важливою: якщо раніше Хутір був закинутий, проклятий (і відповідно – люди, що його населяли теж жили під печаттю прокляття і зневіри) і нікому не належав, то тепер у нього є власники – ті ж таки Зцілені. Але такий рай на землі триває недовго, втомлені навалою охочих одужати і отримати благословення, мешканці хочуть закрити хутір для

сторонніх: „Поділити між собою пожертвування паломників і жити, як жили. Наодинці зі своїм дивом”²⁸.

Осип же відчуває усім своїм нутром, що має щось статися, тому й приходиться до ікони: „Що Ти робиш? – запитав її Осип. – я не впізнаю Тебе! Що ти задумала?”²⁹. І його побоювання здійснюються: Лалібела припиняє мироточити і стає такою, якою він її і привіз з Ефіопії, чорніє. Ось про яку Інакшість, несприйняту і відкинуту, йдеться. Адже повернувшись до свого проклятого минулого, віднайшовши всередині себе лють, прихожани повернули і ту Лалібелу, якою вони гидували, не залишилося жодного шансу на порозуміння: „Він [Лука] підняв ікону високо в повітря, і всі людські погляди довкола піднялися над нею. Околиця в єдиному імпульсі стиснулася міцно, ніби кулак, і обернулася на дзвінку тишу”³⁰.

Болюча і не промовлена Інакшість мучить Тео (як і усіх персонажів цієї збірки) в оповіданні „Хлопчик і син”. Він відчуває на собі тягар не-пам’яті, бо минуле його родини обертається лише навколо жінок. Тому герой почувається неповноцінним у жіночому просторі: „Так склалося, що чоловіки його роду були тьмяні, як тіні, але завжди осідлі, вони давали дім, зумовлювали проростання й народження наступних поколінь; жінки натомість були ніби блукаючі вогники, що кликали за собою, – сильні, яскраві, але ні до чого не прив’язані”³¹. Саме це і зумовило бажання героя утвердитися як Я-сам,

---

²⁸ Ibidem, с. 156.

²⁹ Ibidem, с. 157.

³⁰ Ibidem, с. 159.

³¹ Ibidem, с. 177.

отримати власний голос і оприявнити чоловіків, стати першим, кому вдасться зробити щось по-справжньому велике.

Це бажання породжує у персонажа намір стати рятувальником: він виловлює потопельників, але текст не вказує на жодну живу людину, яку він зміг забрати з чіпких лап смерті. Саме своєю звичайністю він і був Інакшим, його несміливість і мало чи не вроджена безпорадність виснажували самого героя, роблячи його гранично фемінним: „І врешті-решт Тео перестає сприймати себе як чоловіка, плачуть жінки і плаче він із ними, і страшно торкатися усіх без винятку дівчат, із якими знайомиться, не кажучи вже про те, щоб лягати з ними в ліжку”³². Герой, втративши відчуття своєї маскулінності, все одно перебирає на себе провини усіх тих, хто зробив жінкам боляче (як-от старий професор, що намагався звалтувати його сестру, тоді ж світ для героя “тріснув навпіл”³³) і він „заливався гіркими слізьми безсилля від того, що не зміг захистити своїх жінок”³⁴, зрештою дійшовши до головної сімейної таємниці – його дідусь був нацистом, а інший – робив нелегальні аборти у портових містечках, вчинки яких він мав би спокутувати. Ось тут він потрапляє у позицію хлопчик-син, де водночас був розгубленим дев’ятнадцятирічним юнаком, який абсолютно нічого не знав про свою родину. Тож непроговорення, замовчування важливих моментів, що мали б залишитися у пам’яті роблять його безґрунтовним. Він лише із човна споглядає свій

---

³² Ibidem, с. 173.

³³ Ibidem, с. 171.

³⁴ Ibidem, с. 171.

справжній дім, а обтяжливе отримане знання про дідуся і батька спричиняють нав'язливу ідею виправити ситуацію і врятувати бодай когось.

Така можливість у нього з'являється тоді, коли на урвищі, де розташовувався храм Діви Марії Сніжної, починає народжувати жінка, з якою через нестачу слів і власне повноцінної бесіди, Тео так і не зміг зблизитися. Адже Зоя нагадувала йому сестру, чудово ладнала з його матір'ю, тому й злила його, а особливо її вагітність (було невідомо, хто батько дитини, тож вона, подібна на Діву Марію, блаженна і мало не збожеволіла ходила до церкви). Водночас Тео відчував якусь дивну спорідненість і зв'язок із нею. Тож у момент, коли у неї почалися пологи на горі поблизу храму, герой опинився поруч. Тоді ж він знову розплакався від усвідомлення власної безпорадності, але раптом з'явився жіночий голос у рації (і у голові), що координував дії персонажа, щоб допомогти йому приймати пологи. Відповідно знову голоси, невидимі, без тілесної оболонки, а все-таки набагато сильніші за нього, скеровували його: „Це його дід виймав із жінок мертвих дітей, а в нього все станеться по-іншому”³⁵. Саме на тій горі народилося дві людини: син Зої та сам Тео, якому між небом і морем все ж вдалося зберегти життя, врятувати Інших і себе заразом у всій своїй Інакшості.

В останньому оповіданні *Вера і Флора* замикається коло дискурсу Інакшості: “З води все почалося, водою все й закінчиться”³⁶. Важливо зауважити, що перше оповідання називається „Вода”,

---

³⁵ Ibidem, с. 184.

³⁶ Ibidem, с. 213.

відповідно з кожним текстом відбувається повільне входження реципієнта у сферу стихії. Вода у кожному оповіданні набирає абсолютно різних смислів, є як космогонічним, так і есхатологічним елементом, зрештою набирає таку силу, аби змити усе і почати світ наново. Земля Загублених і справді є стрижневим топосом, на який нанизуються інші: безіменні острови, Змієва Шия, Проклятий хутір, Важкий Пісок et cetera.

Завершальний текст по-маркесівському реалістичний і глибокий: батько і матір Вери заселяють острів: “Коли тато з мамою щойно побралися, вони їхали в торохкотливому возику довго-довго поки не стали чути останнє відлуння весільних співанок”³⁷, що відбувається за 100 років від початку самої оповіді, приводять табун, що налічує сотню коней, живуть у повній єдності з природою. І, подібно до „Ста років самотності”, ідилічне життя закінчується саме тоді, коли на острів приходять чужинці, люди, які тікають від війни і починають влаштовувати свій побут. Але саме вони вороже ставляться до Вери, бояться її: „Всі вони були між собою родичами. Моїх коней лякав гамір, який вони із собою принесли, а їх лякали мої коні, коли чорним вихором неслися з гори й толочили їхні городи. Але вони не наважувалися зі мною говорити. Трималися собі купи і тільки дивилися скоса”³⁸; „Землероби стали боятися мене ще більше”³⁹. У дусі магічного реалізму на мешканців острову спускаються нещастя за гріхи: то дощ, коли батько героїні злився на новоприбулих за вбивства (і був

---

³⁷ Ibidem, с. 189.

³⁸ Ibidem, с. 192.

³⁹ Ibidem, с. 193.

у той момент уособленням громовержця), то смертельна хвороба, що вразила усіх, але не Веру, тому що той, хто „зраджує, повинен розділити долю того, кого зраджує”⁴⁰, а дівчинка була далека від земних справ, вона жила в іншому світі, як, приміром, Ремедіос Прекрасна.

Із часу смерті батьків дівчина припинила співати, а ландшафт навколо повільно, але неминуче змінювався: „Важкий Пісок тільки й робив, що сповзав назад у річку, з якої колись виріс”⁴¹. Тоді ж на тілі Вери з’являється мапа Землі Загублених (тут можна провести аналогії із Хосе Аркадіо Буендіа, який був вкритий химерними візерунками) як спроба зафіксувати пам’ять, що виходить вже назовні і вимагає бути розкодованою у будь-який спосіб. Натомість поступово прибували нові люди з нової війни і дивувалися, навіть жахалися цією жінкою: „Циганка, казали, індіанка, казали, вся розмальована, казали. Потім спитали: а скільки ж тобі років, дівчино? Коли я сказала, що сімдесят, не повірили. Правда нікому не потрібна. Проголосили мене Сиротою. Але яка ж я Сирота? У мене є моє ім’я”⁴². З того часу Вера втратила Ідентичність, але це самозречення існувало до того, як з’явився Іван, який став першим, хто бодай запитав її ім’я, і кому вона довірила таємниці і власні знання про острів.

Іван добирається до Важкого Піску не просто пішки, як інші, а він прилітає гелікоптером. З одного боку, його ніби принесло небо, а з іншого боку, незвичний вид транспорту і те, що він приносить героїні

---

⁴⁰ Ibidem, с. 196.

⁴¹ Ibidem, с. 198.

⁴² Ibidem, с. 199.

науку, відмінне знання дає підстави проводити паралелі із Мелькіадесом. Саме він вчить Веру писати, що для неї стає справжнім відкриттям, адже так вона зможе іншим способом оприявнити пам'ять, укласти власну історію своєї землі: „У Важкому Піску лишився найповніший літопис Землі Загублених. І увесь він переселився мені у голову”⁴³. Вони обоє відрізняються зовні: він має штучну ногу, здригається від посттравматичного синдрому і намагається втамувати біль і позбавитися спогадів завдяки морфіну, а вона – картографічне втілення Землі Загублених: „Він хотів утекти в таке місце, де ніхто не заважатиме труїти свою пам'ять до смерті. І ось він тут. Я не попросила в нього морфіну – від такої пам'яті, як у мене, він однаково не допоможе”⁴⁴. Але це віднайдення себе через Іншого та Іншу триває рівно до першої смерті, тоді знову щось обривається, і з'являється Флора, яка стає між героями.

Флора (звичайно, теж Інакша) була ворогом Іванові: „Флора родом із краю, що пішов проти їхнього війною”⁴⁵, але Вера відчувала до неї щось відмінне. Ця Інакшість не була подібна на решту людей, вона щось принесла і передбачала, це лякало героїню: „Але того дня, у присутності Флори, щем був опуклий, інший. Невідомим чином час після її появи відчутно прискорився”⁴⁶. Проте вона все-таки намагалася налагодити комунікацію із головною героїнею, говорила її мовою, оповідала історії. Момент розмови зблизив

---

⁴³ Ibidem, с. 202.

⁴⁴ Ibidem, с. 201.

⁴⁵ Ibidem, с. 205.

⁴⁶ Ibidem, с. 204.

двох жінок, доводить їх до точки розуміння себе і важливості фізичного контакту, що з'єднав їх і метафізично зокрема.

По суті, це був початок кінця, бо згодом Вера знайшла Флору в обіймах Івана, тож відбулося єднання ворогів, світ мав би заспокоїтися, але натомість вода піднімалася: „У дверях дому стоять троє – туман, дощ і велика річкова вода, і мені вперше за стільки років лячно від їхньої присутності”⁴⁷. Усвідомивши, що ця Земля їй вже не належить, місця між Іваном та Флорою (між людиною та природою) їй не залишилося, вона на плоту із дев'ятьма дівчатами, що врятувалися від чергової епідемії, вирушає на пошуки нового дому, одну з яких забирає море. Семеро дівчат залишилися у місті Сімох Братів, а одна залишилася назавжди із Верою на острові, де вона не чувається своєю: „Але для цієї землі я просто паросток, не хазяйка”⁴⁸. Вона заводить механізм світу на першопочатки – одружується з чоловіком, якому напроорочила, що “від цілої пам'яті лишиться тільки одне, воно й приведе його туди, де йому належить бути”⁴⁹, а він повертається зрештою до неї, столітньої жінки, і нарікається Адамом. Вера відбудувала себе, а тепер береться за світ, бо у неї народяться близнята. Тож цілком можливо, що постане колись і Земля Віднайдених.

Висновки. Отже, балансування між Ідентичністю та Інакшістю герої збірки Катерини Калитко *Земля Загублених, або Маленькі страшні казки*” відчують

---

⁴⁷ Ibidem, с. 209.

⁴⁸ Ibidem, с. 218.

⁴⁹ Ibidem, с. 219.

доволі травматично. Ідентичність героїв – розполовинена і деформована, чому сприяє пам'ять як нагадування про Я та Інших, спричиняючи кризові стани. Для персонажів усвідомлення власної непересічності стає точкою неповернення. Намагаючись обрати власний шлях, вихід із глухого екзистенційного кута, кожен обирає змінювати не світ, не іти проти нього, а пересотворювати себе, щоразу утверджуватися в Інакшості через Я, Ти, Інших.

Література

- Калитко К., *Земля Загублених, або Маленькі страшні казки: оповідання*, Львів 2017.
- Кристева Ю., *Самі собі чужі*, перек. з фр. З. Борисюк, Київ 2004.
- Лавринович Л., *Поетична збірка К. Калитко „Катівня. Виноградник. Дім”*: темпоральні аспекти змісту та форми [в:] „Літературний процес: методологія, імена, тенденції. Філологічні науки” № 11 (2018), с. 76-83,
[http://nbuv.gov.ua/UJRN/Litpro_2018_11_16].
- Пропп В., *Морфологія сказки* [в:] „Вопросы поэтики”, вып. XII, Ленинград 1928.
- Рікер П., *Сам як інший*, пер. з фр. В. Андрушко, О. Сирцова, Київ 2002.

References

- Kalytko K., *Zemlia Zahublenykh, abo Malenki strashni kazky : opovidannia*, Lviv 2017.
- Krysteva Yu, *Sami sobi chuzhi*, perek. z fr. Z. Borysiuk, Kyiv 2004.
- Lavrinovich L., *Poetichna zbirka K. Kalitko „Kativnya. Vinogradnik. Dim”*: temporal`ni` aspekti zmi`stu ta formi [v:] „Literaturnij proces: metodologi`ya, i`mena, tendenci`yi. Fi`lologi`chni` nauki”, nr 11 (2018), s. 76-83, [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Litpro_2018_11_16].
- Propp V., *Morfologiya skazki* [v:] „Voprosy` poe`тики”, Vy`p. XII, Leningrad 1928.
- Riker P., *Sam yak inshyi*, per. z fr. V. Andrushko, O. Syrtsova, Kyiv 2002.

ФОНЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ¹

PHONETIC FEATURES OF SPEECH IN PRESCHOOL CHILDREN

Ольга Сідак

Національний університет „Києво-Могилянська
академія”

o.sidak@ukma.edu.ua

The article presents the results of an experimental research of speech in preschool children. The work states the significant frequency of such phonetic phenomena: 1) omission of sounds; 2) appearance of sounds, complications; 3) rearrangement of sounds; 4) replacement of some sounds by others. Children's mistakes are often caused by analogy, the search for easier pronunciation sounds. Children skip or replace difficult sounds that they are not able to say yet.

Keywords: Ukrainian language, phonetic features, speech of preschool children, articulation, phonetic errors.

Дитяче мовлення – складне явище, дослідження якого потребує залучення даних багатьох наук, зокрема, мовознавства, психології, педагогіки. В Україні різні аспекти мовлення дітей вивчали такі лінгвісти, як М. Асаула, Т. Бакіна, Л. Боть, Н.

---

¹ Роботу написано під науковим керівництвом д. філол. наук, проф. Наталії Ясакової.

Дзюбишина-Мельник, Н. Зозуля, О. Моїсеєнко, О. Соловей та інші. Часто, однак, матеріалом для вивчення слугували російська, англійська, французька мови, проблеми засвоєння дитиною української мови висвітлювали лише частково.

Найактивніше оволодіння мовою відбувається у дошкільному віці. Протягом шести-семи років життя у психіці дитини відбуваються величезні зміни, мовлення дитини виходить на якісно новий рівень. Дослідники іноді називають цей період етапом граматичного мовного розвитку, який суттєво відрізняється від попереднього, дограматичного². Дитина опановує фонемний склад мови, збагачує лексичний запас, активно засвоює граматичну будову мови. Тепер мовлення стає зв'язним, дитина пробує будувати складніші синтаксичні конструкції. Тому мовлення дітей дошкільного віку дає найбагатший матеріал для лінгвістичного вивчення.

Отже, гостра потреба системного лінгвістичного потракування особливостей мовлення дітей у найактивніший період його розвитку (з трьох до п'яти років) зумовлює актуальність нашого дослідження. Стаття репрезентує його частину – аналіз фонетичних особливостей, зафіксованих в українському мовленні дітей дошкільного віку.

Матеріалом дослідження стали записи усного мовлення, зібрані методом інтерв'ювання у дошкільному навчальному закладі „Щасливий” (село Петропавлівська Борщагівка Київської області). Використано також метод анкетування – у паперовій та електронній формі опитано батьків щодо особливостей мовлення їхніх дітей.

---

² Д. Эльконин, *Детская психология*, Москва 2005, с. 182.

В українському мовознавстві першим дослідженням дитячого мовлення стала стаття І. Франка „Дітські слова в українській мові”. Учений подав невеликий перелік дитячих слів, зібраний у селі Нагуєвич Дрогобицького повіту. Усі слова І. Франко поділив на декілька груп: 1) назви домашніх звірів, 2) назви людей своїх і чужих, 3) деякі навколишні предмети і явища, 4) деякі загальні означення, 5) деякі дієслова. Оскільки І. Франко дотримувався звуконаслідувальної теорії походження мови людини, він наголошував, що в дитячому мовленні зберігається зв'язок із первісною звуковою мовою³. Науковець звернув увагу на те, що велика кількість дитячих слів має корені зовсім інші, ніж корені у словах, які позначають той самий предмет у дорослому мовленні. Помітив вчений і те, що у словах дітей трапляються давні корені, які вийшли з ужитку, наприклад *жижжа* – вогонь (від давньоукраїнського кореня „*жсье*” – жещи)⁴.

З-поміж сучасних українських мовознавців особливості дитячого мовлення висвітлювала Н. Дзюбишина-Мельник. Вона вважала, що основою формування мовної особистості є фольклор, а однією з найважливіших форм духовності дитини є відчуття краси слова і його образу, бажання чути і відтворювати поетичну мову, переказуючи казки, співаючи пісні,

---

³ І. Франко, *Дітські слова в українській мові* [в:] *Idem, Зібрання творів у 50 т.*, т. 26. Літературно-критичні праці (1876-1885), Київ 1980, с. 123.

⁴ *Ibidem*, с. 125.

завчаючи напам'ять вірші. Тому дитина за нормального розвитку має чути фольклор від народження⁵.

Спробу дослідити територіальне дитяче мовлення та укласти „Словник дитячого мовлення центральної Слобожанщини (Харківщини)” здійснила М. Асаула. Учена класифікувала та описала способи творення нових слів, що їх уживали діти Харківщини. М. Асаула дійшла висновку, що звуконаслідування є базою для утворення багатьох слів, а також наголосила на функціюванні діалектизмів у дитячому мовленні⁶.

Найперше, що чує дитина – мовлення своїх батьків. Вона опановує мову за їхньої допомоги, рівняється на них. Наступним важливим фактором у розвитку мовлення є спілкування дитини з іншими дітьми. У зв'язку з цим у спілкуванні дитини дошкільного віку виокремлюють дві лінії: дитина-дорослий і дитина-дитина⁷. Спілкування лінії дитина-дитина є емоційнішим, розкутішим і функційно різноманітнішим. Розмовляючи одне з одним, діти частіше вживають неочікувані поєднання звуків, слова і фрази: „вони дзижчать, тріщать, передражнюють одне одного, придумують нові назви знайомим предметам”⁸.

---

⁵ Н. Дзюбишина-Мельник, *Фольклор і розвиток дитячого мовлення*, Київ 1992, с. 6.

⁶ М. Асаула, *Особливості словотворення в дитячому мовленні (на матеріалі мовлення дітей Центральної Слобожанщини (Харківщини))* [в:] „Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства”, вип. 12, 2008, с. 63.

⁷ Т. Дуткевич, *Дитяча психологія*, Київ 2012, с. 87.

⁸ Н. Галигузова, Е. Смирнова, *Ступени общения: от 3 до 6*, <http://childpsy.ru/lib/articles/id/10097.php> [24.10.2019]

Водночас, на нашу думку, не можна сказати, що діти дошкільного віку, спілкуючись з дорослими, використовують насамперед загальноприйняті мовні форми та конструкції. Діти такого віку досить самостійні в судженнях. Кожне слово дитина створює за аналогіями, нормами, які дають їй дорослі, проте робить вона це по-своєму, творчо.

Уже в ранньому дитинстві, тобто до трьох років, у дитини виникає орієнтування на звукову форму слова. Дошкільний вік – найсприятливіший час у розвитку фонетичного рівня мови. Однак часто трапляються випадки, коли діти дошкільного віку мають різноманітні недоліки вимови, які вказують на те, що засвоєння звукового боку мови ще не завершене. Дитина, на відміну від дорослого, виявляє виняткове чуття фонетичних аспектів, здатність до засвоєння і застосування на практиці. Процес засвоєння мовлення має активний характер і залежить від впливу оточення. Акустичний образ фонем у дитини виникає як узагальнений із різноманітних варіантів, які реалізуються в моторній формулі вимови звуків мовлення.

За нашими спостереженнями, дітям особливо складно оволодіти тими фонемами, які акустично не дуже виразно між собою розрізняються. Багато помилок у вимові дітей з'являється через недостатнє виділення низки фонем. Відзначимо, що вже в дошкільному віці великий вплив на мовлення дитини, і звуковимову зокрема, має російська мова. Дитина чує низку невластивих українській мові звуків. Унаслідок того, що засвоєння фонем рідної мови ще не цілком завершене, вона не може диференціювати почуте, створюється хибне уявлення про правильну вимову. Двомовне середовище в

такому ранньому віці ускладнює процес засвоєння фонемного ряду.

У мовленні дітей часто трапляється пропуск звуків у словах – дієреза. Його можна пояснити і неточністю сприйняття, і впливом певних фонетичних умов. Якщо в слові наявна група приголосних із шумними та сонорними, то закономірністю є збереження шумного та пропускання сонорного в позиціях абсолютного початку слова, середини та кінця, наприклад *з'яв* – *взяв*, *сьо* – від рос. *всё*. Якщо ж у слові є група фрикативних і зімкнених проривних приголосних, то на початку і в середині слова зберігається лише зімкнений проривний, наприклад *тіна* – *стіна*. Це відбувається тому, що шумні звуки є легшими у вимові, ніж сонорні, а проривні вимовляються не так складно, як фрикативні. Цю артикуляційну особливість приголосних помітив ще В. Богородицький⁹.

Виокремлюють пропуск звука чи кількох звуків на початку слова – афезу, в середині слова – синкопу, у кінці слова – апокопу. Ми зафіксували, наприклад, пропуск початкового звука [з] у слові *зубчик* – *убчик*, [і] в слові *іграшка* – *грашка*, [м] у слові *місто* – *істо*, [б] у слові *бігла* – *ігла*. Трапляється також пропуск декількох звуків на початку. Дівчинка в розпачі вигукує: *Боже, магай, магай!*. У слові *магай* пропущено або два звуки – [п о], або чотири – [д о п о]. В іншому випадку натрапляємо на слово *перантура* на позначення температури. Тут складніший фонетичний випадок, адже

---

⁹ В. Богородицький, *Лекции по общему языковедению*, Казань 1911, с. 96.

є і пропуск трьох перших звуків [т е м], і поява вставного [н].

3-поміж прикладів пропусків звуків у середині слова можна навести *кандіровка* – з рос. *командировка*, де пропущено звуки [о м]. До того ж, є складніші явища: слова *юмочка* – *умнічка* і *авад* – *виноград*. У першому випадку випадає звук [н], [і] замінюється на [о] та додається протетичний [й]. У другому випадку, здається, мало що залишається від слова *виноград*, але *авад* – це наслідок випадіння акустично неяскових для дитини звуків. У слові лишаються початковий звук [в], наголошений [а] та кінцевий [д], які є найвиразнішими. Додається лише один звук на початку – [а].

Усічення звуків у кінці слів трапляється досить часто: *ді* – *дід*, *ма* – *мама*, *та* – *тато*, *хо* – *хочу*, *мо* – *можна*, *можу*. Багато кінцевих звуків у словах дитина пропускає за швидкого темпу мовлення. Спостерігаємо також пропуск ненаголошених складів, який означає, що з ряду фонетичних елементів дитина відтворює ті, які викликають найсильніше звукове подразнення, але це не означає, що дитина неточно сприймає звуки. Наприклад, *говá* – *голова*. У таких випадках здебільшого представлено явище синкопи.

Ускладнення, поява зайвих звуків у дитячому мовленні не є таким поширеним явищем, як пропускання. Як і скорочення звуків, поява нових відбувається в трьох позиціях: початок (протеза), середина (епентеза) та кінець слова (епітеза).

Появу протетичних звуків ми зафіксували лише в декількох дитячих словах, тож, можна сказати, що серед звукових ускладнень – це найменш чисельна група, наприклад: *лолівець* – *олівець*, *ломлет* – *омлет*,

воко – *око*. Особливістю протези є приєднання звуку до початкового голосного. У словах *лолівець* і *ломлет* дитина повторює на початку той важливий для неї звук, який уже наявний у слові – звук [л]. Завдяки ускладненню слова на початку дитині простіше його вимовляти, адже в наведених прикладах після вставного звуку йде лабіалізований голосний [о]. Все це свідчить про те, що дитині легше вимовити на початку приголосний звук, ніж лабіалізований голосний.

У середині слова вставні звуки з'являються найчастіше. Епентичними можуть бути як голосні, так і приголосні: *ігарашка* – *іграшка*, *філолетовий* – *фіолетовий*. В обох прикладах новий звук є повторенням вже наявного в слові. Це підтверджує думку про те, що дитина виділяє у слові найяскравіші для себе звуки й повторює їх для полегшення вимови. Іноді поява вставних звуків у середині комбінується із прикінцевими вставними. Наприклад, слова *кампфока* – *компот* і *ампфека* – від рос. *конфета* створені за аналогією. Тут є спільні звукові модифікації: перехід [о] в [а], перехід [т] у [к] і поява епентичних приголосних у схожих позиціях – [ф] перед [п] у слові *кампфока* та [п] перед [ф] у слові *кампфека*. Очевидно, ці слова відбивають вплив російської мови. Фонетичні модифікації можна пояснити її специфікою, зокрема перехід [о] в [а] в ненаголошеній позиції. Крім того, наявні такі фонетичні зміни: у слові *кампфока* в кінці додається епітичний звук [а], натомість у слові *кампфека* звук [н] замінюється на [м].

Функціонує в дитячому мовленні й таке фонетичне явище, як помилкове, випадкове повторення подібних складів або окремих звуків у слові. Прикладом можуть слугувати слова *бананан* і *хімімік*.

Переставляння звуків, або метатеза, також виникає тоді, коли дитина відчуває потребу спростити вимову слова, наприклад, *ружнал – журнал, больота – робота*. В останньому випадку дитина не вимовляє звук [р], тому виникає [л']. За нашими матеріалами, метатеза – не надто поширене явище в мовленні дошкільнят.

Заміна одних звуків іншими належить до тих явищ, які чи не найчастотніші в мовленні дітей дошкільного віку. У заміні звуків (субституції) велику роль відіграє не акустична яскравість звука, а його артикуляційний склад. Зокрема, при заміні приголосних звуків важливим є місце творення звуків, а для голосних – підняття. Субституттом часто є той звук, який того ж або найближчого місця творення із заміненним звуком, але іншого способу творення. Часто дитина заміняє ще не освоєні звуки тими, які вже опанувала.

Серед усього різноманіття звукової заміни в дитячому мовленні можна виокремити такі типи.

1. Заміна дзвінких звуків глухими та оглушення дзвінких. Нерідко це трапляється під час швидкого темпу мовлення: *тес – теж, аш – аж, мошна – можна, книшка – книжка*. Глухі звуки є артикуляційно простішими, ніж відповідні дзвінкі, адже при вимові глухих голосові зв'язки відкриті, як під час спокійного дихання.

2. Заміна глухих звуків дзвінкими. Наприклад: *зляпка – шляпка* (тут відбувається подвійна заміна: глухого дзвінким та шиплячого свистячим).

3. Заміна шиплячих звуків свистячими й навпаки. Особливо часто це відбувається зі звуками [с] – [ш]: *післа – пішла, шидіти – сидіти*.

4. Заміна [м] звуком [н] і навпаки: *нісок* – *мішок*, *мебо* – *небо*.

5. Пом'якшення приголосних звуків і заміна пом'якшених приголосних твердими: *туль* – від рос. *стул*.

6. Заміна [с] на [т]: *тобака* – *собака*.

7. Заміна [х] на [ф]: *фусточка* – *хусточка*, *фалат* – *халат*, *фочу* – *хочу*.

8. Заміна [ж] на [з]: *нажимаєш* – від рос. *нажимаешь*, *бізит* – *біжить*.

9. Заміна [ш] на [ф]: *Дафа* – *Даша*, *мафинки* – *машинки*, *іграфка* – *іграшка*.

10. Заміна різних за місцем творення приголосних на губний [п]: *кожушок* – *пожушок*, *машина* – *пашина*, *чотири* – *чопири*. Ймовірно, дітям легше вимовляти саме губний звук. До того ж, [п] – глухий проривний звук, який діти засвоюють порівняно рано.

11. З-поміж голосних найбільш помітною є заміна [і] на [а] (*Аванка* – *Іванка*, *сяла* – *сіла*) та на [и] (*ничого* – *нічого*). Певно, часта заміна звука [і] пов'язана із труднощами у вимові. Голосний [і] – звук високого підняття, а приклади підтверджують, що заміна відбувається на голосні нижчого підняття.

Проте існує протилежне явище: замість [і] дитина каже [о]: *надвірі* – *надворі*, *кіта* – *кота*. У такому разі бачимо, що діти ще не засвоїли властивого українській мові чергування [о] // [і]. Таке чергування в сучасній українській мові непослідовне, а фонема [і], що утворилася з давніх [о] і [е], інколи трапляється у відкритих складах за аналогією до інших форм слова, споріднених слів (*кінець*, *ремінець*, *ніженька*) або для

розрізнення слів (*голівка* (дитини) – *головка* (капусти)).¹⁰ Тому не дивно, що не всі дошкільнята цілком опанували всі аспекти цього складного фонетичного явища.

На окрему увагу заслуговує реалізація фонем [р] і [л]. Із усіх приголосних саме із цими звуками у дітей буває найбільше проблем у вимові, однак це не означає, що діти не в змозі оминати цих труднощів. Багато зпоміж дітей дошкільного віку, що взяли участь у дослідженні, вже добре засвоїли вимову [р] і [л]. Щодо випадків, коли правильна вимова ще не сформована, можна виокремити низку мовленнєвих варіантів.

Фонема [р] реалізується в таких варіантах.

1. [р] як [л]: *сестла* – *сестра*, *длуг* – *друг*, *долога* – *дорога*, *кенгулу* – *кенгуру*, *леопалд* – *леопард*, *поговолити* – *поговорити*. Це найпоширеніший варіант хибної реалізації фонем [р] у дітей.

2. [р] як [й]: [в а й ё й а] – *Валера*, [т й и] – *три*, [п й і в і т] – *привіт*, [п й і н е с л а] – *принесла*, [п е й і о д] – *період*.

3. [р] як [т]: *тобот* – *робот*.

4. [р] як [г]: *вігшик* – *віришик*.

5. [р] як [у] або щось подібне до дифтонга: [п у и н е с ё] – *принесе*, [і г у а ф к і] – від рос. *игрушки*.

6. Пропуск [р]: *оанжевий* – *оранжевий*, *динозави* – *динозаври*, *кутить* – *крутить*.

Варіанти втілення фонем [л].

1. [л] як [й]: [й і з а] – *Ліза*, [й у б й у] – *люблю*.

---

¹⁰ А. Грищенко (ред.), *Сучасна українська літературна мова*, Київ 2002, с. 63.

2. [л] як [р]: *Мені чотири років з поровиною* – очевидно, зміна відбулась під впливом попереднього [р] у словах *чотири* та *років*.

3. [л] як [у]: [б и у а́] – від рос. *была*.

4. випадний [л]: [в и п о н' а́ й е т] – з рос. *выполняет*.

5. твердий [л] на місці м'якого [л']: [лублú] – *люблю*, [л' ú д и] – *люди*.

Фонема [л] може також реалізуватися у формі так званого „полтавського [л]” – вияву фонемі, поширеному в середньоадніпрянському говорі, де [л] є ясенним або альвеолярним напівм'яким.

Як бачимо, звуки [р] і [л] частіше замінюються на фрикативні звуки: [й], [г], [л] (при зміні [р]). Нерідко ці звуки випадають.

Ще однією особливістю дитячого мовлення є „шокання”: вживання звука [ш] замість [шч], хоча ця риса притаманна і дорослим. „Шокання” поширене на всій території України.

Частотними є так звані репродуктивні помилки у вимові звуків, які виявляються тоді, коли дитина недочула слово. Через те, що такі помилки залежать від випадкових зовнішніх умов, вони не охоплюють послідовно певної категорії звукових явищ і не впливають на основні тенденції розвитку фонетики у дитини. До того ж, репродуктивні помилки трапляються і в мовленні дорослих.

Про завершальний етап у засвоєнні фонетичної системи мови свідчить цілісне формування фонем: дитина розпізнає звуки, які раніше сплутувала. З віком діти не лише чіткіше розрізняють звуки, а й починають усвідомлювати їхні характеристики. Уже

п'яти-шестирічні діти можуть здійснювати звуковий аналіз слів, виділяти першій і останній звуки у слові, розрізняти дзвінки й глухі звуки тощо.

Проаналізувавши розмови, питання та деякі зауваження дітей, можемо підсумувати, що їх особливо цікавить звуковий аспект мови. Діти роблять свої спостереження цілком самостійно, наприклад, зізнаються, що їм важко вимовити той чи той звук. Водночас дітям не подобається, коли дорослі навмисно наслідують їхнє мовлення. Не випадково А. Гвоздев у своїй праці про дитяче мовлення зафіксував таке спостереження: „...не любить, коли за нею повторюють її мовою; чуючи завжди правильне мовлення, вона здогадується, що, так кажучи, над нею жартують, робить зауваження і сама намагається виправитись”¹¹. Цікавляться діти також фізіологією вимови звуків, про що свідчать неодноразові питання у дорослих на зразок: *А як ми говоримо?, Чим я говорю?, Де це у мене говорить?*

Отже, з-поміж фонетичних особливостей, властивих мовленню дітей дошкільного віку, основними є пропуск звуків, ускладнення, переставляння та заміна звуків. Дитячі помилки у вимові часто невідповідні, зумовлені аналогією, пошуком простіших для вимови варіантів. Тому, зокрема, сонорні частіше пропускаються, ніж шумні, фрикативні – частіше, ніж проривні. Залишаються здебільшого ті звуки, які акустично найяскравіші. У разі заміни звуків незасвоєний

---

¹¹ А. Гвоздев, *Вопросы изучения детской речи*, Москва 1961, с. 142.

звук поступається місцем уже засвоєному, який має те саме або найближче місце творення.

Докладного вивчення потребують інші особливості українського дитячого мовлення. Ґрунтовне дослідження етапів засвоєння, функціювання лексичних і граматичних одиниць української мови дасть змогу уточнити відомості про її стрижневі риси та тенденції розвитку.

Література

- Асаула М., *Особливості словотворення в дитячому мовленні (на матеріалі мовлення дітей Центральної Слобожанщини (Харківщини))* [в:] „Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства”, вип. 12, 2008.
- Богородицкий В., *Лекции по общему языковедению*, Казань 1911.
- Галигузова Н., Смирнова Е., *Ступени общения: от 3 до 6*, <http://childpsy.ru/lib/articles/id/10097.php>, [24.10.2019]
- Гвоздев А., *Вопросы изучения детской речи*, Москва 1961.
- Грищенко А.(ред.), *Сучасна українська літературна мова*, Київ 2002.
- Дзюбишина-Мельник Н., *Фольклор і розвиток дитячого мовлення*, Київ 1992.
- Дуткевич Т., *Дитяча психологія*, Київ 2012.
- Франко І., *Дітські слова в українській мові* [в:] *Idem, Зібрання творів у 50 т., т. 26. Літературно-критичні праці (1876-1885)*, Київ 1980.
- Эльконин Д., *Детская психология*, Москва 2005.

References

- Asaula M., *Osoblivosti slovtvorennâ v ditâčomu movlenni (na materialî movlennâ ditej Central'noï Slobožanšini (Harkivšini))* [v:] „Sučasni problemimovoznavstva ta literaturoznavstva”, vip. 12, 2008.
- Bogorodickij V., *Lekcii po obšemu âzykovedenii*, Kazan' 2011.

- Galiguzova N., Smirnova E., *Stupeni obšeniâ: ot 3 do 6*, <http://childpsy.ru/lib/articles/id/10097.php>, [24.10.2019]
- Gvozdev A., *Voprosy izučeniâ detskoj reči*, Moskva 1961.
- Grišenko A. (red.), *Sučasna ukraïns'ka literaturna mova*, Kiïv 2002.
- Dzûbišina-Mel'nik N., *Fol'klor i rozvitok ditâčogo movlennâ*, Kiïv 1992.
- Dutkevič T., *Ditâča psihologiâ*, Kiïv 2012.
- Franko Ì., *Dits'ki slova v ukraïns'kij movi* [v:] Idem, *Zibrannâ tvoriv u 50t., t. 26. Literaturno- kritični pracì (1876-1885)*, Kiïv 1980.
- Èl'konin D., *Detskaâ psihologiâ*, Moskva 2005.

**МАРИНІСТИЧНА ПОВІСТЬ АНТОНА САНЧЕНКА
ЛЕВАНТІЙСЬКІ КАНІКУЛИ: НОВАТОРСТВО
ПРИГОДНИЦЬКОГО ЖАНРУ В ДИТЯЧІЙ
ЛІТЕРАТУРІ**

ANTON SANCHENKO'S MARINE STORY *LEVANTIAN
HOLIDAYS*: INNOVATION OF THE ADVENTURE
GENRE IN CHILDREN'S LITERATURE

Ганна Столяр

Бердянський державний педагогічний університет
astolyar139@gmail.com

Ольга Новик

Бердянський державний педагогічний університет
noviop@gmail.com

The marine novel *Levantine Vacation* by Ukrainian writer Anton Sanchenko is considered in the article. The work attracts with its genre features, the author combines the features of the adventure marine genre with elements of an adventurous, detective, vacation story for children. An important role in revealing of the artistic features of *the Levantine vacation* is played by the study of the figurative system of the work (including the main characters-teenagers), plot and off-plot elements. Due to the exotic circumstances in which the characters find themselves, the adventure story is easy to read, the plot develops dynamically.

Keywords: Marine studies, novel, adventure genre, children's literature, Anton Sanchenko

Сучасну українську дитячу пригодницьку літературу збагатили твори письменників Л. Денисенко, Л. Вороніної, С. Процюка, О. Єсаулова, Г. Малик, А. Санченка та інших авторів, які вдаються до модифікацій пригодницького жанру. Так з'являються різновиди: „комп'ютерні пригоди”, „домашньо-пригодницькі повісті, „пригодницькі оповідки”, „дитяча мариністика” тощо. Над проблемою специфіки літератури для дітей та пригодницької і мариністичної зокрема працюють В. Кизилова, М. Славова, Т. Качак, І. Бойцун та інші. Мариністику досліджували Ю. Волинець, Н. Науменко та інші, пригодницькі твори були предметом дослідження Л. Овдійчук, Н. Кердівар та інших. Попри численні праці науковців про дитячу літературу, наразі в українському літературознавстві немає комплексного дослідження твору Антона Санченка *Левантійські канікули*.

Пригодницька література має усталені жанрово-стильові канони. Одним із видів пригодницької літератури є мариністика. У літературознавстві є багато трактувань поняття „пригодницький роман”. Зокрема, у *Літературознавчій енциклопедії* пригодницький роман визначається як „метажанр, художні твори про подорожі, відкриття, сміливі наукові експерименти, авантюри або героїчні вчинки, які характеризуються гострою інтригою, заплутаними сюжетними лініями, фантастичними колізіями та напруженою фабулою. Такі твори близькі до авантюрного роману та детективу, пов'язані з науковою фантастикою”¹. У *Літературознавчому словнику-*

---

¹ *Літературознавча енциклопедія: у 2 т., т. 2*, авт. уклад. Ю. І. Ковалів, Київ 2008, с. 269.

довіднику знаходимо визначення поняття: „роман, сюжет якого насичений незвичайними подіями й характеризується несподіваним їх поворотом, великою динамікою розгортання. Для нього характерні мотиви викрадення й переслідування, атмосфера таємничості й загадковості, ситуації припущення й розгадування”². Про жанрову специфіку пригодницького роману докладно пише В. Кизилова, описує кожну історико-літературну епоху пригодницької літератури³. Одна історико-літературна епоха, за В. В. Кизиловою, – це поява пригодницьких творів, де головними виступають діти (відомі романи М. Твена *Пригоди Тома Соєра* і *Пригоди Гекльберрі Фінна*). Дослідниця пише, що „марктвенівська традиція зображення юних одчайдухів позначилася на пригодницьких творах багатьох письменників”. Отже, В. В. Кизилова слушно робить висновок, що пригодницькі романи посідали важливе місце в літературі усіх епох і з часом „набули канонічних ознак, оформлювалися в художню систему з особливими сюжетами, композицією, атмосферою...”⁴. Саме український пригодницький роман стає популярним на початку 20 століття. У дисертації Н.І. Кердівар зазначається, що передумовами, які стали підставами для розквіту пригодницького роману були: „бурхливий розвиток науки, географічні відкриття, урбанізація, загалом зацікавлення масового читача пригодами, які зникли з літератури. Враховуючи

---

² *Літературознавчий словник-довідник*, за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка, Київ 2007, с. 597.

³ В. Кизилова, *Художня специфіка української прози для дітей та юнацтва другої половини ХХ століття*: монографія, Луганськ 2015, с. 171.

⁴ *Ibidem*, с. 171.

ускладнення суспільного життя, велику кількість наукових відкриттів, юний читач уже не задовольнявся лише казкою, пригодницька література захоплювала яскравістю й насиченістю сюжетів, інтригуючими несподіванками. Вона стала для дітей і юнацтва утопічною країною, мешканці якої були спроможними на героїзм і самопожертву заради своїх ідеалів і насамперед заради своєї Батьківщини. У цьому контексті творчість М. Трублаїні, який поєднав власне пригодницькі й екзотичні мотиви з науково-пізнавальним фактажем, склала одну з найкращих сторінок вітчизняної літератури”⁵. Як зазначає В. Кизилова, література для дітей та юнацтва є переважно пригодницькою, бо діти зазвичай тяжіють до чогось незвичного та яскравого, хочуть бачити нестандартних героїв у незвичних ситуаціях⁶. Дослідниця виділяє особливості літератури для дітей та юнацтва: сюжетність оповіді, сталість правил гри та світобудови у тексті, побудова тексту на екзотичному матеріалі, що приваблює новизною інформації та гостросюжетністю⁷.

Т. Качак говорить про таких сучасних українських авторів, які пишуть пригодницьку прозу: Галина Малик, Сергій Гридін, Ксенія Ковальська, Марія Чумарна, Олександр Дерманський, Галина Пагутяк, Леся

---

⁵ Н. Кердівар, *Творчість Миколи Трублаїні і становлення пригодницького жанру в українській літературі першої половини ХХ століття*: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01. Дніпропетровськ 2010, с. 4.

⁶ В. Кизилова, *op. cit.*, с. 173.

⁷ В. Кизилова, *Українська література для дітей та юнацтва: новітній дискурс*: навчально-методичний посібник для студ. вищих навч. закл., Старобільськ 2015, с. 93.

Вороніна, Ніна Воскресенська, Андрій Бачинський. Як правило, в їх творах „вигадані герої та „реальні” діти, які з ними взаємодіють і потрапляють у пригоди”⁸. Водночас про повість Антона Санченка наразі немає вичерпного дослідження.

Літературознавці морський роман трактують як „жанровий різновид маринізму, в якому можуть бути використані елементи утопічного, пригодницького, дидактичного, філософського, авантюрного роману, роману-притчі тощо”⁹. Антон Санченко дає дуже просте та зрозуміле визначення поняття літературної мариністики: „Того, хто пише про море, називають письменником – мариністом”¹⁰. Ю. Волинець називає усі твори, де море виступає пейзажем, мариністичними. Це, так званий, художній маринізм, який притаманний романтичному стилю літератури. Дослідниця вважає, що саме у зв’язку з тим, що багато авторів змальовують пейзаж моря, в українській літературі з’явився жанр морського роману¹¹. У дослідженні Н. Науменко море –

---

⁸ Т. Качак, *Українська література для дітей та юнацтва*: підручник, Київ 2016, с. 291.

⁹ *Літературознавча енциклопедія...*, с. 76.

¹⁰ А. Санченко, *Вправляється з секстантом і стане капітаном: чи мариніст Джек Лондон?*, <http://litakcent.com/2018/01/29/vpravlyayetsya-z-sekstanom-i-stane-kapitanom/>, [06.06.2020].

¹¹ Ю. Волинець, *Мариністичний текст як риса романтичного стилю і засіб творення образу (за трилогією М. Старицького „Богдан Хмельницький”)* [в:] „Актуальні проблеми слов’янської філології”, Випуск XXIV (2001/1), с. 41.

не лише композиційний чинник певного твору, а й символ певного різновиду мистецтва¹².

Антон Санченко зазначає, що важко повірити в існування української мариністики, бо майже всі українські письменники звертаються до земельної теми, проте автор доводить, що українська мариністика існувала давно та існує дотепер. На його думку, зараховувати письменника до мариністів можна навіть, якщо він „лише одного разу необачно написав про море”, бо „головним критерієм завжди було те, наскільки переконливо письменник це зробив”¹³. А. Санченко називає відомих українських письменників – мариністів, які писали саме морські романи, таких як М. Трублаїні і Л. Тендюк та російських: Станюковича, Новікова-Прибоя та Конєцького¹⁴. Письменник говорить, що в нього „нема жодних сумнівів в існуванні української мариністичної традиції”¹⁵. У ХХ ст. з’являються твори, які пишуть знавці морських подорожей, тому мариністична література стає більш „подорожу вальною” та може бути розрахована і на молодшу аудиторію.

Л. Таран пише, що Антон Санченко „хоч твердо стоїть на землі, але без постійних асоціацій з

---

¹² Н. Науменко, *Літературна мариністика як синтез мистецтв: проза та поезія*. [в:] „Волинь філологічна: текст і контекст” (2007), <https://volyntext.eenu.edu.ua/index.php/volyntext/article/view/36>, [06.06.2020].

¹³ А. Санченко, *Українська мариністика*, https://vsiknygy.net.ua/shcho_pochytaty/overview/428/, [06.06.2020].

¹⁴ А. Санченко, *Вправляється з секстантом і стане капітаном : чи мариніст Джек Лондон?*

¹⁵ Ibidem.

морськими просторами, певне, не уявляє свого життя”¹⁶. Письменник закінчив морехідне училище та працював начальником радіостанції в Україні, Туреччині та Греції. Ось чому в його творах багато професійної морської лексики. Автор говорить, що йому дуже допомагають в написанні творів його „не гуманітарна” професія. Письменник в інтерв’ю також пише, що багато подорожує, але „коли подорослішав, повертатися найбільше хотілося до України. Думаю, в цьому головна користь мандрівок. Розумієш, зрештою, яким раєм на землі наділив Боженька українців”¹⁷.

Антон Санченко, як зазначає Б. Романцова, любить море, тому вміє писати про нього по-різному. В його автобіографічній повісті *Левантійські канікули* не розповідається про „карколомні пригоди з піратами, корабельними аваріями і екзотичними красунями, як-от романи Джека Лондона чи Майна Ріда, однак читати про дрібні щоденні події на диво цікаво: турецький базар, фарбування фальштруби, прослуховування повідомлень азбукою морзе, оселедець по понеділках – саме такі неважливі, здавалося б, теми у романі приваблюють”¹⁸. Однак, це дитяча повість, бо в центрі сюжету – звичайні підлітки зі звичайними життєвими проблемами, які подорожують водами шістьох морів. Читач не тільки подорожує разом з героями, а ще отримує детальну

---

¹⁶ Л. Таран, *Мариніст Антон Санченко – про мовні стереотипи і користь мандрівок*, <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayinci-chytayte/morskuu-vymir-ukrayinskoji-literatury>, [06.06.2020].

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Б. Романцова, *Левантійські канікули: морські пригоди й експрес-курс для салаг*, <http://archive.chytomo.com/issued/levantijski-kanikuli-morski-prigodi-j-ekspres-kurs-dlya-salag>, [06.06.2020].

інструкцію із зав'язування морських вузлів, може вивчити й азбуку Морзе, посміятися з моряцьких жартів та байок.

Як зазначає Х. Содомора, повість *Левантійські канікули* вирізняється серед українських прозових творів для підлітків своїм жанром, бо це мариністика. „І власне з цієї перспективи текст не дилетантський, адже автор – професійний моряк”. Із назви повісті ми вже можемо припустити про що буде йтися в повісті – канікули двох восьмикласників на вантажному судні „Таврія” вздовж берегів Леванту¹⁹. Антон Санченко дотримується сюжетності оповіді, що є рисою пригодницьких творів.. Автор детально намагається зупинитися на кожному географічному об'єкті, щоб читач разом з героями проклав курс подорожі. Така географічна різноманітність міст та країн говорить про те, що це дійсно пригодницький твір на екзотичних землях з неочікуваними пригодами героїв. Події в повісті розвиваються то повільно, то динамічно, але в ній є екзотичні мотиви (риса пригодницьких творів): несподівані мандрівки Чорним, Азовським, Мармуровим, Егейським, Іонічним та Адріатичними морями. А. Санченко пояснює, що ця акваторія і прилеглі береги, сполучені морями, колись називалися Левантом. Хлопці вчать справжньому життю моряків, слухають цікаві оповіді, але інколи потрапляють дійсно в захоплюючі та цікаві пригоди, що мають несподіваний поворот. Яскравою пригодницькою рисою є те, що

---

¹⁹ Х. Содомора, *Читати підліткам: вартісні переклади й вітчизняна проза*, <http://archive.chytomo.com/issued/chitati-pidlitkam-vartisni-perekladi-j-vitchiznyana-proza>, [06.06.2020].

героям у грецькому місті Халкіс довелося подолати шторм та сховатися у бухті острова, де вони провели немало часу. Цікавими та таємничими видалися пригоди Дениса та Сергія у Греції, коли вони думають, що Бізнесмен Альбертович таємний шпигун і має шпигунську рацію, тому стежать за ним. Ці події мають виразні детективні риси, тому повість має риси авантюрно-пригодницького жанру.

Мариністичні риси в повісті виражені ще яскравіше. Вони виявляються як в пригодах та повсякденному житті героїв, так і в змалюванні персонажів. Вже на початку твору можна прослідкувати риси мариністики. Новий учень Сергій одразу почав говорити про те, що його батько справжній капітан та дуже хвалився цим. А улюбленою розвагою Дениса в молодших класах було „стати на естакаді над найбільшим у Європі шлюзом і звідти плювати з трубок окатишами на сорок метрів униз – якраз на ті баржі, що пливли до порту...”²⁰. Денис це все просто уявляв, бо саме морські подорожі йому подобалися найбільше. Потрапивши на судно, Денис Мамут веде свій записничок, який подається після кожного розділу повісті. Денис записує нові слова, здебільшого морську термінологію, яку читач поступово вивчає, наче іноземну мову. Автор цікаво описує всі морські терміни, можна вважати цю повість не тільки розважальною, а і дидактично спрямованою. Основним завданням для Дениса та Сергія в цьому рейсі було „оморочитися”. Один з уроків, який проводив боцман Каримов для хлопців – це в’язання морських вузлів. Вузли не тільки

---

²⁰ Ibidem, с. 12.

перераховуються, а й детально описується з малюнками техніка в'язання всіх їх видів. А радист Галушка навчив хлопців передавати повідомлення за допомогою абетки Морзе. Курс картографії від старпома також виявився дуже цікавим та пізнавальним для Дениса. Старпом розповів про морські одиниці виміру, про меридіани та градуси, про глобуси та карти, про масштаб та правила вимірювання відстані. Таким чином, читач разом з героями вчиться вмінням та навичкам моряків.

У повісті є також флотські прислів'я та приказки, які розкривають психологію та звички моряків. Із морських приказок хлопці завчили ту, яку часто повторюють механіки на кораблі: „Хоч в мазуті і тавоті, та працюємо на флоті”²¹. На кораблі у повсякденному житті побут моряків дуже різноманітний та по-своєму цікавий. Денис доречно зауважив, що „моряки, хай навіть сиві капітани, – ті ж самі пацани, тільки вже пузаті і з вусами. Але вуса ні на що не впливають”²². Деякі частини повісті присвячено розповідям історій про визначних моряків або морським історіям, сповненим містичними елементами. Згадуються в повісті найбільші корабельні аварії, які відомі всьому світу: зіткнення „Титаніка” з айсбергом та зіткнення двох лайнерів „Стокгольм” та „Андреа Дореа” в тумані, які пояснюються хибними діями членів екіпажу.

Антон Санченко не відмежовується від своїх героїв, ми часто бачимо його присутність в тексті, яка виявляється в авторських відступах або навіть у цілій главі. Так, поки герої мандрували феодосійськими

---

²¹ Ibidem, с. 210.

²² Ibidem, с. 83.

мисами, автор пише главу, яка присвячена огляду художньої літератури, що згадувалася впродовж книги та яку читають герої повісті, щоб допомогти хлопцям скласти список літератури на позакласне читання. Головними героями твору є два восьмикласники – Денис Мамут та Сергій Ватаманюк. Юні бешкетники зображуються у дусі марктвенівських традицій пригодницького жанру. Денис Мамут – учень восьмого класу, на початку повісті постає як бешкетник, який любить давати прізвиська та битися на перерві, якому подобається однокласниця Света Заболоцька, але він воліє не говорити про це нікому. Денис дуже розумний, має багато знань із географії, читає книжки (під час рейсу особливо морську літературу), дуже швидко схоплює усю нову інформацію. Сергій Ватаманюк є ще одним головним героєм повісті. Сергій не так бешкетує як Денис, він спокійний та поміркований, але іноді також вдається до несподіваних вчинків. Головних героїв автор наділив тими якостями, які є в підлітків як минулого, так і 21 століття, тому ця повість розрахована на юного читача. Саме навколо хлопців будується і система персонажів, і сюжет твору.

Письменник у своїй повісті часто вдається до спростування стереотипів про людей, які займаються мореплаванням. Наприклад, зовнішність „капітана Ватаманюка” – швейцара дяді Колі із ресторану „Бригантина” – стереотипне уявлення про капітанів корабля. Боцман Каримов також постає перед хлопцями не таким, яким вони його уявляли²³. З приводу того, які книжки читають моряки, автор знову говорить про

---

²³ Ibidem, с. 51.

вічний стереотип, що начебто моряки читають тільки про море або детективи чи бойовики: „Ось тут і настає час дивуватися вибору товаришів. Жодного детектива чи бойовика. І всі книжки підібрані наче навмисно, щоб спростувати стереотипи про моряків як про вайлуватих простакуватих телепнів, яким чужі високі матерії”²⁴.

Одним із видів стажування для хлопців було стажування в радиста Галушки, якого називали Кренкелем на честь легендарного радиста-полярника. Радист докладно пояснював хлопцям, як приймаються усі види повідомлень, розшифровував абетку Морзе, розповідав історії та також був наставником хлопців. Наступний член екіпажу старпом Анатолійович, який дав хлопцям багато знань, зокрема пов'язаних із штурманством та картографуванням. Чоловікові дуже подобається його робота, і будь-яка посада на кораблі його влаштовує : „Море те ж саме. Пароплав той же. Обов'язки і відповідальність просто різні”²⁵. Інші члени екіпажу замальовуються не так яскраво, але без них неможлива морська подорож. Загалом образна система твору підпорядкована задуму автора створити повість для дітей про морські пригоди. Головні герої і ті люди, які їх оточують, люблять море, знають, що таке дружба, взаємодопомога, радо дізнаються щось нове.

Назва говорить про риси канікулярної повісті: *Левантійські канікули*. Пригоди безпосередньо відбуваються під час морської подорожі, тож цей твір можемо визначити за жанром як мариністичну пригодницьку повість-подорож із елементами

---

²⁴ Ibidem, с. 189.

²⁵ Ibidem, с. 268.

авантюрно-детективної. Окрім цього можна говорити і про елементи автобіографії в тексті. Герої повісті зображуються в дусі марктвенівських традицій. Денис і Сашко – юні шукачі пригод, які іноді потрапляють в небезпечні пригоди. У них завжди є наставник, який піклується про них та вчить багатьом морським вмінням. Герої повертаються додому не тільки з чудовими спогадами, а також із багажем знань та вмінь. Образи в повісті виписані правдиво, художньо увиразнено індивідуальність кожного персонажа (портрет, мовна характеристика), не тільки образи дітей, але й образи команди корабля, та другорядних персонажів. Опис представників різних морських спеціальностей, словнички морської термінології, використання професійної лексики роблять повість не тільки цікавою, але й пізнавальною. Антон Санченко постає майстром художнього змалювання морської подорожі, дитячих характерів у повісті про підлітків. Якщо в літературу придуть такі ж талановиті письменники – мариністи, то цей жанр в українській літературі буде успішно розвиватися. Різнобічне вивчення творчості письменника є перспективним, особливо в компаративному аспекті.

Література

- Бойцун І., *Дитяча література: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.*, Луганськ 2013.
- Волинець Ю., *Мариністичний текст як риса романтичного стилю і засіб творення образу (за трилогією М. Старицького „Богдан Хмельницький”)* [в:] „Актуальні проблеми слов'янської філології”, випуск XXIV (2011), с. 39–45.
- Качак Т., *Українська література для дітей та юнацтва*, Київ 2016.
- Кердівар Н., *Творчість Миколи Трублаїні і становлення пригодницького жанру в українській літературі першої половини ХХ*

Мариністична повість Антона Санченка...

століття: автореф. дис... канд. філол. наук : 10.01.01, Дніпропетровськ 2010.

Кизилова В., *Українська література для дітей та юнацтва: новітній дискурс*, Старобільськ 2015.

Кизилова В., *Художня специфіка української прози для дітей та юнацтва другої половини ХХ століття*, Луганськ 2015.

Літературознавча енциклопедія: у 2 т., Т. 2, авт. уклад. Ю. Ковалів, Київ 2008.

Літературознавчий словник-довідник, за ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В.Теремка, Київ 2007.

Науменко Н., *Літературна мариністика як синтез мистецтв: проза та поезія*. [В:] „Волинь філологічна: текст і контекст” (2007), <https://volyntext.eenu.edu.ua/index.php/volyntext/article/view/36>, [06.06.2020].

Романцова Б., *Левантійські канікули: морські пригоди й експрес-курс для салаг*, <http://archive.chytomo.com/issued/levantijski-kanikuli-morski-prigodi-j-ekspres-kurs-dlya-salag>, [06.06.2020].

Санченко А., *Вправляється з секстантом і стане капітаном: чи мариніст Джек Лондон?*, <http://litakcent.com/2018/01/29/vpravlyayetsya-z-sekstanom-i-stane-kapitanom/>, [06.06.2020].

Санченко А., *Левантійські канікули*, Київ 2014.

Санченко А., *Українська мариністика*, https://vsiknygy.net.ua/shcho_pochytaty/overview/428/[06.06.2020].

Славова М., *Волишебное зеркало детства*. Статті о детской литературе, Київ 2002.

Содомора Х., *Читати підліткам : вартісні переклади й вітчизняна проза*, <http://archive.chytomo.com/issued/chitati-pidlitkam-vartisni-perekladi-j-vitchiznyana-proza>, [06.06.2020].

Таран Л., *Мариніст Антон Санченко – про мовні стереотипи і користь мандрівок*, <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayinci-chytayut/morskyu-vymir-ukrayinskoyi-literatury>, [06.06.2020].

References

Boitsun I., *Dytiacha literatura*, Luhansk 2013.

Volynets Yu., *Marynistychnyi tekst yak rysa romantychnoho styliu i zasib tvorennia obrazu (za trylohiieiu M. Starytskoho „Bohdan Khmelnytskyi”)*

[v:] „Aktualni problemy slovianskoi filolohii”, Vypusk XXIV (2011), s. 39–45.

Kachak T., *Ukrainska literatura dlia ditei ta yunatstva*, Kyiv 2016.

Kerdivar N., *Tvorchist Mykoly Trublaini i stanovlennia pryhodnytskoho zhanru v ukrainskii literaturi pershoi polovyny XX stolittia*: avtoref. dys... kand. filol. nauk: 10.01.01, Dnipropetrovsk 2010.

Kyzylova V., *Ukrainska literatura dlia ditei ta yunatstva: novitnii dyskurs*, Starobilsk 2015.

Kyzylova V., *Khudozhnia spetsyfika ukrainskoi prozy dlia ditei ta yunatstva druhoi polovyny XX stolittia*, Luhansk 2015.

Literaturoznavcha entsyklopediia: u 2 t., avt. uklad. Yu. Kovaliv, , T. 2, Kyiv 2008.

Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk, za red. R. Hrom'iaka, Yu. Kovaliva, V. Teremka, Kyiv 2007.

Naumenko N., *Literaturna marynistyka yak syntez mystetstv : proza ta poeziia*. [v:] „Volyn filolohichna : tekst i kontekst.” (2007), <https://volyntext.eenu.edu.ua/index.php/volyntext/article/view/36>, [06.06.2020].

Romantsova B., *Levantiiski kanikuly: morski pryhody y ekspres-kurs dlia salah*, <http://archive.chytomo.com/issued/levantijski-kanikuli-morski-prigodi-j-ekspres-kurs-dlya-salag>, [06.06.2020].

Sanchenko A., *Vpravliaietsia z sekstantom i stane kapitanom : chy marynist Dzhek London?*, <http://litakcent.com/2018/01/29/vpravlyayetsya-z-sekstanom-i-stane-kapitanom/>, [06.06.2020].

Sanchenko A., *Levantiiski kanikuly*, Kyiv 2014.

Sanchenko A., *Ukrainska marynistyka*, https://vsiknygy.net.ua/shcho_pochytaty/overview/428/, [06.06.2020].

Slavova M., *Volshebnoe zerkalo detstva. Stati o detskoi literature*, Kyiv 2002.

Sodomora Kh., *Chytaty pidlitkam : vartisni pereklady y vitchyzniana proza*, <http://archive.chytomo.com/issued/chitati-pidlitkam-vartisni-perekladi-j-vitchiznyana-proza>, [06.06.2020].

Taran L., *Marynist Anton Sanchenko – pro movni stereotypy i koryst mandrivok*, <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayinci-chytayte/morskyi-vymir-ukrayinskoyi-literatury>, [06.06.2020].

II.

Нові напрямки зіставної лінгвістики

УКРАЇНСЬКІ І ПОЛЬСЬКІ ПРИСЛІВ'Я З КОНЦЕПТОМ 'ХЛІБ'¹

IMAGE OF BREAD IN UKRAINIAN AND POLISH PROVERBS

Сильвія Зьрудловська
Uniwersytet Warszawski
s.zrodlovska@student.uw.edu.pl

This work analyses the image of bread in Ukrainian and Polish proverbs. The work contains information regarding proverbs and its meaning in linguistic studies and Ukrainian and Polish languages and cultures. The main part discusses Polish and Ukrainian proverbs which contain the image of bread. This part is focused on semantic and structural similarities and differences between these proverbs. The work is based on selected studies written by famous Slavic linguists.

Keywords: proverb, bread, meaning, structure, idiom, analysis, Polish language, Ukrainian language

Прислів'я – це джерело народної мудрості².
Вони розвиваються на основі досвіду людини, а з уваги

---

¹ Роботу написано під науковим керівництвом д. габ. Світлани Романюк.

на те, що кожна нація має свою виняткову історію і особливі пріоритети, прислів'я викликають велике зацікавлення не тільки у мовознавців, але теж інших дослідників, зокрема істориків, антропологів і культурознавців. Інтригує також факт, що класифікація цих зворотів мови – це незавершена тема. Питання класифікації фразеологічних одиниць, особливо місця прислів'їв серед фразеологізмів, викликають чимало сумнівів – дослідники пропонують різні методи класифікації таких одиниць. Як зауважує А. Самадова, існує розділ фразеології, який досліджує зв'язок між фразеологізмами і прислів'ями³. Питання актуальне як в українському, так й у польському мовознавстві. В обох випадках переважає думка, що прислів'я – це окреме явище у мові. І. Кононенко зазначає, що „Деякі вчені вважають прислів'я окремою групою зворотів – фразеологічними виразами. Хоча паремії, як і фразеологізми, відзначаються своєю сталістю, проте, на відміну від фразем, прислів'я є самостійними судженнями, передають сформовану думку, вони інтонаційно і граматично оформлені як прості або складні речення (...) ⁴ ”. О. Пономарів, натомість, розглядає прислів'я як вид фразеологічних одиниць. Хоча прислів'я викликають суперечки серед мовознавців, усі погоджуються щодо одного – аналіз і вивчення цих

---

² В. Бобкова, Ф. Лавров, М. Ліждвой, Г. Сухобрус, Ф. Ткаченко, *Українські народні прислів'я та приказки*, Київ 1955, с. 5.

³ А. Самадова, *Номінації їжі в українських і польських фразеологізмах [w:] „Studia Ucrainica Varsoviensia”, nr 3, Warszawa 2015, s. 179.*

⁴ І. Кононенко, *Українська та польська мови: контрастивне дослідження*, Варшава 2012, с. 345.

мовних одиниць представляють образ життя суспільства, його досвіду упродовж століть, а також цінностей, які для нього важливі. Адже мета прислів'їв – передання моралі народу⁵.

Прислів'я можуть виявляти складність, якщо порівнювати їх до приказок. Обидва вислови вживалися свого часу як паралельні назви⁶. Нині – це два відокремлені терміни, які пояснюють у подібний спосіб. Багато мовознавців пропонує різні способи виокремлення прислів'їв від інших висловів, не тільки приказок. Наприклад І. Білодід описує особливі риси прислів'їв, які допомагають їх відокремити. Це зокрема:

1. синтаксична завершеність;
2. можливість формування прямої постійної або зумовленої закономірності;
3. семантична неоднорідність;
4. можливість вилитися у форму поради чи рекомендації, які підказані досвідом⁷.

І. Кононенко вважає, що нині прислів'я не утворюються так динамічно як давніше⁸. Процес утворення нових висловів припиняється. Народна культура, Біблія, історичні події, антична міфологія вже не становлять основного джерела для формування сучасних мовних одиниць, а напевно не на такому рівні, на якому вони збагатили мову раніше. Проте, утворювання носіями мови нових прислів'їв й досі актуальне. Сьогодні криницею прислів'їв є фільми, пісні

---

⁵ Ibidem.

⁶ І. Білодід (ред.), *Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія*, Київ 1973, с. 344.

⁷ Ibidem, s. 344-345.

⁸ І. Кононенко, *op. cit.*, с. 351.

тощо⁹. Хоча багато прислів'їв поступово стає архаїзмами або перестає тішитися популярністю у щоденному мовленні, варто користуватися такими висловами. Вони не тільки збагачують, декорують і покращують висловлювання, але переказують життєву правду і досвід наших предків.

Хліб становить основне джерело добробуту і гідного життя. Його винятковість була яскраво представлена у Біблії, де мова про щоденний хліб, який є символом щастя, достатку, Божої благодаті та Царства Небесного¹⁰. Хліб з'являється також у молитвах, в тому числі у найважливішій молитві християн – „Отче наш”. Він наявний у народних традиціях, святах, звичаях, обрядах тощо. З цієї причини, слово „хліб” перестало здійснювати тільки своє пряме значення, що вплинуло на його широке використання у прислів'ях – як у польській, так і в українській мовах. В обох мовах хліб, так як у більшості фразеологізмів, уособлює в прислів'ях достаток, добробут, сумлінну працю та засоби, необхідні для існування, наприклад:

Do chleba rano wstawać trzeba (щоб жити у достатку, слід працювати з самого ранку)

Chleb się sam nie rodzi (на утримання треба собі заробити)

U wdowy chleb gotowy (хто одружується з удовою, має забезпечене життя)

---

⁹ Ibidem.

¹⁰ F. Gryglewicz, *Chleb*, <http://biblista.pl/ukryte/czytelnia-biblijna/1605-chleb.html?fbclid=IwAR0VmlOoa7k0X9GFtuHG7Ukkwvj74I2ePazay3S31oafiM6Ld3U6BMbww5Y>, [27.05.2014].

Ubogiemu kawał chleba, to most do nieba (хліб, основні засоби для прожиття – це для бідної людини – все, що їй потрібно)

Xud obid, коли хліба немає (без хліба на столі не можемо говорити про достаток у родині)

На чужій землі не доробиш хліба (тільки праця для себе, на своїй землі забезпечить тебе добробутом)

Vesna na kviti rясna, a хліба в осені позичає (весна обіцяє майбутні врожаї, але неможливо прожити без запасів минулорічного збіжжя)

Хліб у цих фразеологізмах – це головний засіб у житті, без якого людина не в змозі нормально функціонувати. Для людини він є проявом достатку, він не тільки уособлює їжу, але й гроші, дах над головою, просто матеріальні ресурси, які задовільняють основні потреби людини і дозволяють їй гідно жити. Символіка хліба має своє коріння у стародавніх часах, коли хліб був підставою харчування. Усі селяни вміли його випікати, він не був надто дорогим, отже навіть сім'ї, які вважалися бідними, харчувалися хлібом. Тому люди й вірили, що голод не прийде до хати, поки є хліб на столі. А коли хтось не міг забезпечити себе хлібом – це свідчило про його справжню бідність. Адже хліб – це прожитковий мінімум.

Деякі українські та польські прислів'я подібні за структурою і звучанням, що виникає з їхнього спільного походження¹¹. Розвиваючись на сумісному мовному, історичному і християнському ґрунті, вони зберегли те саме значення:

---

¹¹ І. Кононенко, *op. cit.*, с. 349.

Не одним хлібом живе людина // Nie samym chlebem człowiek żyje (людина не може обмежитися лише задоволенням матеріальних потреб; задоволення духовних запитів не менш важливе для неї)

Голодній кумі хліб на умі // Głodnemu chleb na myśli (коли хтось чогось не має, але дуже цього хоче і не може перестати про це думати)
Аби хліб, а зуби будуть // Aby chleb, to i zęby będą (якщо отримаєш бажану річ, то справишся з нею)

Оскільки у прислів'ї *Не одним хлібом живе людина* хліб означає матеріальні ресурси, подібно як у попередньо наведених прикладах, то у решті згаданих висловів, він символізує річ, яку людина дуже прагне – це можуть бути не тільки базові засоби, необхідні для прожиття, але теж усі бажання, які принесуть людині щастя.

Ще інші прислів'я, хоча семантично однакові, виявляють за будовою певні відмінності, наприклад: *Глибше орати – більше хліба мати* і *Kto dobrze orze, ma chleb w komorze* крім іменника „хліб”, використовують дієслово „орати”. Обидва вислови виражають те саме – чим важче будеш працювати, тим більше будеш мати. Польське прислів'я *Kawalek chleba nie spadnie z nieba – pracę na niego zarobić trzeba* теж має свій український відповідник, хоча він виступає у скороченій формі – *З неба хліб не падає*. Значення теж саме (щоб мати, треба працювати), структура початку вислову подібна, але польській варіант поширеніший, ніж український.

В українській і польській мовах побутують також прислів'я з концептом „хліб”, які зовсім не схожі за структурою, але мають тотожне, або зближене значення. Наприклад, вислови *Chleb ma rogi* і *Хліб на ногах поставить*, і з *ніг звалить* переказують таку мораль: достаток може негативно вплинути на моральність людини і зробити з неї зухвалу персону, хоча, здавалося б, що він тільки допомагає і покращує життя. Інший приклад: *Ліпше свій хліб недопечений, ніж чужий перепечений* чи синонімічне *Найсмачніший хліб од свого мозоля* означають те саме, що польське *Chleb pracą nabyty bywa smaczny i syty* – ресурси, які здобуваємо власною, сумлінною і важкою працею, набагато цінніші за чужі засоби. Тому не слід заздрити людям, які мають більше від нас, оскільки треба гордитися тим, що ми самі досягли, тобто краще своє, ніж чуже.

Чимало прислів'їв в українській і польській мовах зосереджені на християнському досвіді. Це біблійні фразеологізми, тобто такі фразеологічні одиниці, які мають біблійне походження¹². Вони можуть виступати в Біблії, наприклад: *Kto na ciebie kamieniem, ty na niego chlebem* чи раніше згадане *Не одним хлібом живе людина // Nie samym chlebem człowiek żyje*; використовувати елементи віри: *Дав Бог хліб, як зубів не стало*; говорити про вічне життя: *Do chleba i nieba sto cnót czleku trzeba*; милосердя: *Chcesz się dostać do nieba, nie żałuj biednym kęsa chleba*.

---

¹² S. Koziara, *Frazeologia biblijna w języku polskim*, Kraków 2001, s. 29.

Група повчальних висловів складається зі слів-компонентів, які, так само як хліб, пов'язані з харчуванням, наприклад:

Bez dobrej woli jak mięso bez chleba, a jaja bez soli

Z tej mąki chleba nie będzie

Є хліб – соли нема, є сіль – хліба нема

Хліб (хліб-сіль) їж, а правду їж

Роль їжі у мовних структурах обидвох нації дуже велика, адже слов'янські культури розвивалися на спільному фундаменті – не тільки мовному, але й кулінарному¹³. Тому спостерігаємо використання у прислів'ях тотожних або наближених назв страв, таких як хліб і сіль. Сіль – це другий поруч із хлібом найважливіший інгредієнт української і польської кухонь, що легко помітити, аналізуючи її роль у народних українських і польських традиціях, таких як вітання молодої пари хлібом та сіллю чи наявність цих продуктів у великодньому кошику.

Прислів'я з концептом „хліб”, які збагачують польську й українську мову, не завжди виявляють зв'язок між собою. Це вже питомі вислови, які формувалися на фоні народної культури, національного побуту чи міжмовних контактів із іншими країнами, наприклад:

Zawжди є їдець на готовий хлібець (ніхто не хоче робити, але на зроблене усі зберуться)

Коли хліб, тоді й розум (коли людина сита, вона краще думає)

Jaki chleb, taka skórka – jaka matka, taka córka
(дочка схожа на свою матір)

---

¹³ А. Самадова, *op. cit.*, s. 181.

Nie z jednego pieca chleb jadł (про когось, хто багато прожив; хтось досвідчений)

В аналізованих прислів'ях видно, що роль слова „хліб” вагома. У них використано компонент „хліб” у наближеному значенні – він уособлює усі базові засоби, необхідні для забезпеченого життя, матеріальні ресурси, об'єкт бажань людини, досвід, нагороду за сумлінну працю, просто основу життя. Хліб у прислів'ях інколи пов'язаний із доброчесністю і милосердям – це їжа, яку треба куштувати з пошаною і якою слід ділитися з ближніми. Поширене використання слова „хліб” у прислів'ях тільки зміцнює роль хліба у слов'янських культурах.

Прислів'я як повчальні вислови свідчать про менталітет та ієрархію цінностей у певній країні. Фонд як фразеологізмів, так і прислів'їв формувався упродовж багатьох поколінь, тому в них наявна суспільна свідомість і досвід народу¹⁴. Як читаємо в *Українських народних прислів'ях та приказках*: „[Прислів'я] свідчать про гострий розум народу, його глибокі естетичні почуття, багатий духовий світ і високу мораль. Це велике народне багатство, справжній скарб, який народ свято береже і передає своїм дітям і онукам¹⁵”. З огляду на те, що прислів'я української і польської мов формувалися на спільному мовному, історичному і культурному ґрунті, нині можемо досліджувати вживання певних компонентів, які поширено виступають у мовних одиницях обидвох мов. Їхня наявність свідчить про

---

¹⁴ І. Білодід (ред.), *op. cit.*, с. 350.

¹⁵ В. Бобкова, Ф. Лавров, М. Ліждвой, Г. Сухобрус, Ф. Ткаченко, *op. cit.*, с. 12.

схожий менталітет, спільне коріння й ієрархію цінностей цих націй. Прислів'я – це носій менталітету народу і його цінностей. Маючи на увазі те, що фразеологічні одиниці, а в тому числі прислів'я, вважаються вікном у світ, дослідження цієї теми дуже актуальне і потрібне. Мабуть, саме завдяки аналізованим висловам можна відповісти на культурні, історичні чи мовні питання, які до сьогодні становлять таємницю для людства.

Література

- Білодід І. (ред.), *Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія*, Київ 1973.
- Білоноженко В., Винник В., *Фразеологічний словник української мови*, Київ 1999.
- Бобкова В., Лавров Ф., Ліждвой М., Сухобрус Г., Ткаченко Ф., *Українські народні прислів'я та приказки*, Київ 1955.
- Кононенко І., *Українська та польська мови: контрастивне дослідження*, Варшава 2012.
- Номис М., *Українські приказки, прислів'я і таке інше*, Київ 2003.
- Олійник І., Сидоренко М., *Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник*, Київ 1971.
- Прислів'я про хліб*, <https://dovidka.biz.ua/prisliv-ya-pro-hlib/>
- Самадова А., *Номінації їжі в українських і польських фразеологізмах [w:] „Studia Ucrainica Varsoviensia”, nr 3, red. nac. dr hab. Irena Mytnik, Warszawa 2015.*
- Северинюк В., *Тематичний словник популярних українських прислів'їв та приказок з коментарями*, Тернопіль 2014.
- Godyn J., *Mały słownik biblistów języka polskiego*, Warszawa 2006.
- Gryglewicz F., *Chleb*, <http://biblista.pl/ukryte/czytelnia-biblijna/1605-chleb.html?fbclid=IwAR0VmlOoa7k0X9GFtuHG7Ukkwvj74I2ePazay3S31oafiM6Ld3U6BMbww5Y>, [27.05.2014]
- Kłosińska A., Sobol E., Stankiewicz A., *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, Warszawa 2003.
- Koziara S., *Frazeologia biblijna w języku polskim*, Kraków 2001.

- Muzeum chleba. Przysłowia związane z chlebem*, <http://www.muzeum-chleba.pl/pl/strony/przyslowia-zwiazane-z-chlebem.html>
- Müldner-Nieckowski P., *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa 2003.
- Piasecka A., Tulina–Blumental I., *Polsko–ukraiński słownik frazeologiczny*, Łódź 2016.
- Przysłowia polskie*, <http://przyslowia-polskie.pl/slowo/chleb>
- Slovopedia*, http://slovopedia.org.ua/49/53413/362139.html?fbclid=IwAR3zH8oZ7F3_el-yIULUMaOsflFkRd6fPFx6UF1qmrsvu1ldWUTYxTjoHF5, [2007].
- Tymoshuk R., Sosnowski W., Jaskot M., Ganoshenko Y., *Leksykon aktywnej frazeologii polskiej i ukraińskiej*, Warszawa 2018.
- Wielki słownik języka polskiego*, https://wsjp.pl/index.php?id_hasla=26048, [03.10.2013].

References

- Bilodid Ī. (red.), *Sučasna ukraïns'ka literaturna mova. Leksika i frazeologiã*, Kiïv 1973.
- Bilonoženko V., Vinnik V., *Frazeologični jslovník ukraïns'koï movi*, Kiïv 1999.
- Bobkova V., Lavrov F., Liždvoj M., Suhobrus G., Tkačenko F., *Ukraïns'ki narodni prisliv`ã ta prikazki*, Kiïv 1955.
- Kononenko Ī., *Ukraïns'ka ta pol's'ka movi: kontrastivne doslidžennã*, Varšava 2012.
- Nomis M., *Ukraïns'ki prikazki, prisliv`ã i take inše*, Kiïv 2003.
- Olijnik Ī., Sidorenko M., *Ukraïns'ko-rosijs'kij i rosijs'ko-ukraïns'kij frazeologičnij slovník*, Kiïv 1971.
- Prisliv`ã pro hlib*, <https://dovidka.biz.ua/prisliv-ya-pro-hlib/>
- Samadova A., *Nominaciiži v ukraïns'kih i pol's'kih frazeologižmah* [w:] “*Studia Ucrainica Varsoviensia*”, nr 3, red. nac. dr hab. Irena Mytnik, Warszawa 2015.
- Severinûk V., *Tematičnij slovník populârnih ukraïns'kih prisliv`iv ta prikazok z komentarâmi*, Ternopil' 2014.
- Godyń J., *Mały słownik biblizmów języka polskiego*, Warszawa 2006.

Gryglewicz F., *Chleb*, <http://biblista.pl/ukryte/czytelnia-biblijna/1605-chleb.html?fbclid=IwAR0VmlOoa7k0X9GFtuHG7Ukkwvj74I2ePazay3S31oafiM6Ld3U6BMbww5Y>, [27.05.2014]

Kłosińska A., Sobol E., Stankiewicz A., *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, Warszawa 2003.

Koziara S., *Frazeologia biblijna w języku polskim*, Kraków 2001.

Muzeum chleba. Przysłowia związane z chlebem, <http://www.muzeum-chleba.pl/pl/strony/przyslowia-zwiazane-z-chlebem.html>

Müldner-Nieckowski P., *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa 2003.

Piasecka A., Tulina-Blumental I., *Polsko-ukraiński słownik frazeologiczny*, Łódź 2016.

Przysłowia polskie, <http://przyslowia-polskie.pl/slowo/chleb>

Slovopedia,

http://slovopedia.org.ua/49/53413/362139.html?fbclid=IwAR3zH8oZ7F3_el-yIULUMaOsflFkRd6fPFx6UFlqmrsvuIldWUTYxTjoHFs, [2007].

Tymoshuk R., Sosnowski W., Jaskot M., Ganoshenko Y., *Leksykon aktywnej frazeologii polskiej i ukraińskiej*, Warszawa 2018.

Wielki słownik języka polskiego, https://wsjp.pl/index.php?id_hasla=26048, [03.10.2013].

**АНГЛІЙСЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ У МОВІ КІНО ТА
ЇХНІ УКРАЇНСЬКІ ЕКВІВАЛЕНТИ (НА
МАТЕРІАЛІ ФІЛЬМУ КВЕНТИНА ТАРАНТИНО
„КРИМІНАЛЬНЕ ЧТИВО”)¹**

ENGLISH IDIOMS IN CINEMATOGRAPHIC
LANGUAGE AND THEIR UKRAINIAN EQUIVALENT
(ON THE BASIS OF QUENTIN TARANTINO'S MOVIE
„PULP FICTION”)

Ірина Кубашевич
Uniwersytet Warszawski
ikubashevych@gmail.com

This work is aimed at identifying and analyzing the specifics of the functioning of phraseological units, studying the problems of translating English idioms into Ukrainian. This work contains three main parts and bibliography. The first part is the theoretical part, which contains basic definitions in the field of phraseology and various types of classification of phraseological units. The second chapter contains basic techniques for translating phraseological units. The third part of this work contains an analysis of phraseological relationships based on the Quentin Tarantino's movie „Pulp Fiction”.

---

¹ Роботу написано під науковим керівництвом д. габ. Ірини Кононенко.

Keywords: phraseologisms, English, Ukrainian, language, translation, film, cinema, phraseological, analysis, classification

Виділення фразеології в окрему науку поєднується з ім'ям швейцарського науковця Шарля Баллі, котрий у своїй праці „Французька стилістика” дав визначення фразеологічної одиниці: „поєднання, що міцно ввійшли в мову, називаються фразеологічними зворотами”² (переклад І. К.). Згідно зі словами українського мовознавця Лариси Скрипник, предметом дослідження фразеології є стійкі поєднання двох або більше слів, які творять семантичну цілісність і у процесі мовлення відтворюються як готові словесні поєднання³. В англо-американському мовознавстві термін „фразеологізм” замінюється терміном „idiom”. Першим науковцем, котрий впровадив цей термін, був Логан Сміт, який наголошував на тому, що це слово використовується для позначення фразеологічних одиниць, які порушують закони граматики та логіки⁴. Переосмислені, образно мотивовані сполучення слів Віктор Ужченко називає ідіомами, які являють собою „серцевину фразеологічного складу”⁵.

Новий імпульс фразеологічна наука отримала у зв'язку з появою класифікацій фразеологічних зворотів. Першою і водночас найбільш розповсюдженою є класифікація за семантичною злитістю, розроблена В. В.

---

² Ш. Баллі, *Французская стилістика*, Москва 2001, с. 46.

³ Л. Скрипник, *Фразеологія української мови*, Київ 1973, с. 7.

⁴ Л. Сміт, *Фразеологія англійського язика*, Москва 1959, с. 5.

⁵ В. Ужченко, *Фразеологія сучасної української мови*, Луганськ 2005, с. 15.

Виноградовим. Ним було виділено три типи фразеологічних одиниць: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення⁶. Схожа класифікація англійських фразеологізмів була розроблена І. В. Арнольд, котра поділила сталі словосполучення на *set-expressions*, *semi-fixed combinations* & *free phrases*, що відповідає класифікації Виноградова⁷. М. М. Шанський до цих трьох типів додав ще один, а саме – фразеологічні вирази⁸.

Фразеологічні зрощення (іноді їх називають ідіомами) – немотивовані, непохідні, семантично неподільні одиниці, значення яких жодним чином не залежить від компонентів, з яких вони складаються⁹. Наприклад: *thoughtlessly, rashly* – *стпімголов*; *курям на сміх* – *extremely pointless, unreasonably*¹⁰. Значення фразеологічних єдностей можна зрозуміти із значення слів, з яких вони складаються¹¹. Наприклад: *to throw mud at somebody* – *поливати брудом*; *to burn bridges* – *спалювати мости*. Фразеологічні сполучення – це фразеологічні звороти, в основі яких лежать слова з вільним та фразеологічно зв'язаним значенням, головною особливістю якого є можливість синонімічної заміни слів

---

⁶ В. Виноградов, *Лексикология и лексикография*, Москва 1977, с. 121-139.

⁷ І. Арнольд, *Стилистика современного английского языка*, Ленинград 1973, с. 78.

⁸ Н. Шанский, *Фразеология современного русского языка*, Санкт-Петербург 1996, с. 63.

⁹ В. Виноградов, *op. cit.*, с. 121.

¹⁰ Тут і далі – приклади з англійської та української мов.

¹¹ Н. Шанский, *op. cit.*, с. 67.

із фразеологічно зв'язаним значенням¹². Наприклад: *the last straw* – остання крапля; *rack one's brains* – ламати голову над чимсь; *крайній термін* – *deadline*.

В українському мовознавстві класифікація фразеологічних одиниць ґрунтовно опрацьована М. Алефіренком і М. Демським. М. Алефіренко вважає, що фразеологізми „як одиниці вищого рівня мови утворюють такі семантико-граматичні розряди, які не збігаються з частинами мови як лексико-граматичними категоріями, хоч інколи і співвідносяться з ними”¹³, та виділяє наступні семантико-граматичні розряди: субстантивні, дієслівні, ад'єктивні, адвербіальні та інтер'єктивні. М. Демський класифікував фразеологічні одиниці за стрижневим словом на дієслівні, іменникові, займенникові, прикметникові, прислівникові та вигуківі¹⁴.

Логан П. Сміт виділяє тематичні групи зворотів, джерелом яких є мова моряків (*to be in the same boat with* – (букв. плити в одному човні); *бути з кимсь в однаковому становищі*), рибаків (*to jump at the bait* – схопити приманку), солдат (*to die in the last ditch* – битись до останньої краплі крові), мисливців (*to keep track of* – бігти по сліду, слідкувати за подіями). Окремо він виокремлює ідіоми, лексично пов'язані із домашніми та дикими тваринами (*to take the bull by the horns* – взяти бика за роги, рішуче діяти), птахами (*a hornet's nest* – осине гніздо, збіговисько ворогів), явищами природи (*a*

---

¹² Ibidem, с. 68-69.

¹³ М. Алефіренко, *Теоретичні питання фразеології*, Харків 1987, с.42.

¹⁴ М. Демський, *Українські фраземи й особливості їх творення*, Львів 1994, с. 10-24.

place in the sun – місце під сонцем), сільським господарством (*a man of straw* – чучело із солом, підставна особа), частинами тіла (*to see no further than one's nose* – не бачити далі власного носа), тощо¹⁵. Класифікація Сміта слугувала підставою для створення класифікацій ідіом іншим науковцям.

Важливим напрямком фразеологічної науки стала зіставна (контрастивна) фразеологія. О. Д. Райхштейн виокремлює такі аспекти зіставного вивчення фразеології:

- 1) порівняльний (у межах споріднених мов);
- 2) зіставний (в основному пов'язаний з перекладом з однієї мови на іншу);
- 3) структурно-типологічний (дослідження спільних особливостей фразеологізмів різних мов);
- 4) ареальний аспект (взаємодія та взаємовплив фразеології декількох мов, що функціонують на спільній території або сусідніх територіях)¹⁶.

З цим аспектом мовознавства пов'язані також дослідження перекладу фразеологічних одиниць. Проблему перекладу фразеологізмів детально описують Сергій Влахов та Сідер Флорін у книжці „Неперекладне у перекладі”, відзначаючи їхню першість у „шкалі неперекладності”¹⁷. За словами цих авторів, а також Якова Рецкера перекладач повинен:

- 1) обов'язково бути компетентним у сфері фразеології;

---

¹⁵ Л. Смит, *Фразеология английского языка*. Москва 1959, с. 5-7.

¹⁶ А. Райхштейн, *Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии*, Москва 1980, с. 10.

¹⁷ С. Влахов, С. Флорин, *Непереводимое в переводе*, Москва 1980, с. 184.

2) вміти розпізнавати фразеологізми у тексті;
3) у перекладі передавати не лише семантику, але й експресивно-стилістичні функції сталих одиниць¹⁸.

Фразеологічний переклад полягає на перекладі сталих одиниць з різним ступенем близькості між одиницею іноземної мови та мови, на яку здійснюється переклад. Йдеться як про повні еквіваленти, так і приблизні фразеологічні відповідники¹⁹.

На підставі низки наукових праць можна виділити 4 основні типи еквівалентності вихідних фразеологічних зворотів та їхніх аналогів у іншій мові.

1. Повні еквіваленти – це фразеологізми, які мають тотожну структуру, образну основу та переносне значення. Наприклад: *as sharp as a razor* – *гострий як бритва*²⁰; *a Trojan horse* – *троянський кінь*²¹.

2. Часткові еквіваленти – це фразеологізми, які мають схожу семантику та внутрішню форму, але розрізняються між собою за одним із показників (інші синонімічні компоненти, структура, інший ступінь вживаності тощо)²². Наприклад: *don't count your chickens*

---

¹⁸ Я. Рецкер, *Теория перевода и переводческая практика*, Москва 2007, с. 143.

¹⁹ С. Влахов, С. Флорин, *op. cit.*, с. 184.

²⁰ К. Баранцев, *Англо-український фразеологічний словник*, Київ 2005, с. 855.

²¹ А. Кунин, *О переводе английских фразеологизмов в англо-русском фразеологическом словаре* [в:] „Тетради переводчика”, ред. А. Кунин, вып. 2, 1964, с. 55.

²² W. Chlebda, *Frazeologia a przeklad*, Opole 2014, s. 18.

before they are hatched – ділити шкуру небитого ведмедя²³; *a drop in the bucket* – крапля в морі²⁴.

3. Фразеологічні аналоги – фразеологізми, які відрізняються за образністю, мають подібну або достатньо відмінну структуру, але при цьому мають спільне значення та звучання²⁵. У фразеологічних аналогах (майже) повністю відсутня формальна подібність, але присутня семантична²⁶. Наприклад: *once in a while* – час від часу²⁷.

4. Безеквівалентні фразеологізми, як правило, своєю образністю та реаліями настільки міцно прив'язані до конкретної мови, що їхній відрив від національної мови призводить до повного руйнування²⁸. В українській мові прикладом може слугувати фразеологізм *за царя Гороха*, який не має повного відповідника в англійській мові.

Отже, можливі фразеологічні та нефразеологічні методи перекладу фразеологізмів. До нефразеологічних методів перекладу належать лексичний та описовий переклади і калькування. Лексичний переклад використовується тоді, коли в одній мові дане поняття виражене фразеологізмом, а в іншій – словом, наприклад: *set fire to something* – підпалити²⁹.

---

²³ К. Баранцев, *op. cit.*, с. 242.

²⁴ *Ibidem*, с. 292.

²⁵ W. Chlebda, *op. cit.*, s. 18.

²⁶ Д. Добровольський, *Сопоставительная фразеология: межъязыковая эквивалентность и проблемы перевода идиом* [в:] *Русский язык в научном освещении*, вип. 2, 2011, с. 221.

²⁷ К. Баранцев, *op. cit.*, с.722.

²⁸ W. Chlebda, *op. cit.*, s. 19.

²⁹ С. Влахов, С. Флорин, *op. cit.*, с. 193.

Калькування – це вид перекладу фразеологізму, у процесі якого відбувається заміна його складових елементів їхніми лексичними відповідниками у мові, на яку здійснюється переклад³⁰. Описовий тип перекладу переважно застосовується при передаванні іншомовних приказок та прислів'їв, перекладі термінів, унікальних об'єктів тощо³¹. Наприклад: *to rob Peter to pay Paul* – *взяти в одного, щоб віддати іншому*³².

Переклад аудіовізуальних текстів – відносно новий вид перекладацької діяльності, який користується чималим попитом. Розвиток кіноіндустрії, поява все нових і нових фільмів, потреби кінопрокату вимагають від мовознавців і перекладачів поєднання зусиль для якісного дублювання. Важливим аспектом теорії і практики кіноперекладу стає проблема передачі засобами іншої мови фразеологічних зворотів.

У запропонованому дослідженні на матеріалі фільму Квентіна Тарантіно „Кримінальне читиво” та його перекладів українською мовою, по-перше, здійснено класифікування вихідних фразеологічних зворотів, по-друге, проаналізовано типи еквівалентності англійських фразеологізмів та їхніх українських корелятивів.

Для аналізу фразеологічних одиниць використовувалась оригінальна звукова доріжка фільму та два види перекладу. Перший переклад українською мовою належить студії „UATeam”, а другий – „Так Треба Продакшн”. Шляхом вибірки із фільму було відібрано 15

---

³⁰ Н. Шадрин, *Перевод фразеологических единиц и сопоставительная стилистика*, Саратов 1991, с. 55.

³¹ Т. Казакова, *Практические основы перевода*, Санкт-Петербург 2001, с. 109.

³² К. Баранцев, *op. cit.*, с. 823.

фразеологічних одиниць. Для дослідження фразеологізмів і їхніх українських еквівалентів використовувався „Англо-український фразеологічний словник”, укладений К.Т. Баранцевим³³, „Практичний англо-український словник фразеологічних синонімів” Т.А. Берези³⁴, „Cambridge International Dictionary of Idioms”³⁵, „Словник фразеологізмів української мови”³⁶ та інші джерела.

В результаті проведеної роботи були утворені наступні класифікації фразеологічних одиниць;

I. класифікація фразеологізмів за семантичним злитістю;

II. зіставна класифікація англійських фразеологізмів і їхніх українських еквівалентів.

Розглянемо ці класифікації та проаналізуємо їх.

I. Класифікація фразеологізмів за семантичною злитістю

Вибрані вихідні фразеологізми підлягли класифікації В.В. Виноградова за семантичною злитістю компонентів. В результаті за відповідними типами фразеологізми були розподілені таким чином:

---

³³ Ibidem.

³⁴ Т. Береза, *Практичний англо-український словник фразеологічних синонімів*, Львів 2011.

³⁵ J. White, *Cambridge International Dictionary of Idioms*, Cambridge 1998.

³⁶ *Словник фразеологізмів української мови*, Київ 2003.

1) фразеологічні зрощення: *take a rain check, in two shakes of a lambs tail, hold your horses, mum's the word, get down to brass tacks, be spick and span;*

2) фразеологічні єдності: *take heart, take a wild guess, hit the spot, be my guest, with sugar on top;*

3) фразеологічні сполучення: *slip one's mind, bring something to a head, start to light up, be through with something.*

Отже, по-перше, в одному фільмі знайшли відображення фразеологічні одиниці різних типів, причому вони розподілені за групами досить рівномірно, по-друге, класифікація Виноградова виявила універсальні риси й може бути застосована до матеріалу різних мов.

II. Зіставна класифікація англійських фразеологізмів і їхніх українських еквівалентів

Відібрані англійські фразеологізми з фільму „Кримінальне читиво” та їхні переклади українською мовою були розділені згідно класифікації за типами міжмовної еквівалентності.

1) Повні еквіваленти

Прикладом повної еквівалентності є фразеологізм *hold your horses*, який був перекладений за допомогою повного фразеологічного корелята. В українській мові він має аналог *притримай коней*.

Оригінал	Переклад студії „UA Team”	Переклад студії „Так Треба Продакшн”
„ – I'm coming to your house. – Hold your	„ – Я їду до тебе. – Притримай коней. У чому	„ – Я їду до тебе. – Стривай, приятелю. У чому

horses, man. What's the problem?"	проблема?".	проблема?".
---	-------------	-------------

У першому варіанті перекладач скористався повним фразеологічним еквівалентом, причому емоційно-експресивне забарвлення залишилось на тому ж рівні. Ступінь еквівалентності у даному варіанті перекладу високий, оскільки він повністю збігається з англійським фразеологізмом. Фразеологізм у мові оригіналу та вибраний перекладачем варіант перекладу досить схожі за змістом, тому можна вважати, що переклад виконано успішно. У другому варіанті ми бачимо лексичну заміну фразеологічної одиниці на *стривай*.

2) Часткові еквіваленти

Прикладами цього типу є дві фразеологічні одиниці, у процесі перекладу яких автори створили калькований фразеологізм, взявши за основу сталу одиницю оригіналу.

а) Наприклад, фразеологізм *in two shakes of a lamb's tail*, що українською означає 'дуже швидко, в одну мить'³⁷, перекладено як *швидше, ніж овечка змахне хвостиком*.

„Go make yourself a drink, and I'll be down in two shakes of a lamb's tail.”	“Налий собі випити, а я спущуся швидше, ніж овечка змахне хвостиком”.	„Налий собі випити. Я буду через хвилину”.
---	--	--

³⁷ К. Баранцев, *op. cit.*, с. 86.

У першому варіанті перекладач з метою збереження образності, стилістичного забарвлення та значення англійського фразеологізму створив власний еквівалент. У другому виді перекладу автор використав описовий тип перекладу.

б) Схожа ситуація відбулась із фразеологізмом *with sugar on top*.

„So pretty please, with sugar on top , clean the car.”	„Тому, будь ласка, в цукатах та шоколаді , вимийте тачку”.	„Тому, не відмовте у люб’язності , вимийте тачку”.
---	---	---

Більш популярним варіантом даного фразеологізму є *with cherry on top*. Автор першого варіанту перекладу використав фразу *в цукатах та шоколаді*. Ще декілька століть тому шоколад вважався символом достатку завдяки своїй недоступності та високій ціні, тому досить часто можна почути неологізм *все буде в шоколаді*.

3) Фразеологічні аналоги

У випадках фразеологічних аналогів корелятом англійського звороту виступає інший за структурою і лексичним наповненням український фразеологізм, який семантично відповідає оригіналу. Прикладом цього може слугувати зворот *mut's the word* зі значенням ‘something should be kept secret³⁸’ (щось потрібно зберегти у таємниці). У фразеологічному словнику Т. К. Баранцева переклад даного звороту виглядає так: *мовчи!, мовчїть!, ні пари з вуст, це таємниця*³⁹. Проте автор першого перекладу добрав

³⁸ J. White, *op. cit.*, p. 264.

³⁹ К. Баранцев, *op. cit.*, с. 502.

інший еквівалент – *ані слова*, який передає відповідне значення. В другому перекладі семантика оригінала передана описово.

„– I can keep a secret if you can.- Shake on it? Mum's the word? ”	„– Якщо ти не бовкнеш, то і я не бовкну. – Домовились? Ані слова? ”.	„– Я буду мовчати, якщо ти будеш. – Домовились? Забудемо про це? ”.
---	---	--

4) Безеквівалентні фразеологізми

У процесі аналізу було виявлено, що більшість із вибраних фразеологізмів не мають аналогічного або частково еквівалентного фразеологічного звороту в українській мові.

а)

„- No, I can't. I gotta be someplace.- All right, no problemo. – I'll take a rain check. ”(після цієї фрази головний герой покидає приміщення).	„- Ні, я не можу, мені треба бути в одному місці. – Добре, без проблем. – Піду віділлю ”.	„ – Я не можу, у мене справи. – Без проблем. – Наступного разу ”.
--	--	--

У Кембриджському словнику даний англійський фразеологізм має таке значення: ‘something that you say when you cannot accept someone's invitation to do something but you would like to do it another time’⁴⁰, тобто це обіцянка виконати щось, зробити щось пізніше.

⁴⁰ J. White, *op. cit.*, p. 318.

Другий варіант перекладу зберігає зміст та суть англійського фразеологізму, тому рівень його еквівалентності набагато вищий за рівень першого.

б) Наближений тип перекладу виявляє себе при доборі еквівалента до фразеологічної одиниці *get down to brass tacks*, значення якої – ‘to begin to talk about important things⁴¹’ (почати говорити про найголовніше), що українською мовою перекладається як *дійти до суті, вдаватися в подробиці*⁴². При перекладі були підібрані близькі до оригіналу за значенням, але не повністю еквівалентні одиниці.

„Let's get down to brass tacks , gentlemen.”	„Отже, до справи , джентльмени”.	„Гаразд, не будемо гаяти часу ”.
---	---	---

в) Значення звороту *be spick and span* у Кембриджському словнику описується як ‘very tidy and clean⁴³’ (дуже охайний і чистий), і українською перекладається як *зовсім новий, елегантний*⁴⁴. Варіанти, котрі використали перекладачі, ідентичні за своїм змістом, відповідають контексту та передають значення фразеологізму.

„Wipe down the upholstery. It don't need to be spick-and-span .”	„Відскоблїть чохли, але без фанатизму ”.	„Протрїть оббивку, вона не повинна бути стерильною ”.
---	---	--

⁴¹ R. Spears, *McGraw-Hill's Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs*, New York City 2005, p. 239.

⁴² К. Баранцев, *op. cit.*, с. 225.

⁴³ J. White, *op. cit.*, p. 365.

⁴⁴ К. Баранцев, *op. cit.*, с. 880.

г) Ще однією фразеологічною одиницею, котра не має еквіваленту в українській мові, є *to take heart*.

„Take heart, 'cause you're never gonna have to hear it again.”	„Перепочинь, адже більше ти цього ніколи не почувеш”.	„Побережи сили, адже більше ти цього ніколи не почувеш”.
--	---	--

Наведена вище фразеологічна одиниця у словнику має такі відповідники: *набратися хоробрості, мужності, сміливості, піднестися духом*⁴⁵. Варто зазначити розбіжності в синтаксичній структурі англійського фразеологізму та його українських перекладів. В англійській мові вжита безособова форма. У всіх трьох варіантах використовується імператив.

д)

„What if he was to come in here and see his towel like this? That's gonna bring this situation to a head”.	„Що, як він сюди зайде і побачить цей рушник? Цим ти його і виведеш із себе”.	„Як думаєш, що він скаже, коли побачить цей рушник. Ти тільки все ускладнюєш”.
--	---	--

Фразеологізм *bring something to a head* має значення ‘to cause something to come to the point when a decision has to be made or action taken’⁴⁶ (спричинити ситуацію, коли необхідно прийняти рішення або вжити

⁴⁵ Ibidem, с. 915.

⁴⁶ R. Spears, *op. cit.*, p. 66.

заходів). Український переклад даного фразеологізму виглядає так: *загострити, довести до критичного стану*⁴⁷.

е) Значення фразеологічного звороту *hit the spot* у словнику описується таким чином: „tastes good and makes you feel satisfied”⁴⁸ (добре смакує, і робить тебе задоволеним). *The spot* у наведеному фразеологізмі є тим, що змушує нас відчувати себе добре, що задовольняє нас.

„– You mind if I have some of your tasty beverage to wash this down with? – Go right ahead. – That hit the spot. ”	„– Ти не проти якщо я трохи відп’ю цього чудового напою аби змити смак гамбургера? – Будь ласка. – Упало ”.	„– Ти не будеш проти, якщо я трохи відп’ю цього чудового напою для того, щоб змити смак гамбургера? – Пригощайся. – Добре пішло ”.
---	--	---

Хоча українські переклади не відображають сенс, котрий був закладений у оригіналі, вони „вписуються” у контекст, але їхній рівень еквівалентності досить низький.

є)

„– You think I could have a sip of that? – Be my guest. ”	„– Дозволиш скуштувати? – Пригощайся ”.	„– Дозволиш мені зробити ковток? – Пригощайся ”.
--	--	---

Вираз *be my guest* є досить розповсюдженим і використовується при бажанні поступитись чимось або

⁴⁷ К. Баранцев, *op. cit.*, с. 167.

⁴⁸ J. White, *op. cit.*, p. 366.

дати комусь дозвіл на виконання чогось⁴⁹. В даному випадку обидва перекладачі скористалися перекладом за допомогою лексичного еквівалента *пригощайся*.

ж) Подібна ситуація відбулася із фразеологізмом *take a wild guess*. Значення даної фразеологічної одиниці у словнику є таким: *a guess based on no knowledge or information* (припущення, яке не базується на знаннях чи інформації)⁵⁰.

„Now, let me take a wild guess here”	„Дайте спробую вгадати ”	„Дайте спробую вгадати ”
---	---------------------------------	---------------------------------

Як бачимо, обидва перекладачі використали лексичний переклад, причому ідентичний.

з) Наступним фразеологізмом, переклад якого здійснився нефразеологічним способом, є *start to light up*.

„That's good, man. You're startin' to lighten up. ”	„Так, точно. Ти ніби починаєш приходити до тям ”.	„Чудово. Я бачу, ти повеселішав ”.
--	--	---

У словнику значення даного фразеологізму описується як ‘to be less rough and demanding or rude with someone or something’ (бути менш грубим та вимогливим з кимось або чимось)⁵¹. Значення звороту було передано описово.

і) к) До фразеологізмів, переклад яких відбувся за допомогою використання безеквівалентних одиниць, також належать: *be through with something*, *slip somebody's mind*.

---

⁴⁹ Ibidem, p. 166.

⁵⁰ R. Spears, *op. cit.*, p. 757.

⁵¹ Ibidem, p. 403.

<p>„Forget it. It's too risky. I'm through doing that.”</p>	<p>„Забудь про це. Це надто ризиковано. Я з цим зав'язав”.</p>	<p>„Ні, забудь. Це надто ризиковано, я – пас”.</p>
<p>„Why didn't you tell us somebody was in the bathroom? Slip your mind?”</p>	<p>“Ти чому не сказав нам, що хтось сидить у сортирі? Забув?”</p>	<p>„Ти чому не сказав нам, що хтось сидить у ванній? У тебе провали в пам'яті?”</p>

Проведений аналіз вибраних фразеологічних одиниць із фільму Квентіна Тарантіно „Кримінальне читиво” показав, що найбільш розповсюдженим варіантом перекладу, який використовували перекладачі, є нефразеологічний переклад з використанням лексичного та описового методів. Очевидно, це пояснюється значним розходженням англійської та української фразеологічних систем.

Отже, у процесі дослідження було виявлено, що фразеологічні звороти у мові фільму збагачують мовлення персонажів, роблять його більш виразним і образним. Водночас переклад англійських фразеологізмів на українську мову може становити значні труднощі. Необхідно поповнювати двомовні фразеологічні словники, розвивати теоретичні та практичні розвідки у галузі як кіноперекладу, так і зіставної фразеології.

Література

- Алефіренко М., *Теоретичні питання фразеології*, Харків 1987.
 Арнольд И., *Стилистика современного английского языка*, Ленинград 1973.

- Балли Ш., *Французская стилистика*, Москва 2001.
- Баранцев К., *Англо-український фразеологічний словник*, Київ 2005.
- Береза Т., *Практичний англо-український словник фразеологічних синонімів*, Львів 2011.
- Виноградов В., *Лексикология и лексикография*, Москва 1977.
- Влахов С., Флорин С., *Непереводимое в переводе*, Москва 1980.
- Демський М., *Українські фраземи й особливості їх творення*, Львів 1994.
- Добровольський Д., *Сопоставительная фразеология: межъязыковая эквивалентность и проблемы перевода идиом* [в:] „Русский язык в научном освещении”, вып. 2, 2011, с. 219.
- Казакова Т., *Практические основы перевода*, Санкт-Петербург 2001.
- Кунин А., *О переводе английских фразеологизмов в англо-русском фразеологическом словаре* [в:] „Тетради переводчика”, ред. А. Кунин, вып. 2, 1964, с. 52.
- Райхштейн А., *Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии*, Москва 1980.
- Рецкер Я., *Теория перевода и переводческая практика*, Москва 2007.
- Скрипник Л., *Фразеологія української мови*, Київ 1973.
- Словник фразеологізмів української мови, Київ 2003.
- Смит Л., *Фразеология английского языка*, Москва 1959.
- Ужченко В., *Фразеологія сучасної української мови*, Луганськ 2005.
- Шадрин Н., *Перевод фразеологических единиц и сопоставительная стилистика*, Саратов 1991.
- Шанский Н., *Фразеология современного русского языка*, Санкт-Петербург 1996.
- Chlebda W., *Frazeologia a przeklad*, Opole 2014.
- Spears R., *McGraw-Hill's Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs*, New York City 2005.
- White J., *Cambridge International Dictionary of Idioms*, Cambridge 1998.

References

- Alefrenko M., *Teoretychni pytannia frazeolohii*, Kharkiv 1987.
- Arnold I., *Stilistika sovremennogo anglijskogo yazyka*, Leningrad 1973.
- Balli Sh., *Francuzskaya stilistika*, Moskva 2001.
- Barantsev K., *Anhlo-ukrainskyi frazeolohichnyi slovnyk*, Kyiv 2005.

- Bereza T., *Praktychnyi anhlo-ukrainskyi slovnyk frazeolohichnykh synonymiv*, Lviv 2011.
- Demskyi M., *Ukrainski frazemy y osoblyvosti yikh tvorennia*, Lviv 1994.
- Dobrovolskij D., *Sopostavitelnaya frazeologiya: mezhyazykovaya ekvivalentnost i problemy perevoda idiom* [v:] „Russkij yazyk v nauchnom osvshenii”, vyp. 2, 2011, s. 219.
- Kazakova T., *Prakticheskie osnovy perevoda*, Sankt-Peterburg 2001.
- Kunin A., *O perevode anglijskih frazeologizmov v anglo-russkom frazeologicheskom slovare* [v:] „Tetrad perevodchika”, red. A. Kunin, vyp. 2, 1964, s. 52.
- Rajshstejn A., *Sopostavitelnyjanaliz nemeckoj i russkoj frazeologii: ucheb. posobie*, Moskva 1980.
- Recker Ya., *Teoriya perevoda i perevodcheskaya praktika*, Moskva 2007.
- Shadrin N., *Perevod frazeologicheskikh edinic i sopostavitelnaya stilistika*, Saratov 1991.
- Shanskij N., *Frazeologiya sovremennogo russkogo yazyka*, Sankt-Peterburg 1996.
- Skrypnyk L., *Frazeolohiia ukrainskoi movy*, Kyiv 1973.
- Slovnyk frazeolohizmiv ukrajinskoji movy*, Kyiv 2003.
- Smit L., *Frazeologiya anglijskogo yazyka*. Moskva 1959.
- Uzhchenko V., *Frazeolohiia suchasnoi ukrainskoi movy*, Luhansk 2005.
- Vinogradov V., *Leksikologiya i leksikografiya*, Moskva 1977.
- Vlahov S., Florin S., *Neperevodimoe v perevode*, Moskva 1980.
- Chlebda W., *Frazeologia a przeklad*, Opole 2014.
- Spears R., *McGraw-Hill's Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs*, New York City 2005.
- White J., *Cambridge International Dictionary of Idioms*, Cambridge 1998.

ОМОНИМІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ І ПОЛЬСЬКІЙ МОВАХ (НА МАТЕРІАЛІ НАЗВ ТВАРИН)¹

HOMONYMY IN UKRAINIAN AND POLISH
LANGUAGES: THE COMPARATIVE ASPECT (ON THE
BASIS OF ANIMAL NAMES)

Мирослава Попович
Uniwersytet Warszawski
m.popovych@student.uw.edu.pl

This work aims to compile and analyze various methods of describing the phenomenon of homonymy in Ukrainian and Polish linguistics. It consists of two chapters (each containing three subchapters) and conclusion. The work examines aspects such as homonymy, polysemy, interlanguage homonymy, semantics and the issue of lexicography.

Keywords: homonymy, polysemy, linguistics, lexicology, lexeme, Ukrainian, Polish, comparison, interlingual

Явище омонімії характерне як для української, так і для польської мов. Це поняття досліджене в чисельних працях у галузі лексикології та лексикографії. Одним із перших науковців, який спробував визначити типологічні риси омонімії, був В. В. Виноградов. Як зазначає Л. А. Лисиченко, „після виходу його статті у літературі почали чітко протиставляти два типи омонімів – лексична омонімія, що є предметом розгляду лексикології, та інші її типи, за термінологією

---

¹ Роботу написано під науковим керівництвом д. габ. Ірини Кононенко.

В. В. Виноградова – суміжні явища”². Перед тим, як заглибитись у природу даного мовного явища, порівняння теоретичного опису омонімії, варто розпочати з визначень поняття „омоніми” в українському та польському мовознавстві.

„Енциклопедія української мови” характеризує омоніми як „слова або їхні окремі граматичні форми, а також стійкі словосполучення, морфеми, синтаксичні конструкції, що при однаковому звучанні (або написанні) мають абсолютно різні значення (на відміну від полісемії)”³. Отже, омоніми існують не лише в лексиці, а поширюються й на інші рівні мовної системи. У польському мовознавстві омонімія – це передусім лексичне явище, причому у визначення поняття „омонімія” включені поняття „значення” та „форма”, пор.: „Омоніми – це лексичні одиниці, які, маючи однакову форму та запис, відрізняються за своїм значенням”⁴ (переклад М.П).

Великою лексикологічною та лексикографічною проблемою є розмежування омонімії та полісемії⁵. Саме ці явища нерідко змішуються при кваліфікації лексем. На думку І. Кононенко, „незважаючи на зближеність

---

² Л. Лисиченко, *Лексикологія сучасної української мови. (Семантична структура слова)*, Харків 1976, с. 51.

³ О. Тараненко, *Омоніми* [в:] *Українська мова: Енциклопедія*, за ред. В.М. Русанівського, Київ 2004, с. 434.

⁴ М. Majewska, *Homonimia i homonimy w opisie językoznawczym*, Warszawa 2002, s. 24.

⁵ І. Кононенко, *Полісемія та омонімія в українській і польській лексикографії* [в:] *Тенденції розвитку української лексики та граматики*, т. III, за ред. І. Кононенко, І. Митнік, С. Романюк, Варшава – Івано-Франківськ 2016, с. 15.

теоретичного розуміння омонімії, в українському та польському мовознавстві склалися різні традиції розмежування багатозначності та омонімії, що відбилося на укладанні словникових статей. Для українських лексикографів вирішальним свідченням входження слова в омонімічний комплекс є суттєве розходження у значеннях незалежно від походження лексеми”⁶. Польські лексикографи лексичними омонімами визнають, в першу чергу, слова з однаковим графічним і звуковим змістом, і, крім того, з різною етимологією. Ці два теоретичні підходи до омонімів знаходять своє відображення у тлумачних словниках та у словниках омонімів. Неоднакове трактування подібних лексичних одиниць в українських і польських словниках, як наслідок, ускладнює, з одного боку, роботу авторів двомовних словників, з другого – контрастивний аналіз відповідних слів.

Метою нашого дослідження є зіставлення назв тварин, що входять в омонімічні групи, в українських і польських словниках. У процесі порівняння опису структури семем виявляються розходження у підходах до лексем, що відображені в словниках обох мов. Основою дослідження стала група українських та польських слів, що входять у вищезазначені омонімічні групи і при цьому мають одне походження. Метою дослідження є аналіз матеріалу з позиції розгляду полісемії, омонімії, міжмовної омонімії, сходження та розходження прикладів, що порівнюються. Ці проблеми також будуть розглянуті у контрастивному аспекті.

---

⁶ Ibidem, s. 22.

Матеріал роботи зібрано на підставі передусім омонімічних словників – „Словника омонімів української мови”⁷ та „Словника польських омонімів”⁸. Українські та польські словники омонімів являють собою праці, що в основному базуються на тлумачних словниках. Такі словники є важливим джерелом при вивченні та дослідженні даного мовного явища. Зазначимо, що обидва словники мають різний спосіб оформлення омонімічних груп, що буде відображено у прикладах. Крім того, використовувалися тлумачні словники української⁹ та польської¹⁰ мов. Для вибірки та аналізу матеріалу був залучений також „Українсько-польський словник міжмовних омонімів і паронімів”¹¹.

Мовні одиниці, що містяться в словниках, вибирались за принципом існування в хоча б одній лексемі з омонімічної групи назви тварини. Бралась до уваги значення назви тварини, розташовані як на першому місці в послідовності семем, так і на будь-якому іншому з представлених у словнику. В результаті було зібрано 142 омонімічні групи в українській мові та 130 – у польській.

---

⁷ О. Демська, І. Кульчицький, *Словник омонімів української мови*, Львів 1996.

⁸ J. Syjud, *Słownik homonimów polskich*, 2005, <http://www.edupedia.pl/result/index/page/1>, [10.05.2019].

⁹ І. Білодід (ред.), *Словник української мови*, т. 1-11, Київ 1970 – 1980.

¹⁰ S. Dubisz (red.), *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 1-4, Warszawa 2003.

¹¹ І. Кононенко, О. Співак, *Українсько-польський словник міжмовних омонімів і паронімів*, Київ 2008.

Омонімічні групи в українських та польських словниках

У процесі аналізу було з'ясовано, що омонімічні групи українських і польських слів, що включають назви тварин, в більшості випадків розходяться між собою. Можна навести єдиний приклад сходження компонентів омонімічної групи в українській і польській мовах, який, однак, демонструє неоднаковий підхід авторів словників до цих груп. Розходження пов'язані з послідовністю лексем, що входять в омонімічні пари, пор.: МУЛ I, у, ч. Дуже подрібнена, розтерта земля попелястого кольору, що відкладається на дні водойм. МУЛ II, а, ч. Свійська тварина, гібрид коня та осла¹² / MUŁ. 1. zwierzę rosiągowe; 2. szlam¹³.

В українському словнику значення описані більш детально, проте стає ясно, що дефініції відображають ті самі поняття, отже вони ідентичні в обох мовах. Відмінності стосуються лише їхньої послідовності. Дані лексеми мають різну генезу. *Мул* як 'осад на дні водойм' є словом праслов'янського походження¹⁴, натомість слово *мул* як 'тварина' запозичене двома мовами з латини¹⁵. Очевидно, більш виправданим є підхід до послідовності одиниць омонімічної групи, що представлений в українському словнику, оскільки в ньому першим розміщене генетично перше слово.

---

¹² О. Демська, І. Кульчицький, *op. cit.*, с. 69.

¹³ J. Syjud, *op. cit.*

¹⁴ О. Мельничук (ред.), *Етимологічний словник української мови*, Київ 1989, т. 3, с. 532.

¹⁵ *Ibidem*.

Полісемія та омонімія

Тема розмежування полісемії та омонімії в українському та польському мовознавстві звичайно розглядається через призму словників. В результаті дослідження було виявлено велику кількість розбіжностей в системі укладання словників у двох мовах, у методах їхнього опису та теоретичного трактування даних мовних явищ.

Розглянемо приклад опису виразу *ślōnik* в „Словнику польських омонімів”: SŁONIK 1. młody, niedorosły słoń; 2. chrząszcz z rodziny ryjkowców będący szkodnikiem, znany zwłaszcza słoń orzechowiec, przechodzący rozwój w orzechach laskowych¹⁶. Наведений опис не викликає сумнівів з приводу того, чи справді дана лексема належить до омонімів, оскільки очевидного зв'язку між першим та другим значенням не спостерігається. Порівняймо опис українського еквіваленту в „Словнику української мови”, де він зареєстрований як полісемічна одиниця: СЛОНІК, а, ч. 1. зменш.-пестл. до слон; 2. ент. Жучок з довгим хоботком, який є шкідником рослин; довгоносик¹⁷. В цьому випадку зрозуміла належність лексеми *слоник* до полісемічних одиниць, адже друге значення пов'язане із першим за ознакою зовнішньої подібності, а отже немає підстав вважати даний вираз омонімом. Якщо перевірити опис лексичної одиниці *ślōnik* в „Універсальному словнику польської мови”, то виявиться, що вона зареєстрована як полісемічна, пор.: SŁONIK. 1. pot. młody, niedorosły słoń; słońiatko; 2. zool. Curculio,

---

¹⁶ J. Syjud, *op. cit.*

¹⁷ І. Білодід (ред.), *op. cit.*, т. 9, с. 375.

chrząszcz o długim ryjku, będący szkodnikiem dębu i leszczyny¹⁸. Виникає питання, чому ідентичні одиниці трактуються лексикографами по-різному. Такі розбіжності в описі лексеми *ślownik* в польських словниках зумовлені неточністю відображення інформації автором „Словника польських омонімів”. Важливі деталі характеристики виразу були опущені, що призвело до плутанини та ускладнень для користувача.

Ще одним прикладом, який яскраво демонструє неоднозначне з точки зору включення слова до „Словника польських омонімів”, є лексема *żuraw*. Розгляньмо її опис в „Універсальному словнику польської мови”: *ŻURAW*. 1. Grus grus, duży ptak o smukłej budowie ciała, długich, silnych nogach, długiej szyi i prostym dziobie, o popielatym, miejscami czarnym upierzeniu, żyjący na niedostępnych mokradłach Eurazji. 2. *techn.* urządzenie dźwigowe złożone z konstrukcji nośnej i mechanizmów do podnoszenia i przenoszenia transportowanego ładunku zawieszzonego na ruchomym ramieniu. 3. *przestarz.* prymitywny przyrząd do wyciągania wody ze studni, w kształcie drąga dwuramiennego obciążonego ciężarkiem i umieszczonego na wysokiej podstawie¹⁹. У випадку даного виразу його переносні значення постають в результаті зіставлення двох предметів чи понять, внаслідок чого виокремлюється їхня певна спільна властивість. Це служить підставою для надання одному предмету назви іншого. Друге та третє значення лексеми отримали таку назву через

---

¹⁸ S. Dubisz (red.), *op. cit.*, t. P-Ś, s. 1270.

¹⁹ S. Dubisz (red.), *op. cit.*, t. T-Ż, s. 1131.

схожість за формою та функцією з вихідним значенням. Саме ці чинники визначають полісемічність виразу.

Отже, лексема *żuraw* не повинна входити до складу словника польських омонімів, однак включена автором до даного лексикографічного видання. Така неоднозначність в розмежуванні омонімії та полісемії, на жаль, зустрічається досить часто. Якщо говорити про український відповідник, то попри розходження у деяких значеннях з польським, він також є прикладом полісемії: **ЖУРАВЕ́ЛЬ**, вля́, ч. 1. Великий перелітний птах з довгими ногами, шиєю і прямим гострим дзьобом, живе на лісових та степових болотах. 2. Довга жердина, приладнана біля колодязя як важіль для витягування води, або й весь пристрій з такою жердиною. 3. Народний сюжетний танець, в якому танцюючі зображують журавлів²⁰. Усі три значення пов'язані між собою спільною диференційною семою 'форма'. Наведені приклади не є поодинокими в лексикографічній практиці. Існує ще чимало схожих випадків розходження у трактуванні лексем між словниками в межах однієї мови, що вказує на необхідність створення нових достовірних джерел інформації, які б не суперечили теоретичним даним та були орієнтиром для досліджень.

Існують інші приклади, що відображають відмінності у кваліфікації тих самих слів на рівні різних тлумачних та омонімічних словників української та польської мов. Порівняймо опис лексеми *golubeць* в „Словнику омонімів української мови” та *goląbek* в „Універсальному словнику польської мови”: **ГОЛУБЕЦЬ** І, бця, ч. Птах, ряду голубоподібних з різнобарвним

---

²⁰ І. Білодід (ред.), *op. cit.*, т. 2, с. 547.

пир'ям та великим волом. ГОЛУБЕЦЬ II, бця, ч. Страва з якого-небудь фаршу, загорненого в капустяний листок²¹/ GOŁĄBEK. 1. *pot.* a) *zdr.* od gołąb w zn. 1. b) *przen.* *pieszczotliwie* o kimś *drogim, bliskim*. 2. *potrawa* z mielonego mięsa zmieszanego z kaszą lub ryżem, zawijanego w liście kapusty. 3. *biol.* *Russula*, grzyb o dużym kapeluszu i owocnikach różnej barwy, występujący na całym świecie; niektóre gatunki jadalne; surojadka²². Значення в обох наведених прикладах не пов'язані між собою, а отже є підстава вважати ці вирази омонімами. Проте в польському тлумачному словнику слово *gołąbek* зареєстроване як багатозначне. Більше того, „Словник української мови” також подає *голубець* як приклад полісемії²³, що суперечить загальноприйнятим теоретичним принципам.

Таким чином, можна дійти висновку, що розбіжності в розмежуванні омонімії та полісемії трапляються не тільки між двома мовами, а й всередині кожної мови окремо. Це створює труднощі для користувачів лексикографічних джерел і ще більшою мірою ускладнює процес контрастивного аналізу.

Внутрішньомовна та міжмовна омонімія

У процесі зіставного аналізу внутрішньомовних українських і польських омонімів виникає також проблема міжмовної омонімії. Факт існування міжмовної омонімії справляє неабиякі труднощі при вивченні іноземної мови. Двомовні словники не завжди повністю

---

²¹ О. Демська, І. Кульчицький, *op. cit.*

²² S. Dubisz (red.), *op. cit.*, t. A-J, s. 1043.

²³ І. Білодід (ред.), *op. cit.*, т. 2, с. 118.

віддзеркалюють всі значення слів в окремій мові та їхній переклад на іншу, як наслідок отримуємо недостовірний переклад та неповне знання мови у всіх її проявах. Міжмовні омоніми виникають між багатьма мовами світу і особливо часто – у близькоспоріднених мовах. Якщо говорити про польсько-українську омонімію, то дане мовне явище проявляє себе дуже широко та різнобічно. Оскільки українська та польська мови мають одне праслов'янське коріння, вони багато в чому сходяться, але з плином значення слова одного походження могли розійтися²⁴. Ці чинники вплинули на розвиток українсько-польської міжмовної омонімії.

Отож, явище міжмовної омонімії перш за все полягає в паралельному існуванні в різних мовних системах однакових або близьких за звучанням слів, що повністю або частково відмінні за значеннями²⁵. Інколи це розходження тільки одного значення, а в деяких випадках цілого ряду описаних семем. Як вже було зазначено, серед вибраних слів не знайшлося жодного прикладу, який б повністю збігався в обох мовах. У матеріалі високочастотно зустрічаються міжмовні омоніми. Це свідчить, зокрема, про дуже високий рівень міжмовної омонімії між українською та польською мовами, а також про актуальність дослідження цього явища.

Наприклад, в аналізованих словниках представлені одиниці *чайка* та *szajka*, пор.: ЧАЙКА І, и, ж. Морський водоплавний птах родини сивкових;

---

²⁴ І. Кононенко, *Українська та польська мови: контрастивне дослідження*, Warszawa 2017, с. 203.

²⁵ І. Кононенко, О. Співак, *op.cit.*, с. 6.

наземний птах ряду сивоподібних. ЧАЙКА II, и, ж., *ist.* Бойовий човен запорізьких козаків²⁶ / CZAJKA. 1. ptak wodny z rodziny siewek o charakterystycznym czubku z długich piór na głowie; 2. dawna łódź kozacka o dwóch sterach²⁷. Опис птахів в обох мовах є дуже схожим, обидва види належать до родини сивкових. Назва давнього козацького човна також цілком збігається. Проте насправді йдеться про двох абсолютно різних птахів, назви яких збіглися. Українське слово *чайка* як птах, якого часто можна зустріти в приморських містах, в польській мові має відповідник *tewa*.

Ще одним цікавим і неоднозначним прикладом переплітання внутрішньомовної та міжмовної омонімії є вживання в українській і польській мовах слів *лама* і *lata*, пор.: ЛАМА I, и, ж. Тварина родини верблюдових. ЛАМА II, и, ж. Буддійський чернець у Тибеті, Монголії, Бурятії²⁸ / LAMA. 1. tkanina jedwabna przetykana złotem lub srebrem; 2. zwierzę bezrogię z rodziny wielbłądowatych, żyjące w Ameryce Południowej; 3. obrąbek, obszycie, np. materiału²⁹. Привертає увагу послідовність значень в польському еквіваленті, де значення 'тварина' розташоване на другому місці. Крім того, бачимо в польському слові значення, які не виявляють себе в українській мові. На відміну від української мови, у польській слово *lata* не має омоніма.

Вживання слів *лама* і *lata* взаємопов'язані з фактом існування в обох мовах схожих за значенням слів

---

²⁶ О. Демська, І. Кульчицький, *op. cit.*, s. 154.

²⁷ J. Syjud, *op. cit.*

²⁸ О. Демська, І. Кульчицький, *op. cit.*, с. 61.

²⁹ J. Syjud, *op. cit.*

для позначення різновиду лам. Йдеться про лексеми *альпака* (варіант – *альпага*) і *алпака*. Розглянемо її значення у „Словнику польських омонімів”: ALPAKA. 1. zwierzę z rodziny wielbłądów o długiej, gęstej sierści; 2. gładka, błyszcząca tkanina o osnowie bawełnianej i wтку wełnianym uprzedzona z sierści alpaki; 3. stop miedzi z niklem i cynkiem, imitujący srebro, używany m.in. do wyrobu ozdób i narzędzi medycznych³⁰. Отже в польській мові одиниці *lama* і *alpaка* мають дуже схожі значення, які деякою мірою повторюються. Натомість в українській мові значення тканини існує тільки у слові *альпака*, яке, до речі, не виступає омонімом, оскільки значення ‘тварина’ та ‘тканина з її шерсті’ є взаємопов’язаними: АЛЬПАГА́, АЛЬПАКА́, í, ж.1. Південноамериканська свійська тварина з родини лам з високоякісною шерстю. 2. Легка тканина, що виробляється з шерсті цієї тварини³¹. Отож, в цьому прикладі ми зіткнулися не тільки з взаємопов’язаністю внутрішньо- та міжмовної омонімії, але й різних підходів українських і польських мовознавців до проблем омонімії та полісемії.

Варто звернути увагу на ще один яскравий приклад міжмовної омонімії, пор.: ЯЩУР I, у, ч. Гостра інфекційна хвороба худоби й людини. ЯЩУР II, а, ч. 1. Ящір – ссавець, поширений в Африці. 2. Назва вимерлих плазунів і земноводних. ЯЩУР III, а, ч. Рухлива дитяча гра³² / JASZCZUR 1. skóra cielęca, kozia lub owcza z licem groszkowanym, używana do wyrobu galanterii kaletniczej; szagryn; 2. wymarły gad z ery mezozoicznej; 3. płaz

---

³⁰ Ibidem.

³¹ І. Білодід (ред.), *op. cit.*, т. 1, с. 36.

³² О. Демська, І. Кульчицький, *op. cit.*, с. 161.

ogoniasty, salamandra³³. Як бачимо, в українській мові представлені три омоніми, один з яких є полісемічним словом. Між двома мовами сходиться одне із значень українського омоніма та один з польських омонімів – ‘назва вимерлих плазунів і земноводних’. Українське слово *ящура* із значенням ‘гостра інфекційна хвороба’ є відповідником польської назви хвороби *pryszczycza*. Лексема *ящура* із семантикою ‘ссавець, поширений в Африці’, отримує в польській мові відповідник *huskowiec*, польське слово *jaszczur* як ‘сучасна тварина’ має в українській еквівалент *саламандра*. Саме такі випадки міжмовної омонімії можуть призвести до непорозуміння.

Зіставний аналіз омонімів в українських і польських словниках виявив різний підхід лексикографів до опису мовних одиниць. Словник є певною мірою відображенням знання про мову, а також мовознавчих принципів, що відбивається в структурі словникової статті і в способах опису матеріалу. При створенні словника, який би враховував найновіші досягнення лінгвістики в лексикографічному описі, автор мусить знайти відповідну форму, що могла б доступно передати всю інформацію користувачеві. Зокрема, вдосконалення потребують словники омонімів обох мов.

В процесі зіставного дослідження українських і польських омонімів, що включають назви тварин, привертає увагу той факт, що найбільш чисельними виявились частково подібні омонімічні групи. При цьому біля 40% подібних зафіксованих випадків авторами одних словників трактуються як омоніми, а інших – як полісемічні одиниці. Отже, потрібна уніфікація у

---

³³ J. Syjud, *op. cit.*

кваліфікації лексичних одиниць у різних лексикографічних виданнях.

Слова з однаковим звучанням в близькоспоріднених мовах є дуже оманливими та часто можуть виступати міжмовними омонімами. Понад 90% описаних груп включають міжмовні омоніми. Перед науковцями постає завдання подальшого вивчення міжмовної омонімії, що дасть змогу вдосконалити двомовні словники, які, в свою чергу, дозволять користувачеві відповідно ідентифікувати слова двох мов.

Як внутрішньомовна, так і міжмовна омонімія залишається актуальною темою для різного виду досліджень, оскільки її прояви змінюються разом із мовою, яка з плином часу збагачується новими елементами, що потребують вивчення.

Література

- Білодід І. (ред.), *Словник української мови*, т. 1-11, Київ 1970 – 1980.
- Демська О., Кульчицький І., *Словник омонімів української мови*, Львів 1996.
- Кононенко І., Співак О., *Українсько-польський словник міжмовних омонімів і паронімів*, Київ 2008.
- Кононенко І., *Полісемія та омонімія в українській і польській лексикографії* [в:] *Тенденції розвитку української лексики та граматики*, ч. III, за ред. І. Кононенко, І. Митнік, С. Романюк, Варшава – Івано-Франківськ 2016.
- Кононенко І., *Українська та польська мови: контрастивне дослідження*, Warszawa 2017.
- Лисиченко Л., *Лексикологія сучасної української мови. (Семантична структура слова)*, Харків 1976.
- Мельничук О. (ред.), *Етимологічний словник української мови*, т. 1-6, Київ 1982-2012.
- Тараненко О., *Омоніми* [в:] *Українська мова: Енциклопедія*, за ред. В.М. Русанівського, Київ 2004.
- Dubisz S. (red.), *Uniwersalny słownik języka polskiego*, Warszawa 2003.

Majewska M., *Homonimia i homonimy w opisie językoznawczym*, Warszawa 2002.

Интернет-джерело

Syjud J., *Słownik homonimów polskich*, 2005, <http://www.edupedia.pl/result/index/page/1>, [26.12.2018].

References

- Bilodid I. (red.), *Slovník ukraínskoi movy*, t. 1-11, Kyiv 1970 – 1980.
Demska O., Kulchytskyi I., *Slovník omonimiv ukraínskoi movy*, Lviv 1996.
Dubisz S., *Uniwersalny słownik języka polskiego*, Warszawa 2003.
Kononenko I., Spivak O., *Ukraínsko-polskyi slovník mizhmovnykh omonimiv i paronimiv*, Kyiv 2008.
Kononenko I., *Polisemiia ta omonimiia v ukraínskii i polskii leksykografii* [v:] *Tendentsii rozvytku ukraínskoi leksyky ta hramatyky*, Ch. III, za red. I. Kononenko, I. Mytnik, S. Romaniuk, Varshava – Ivano-Frankivsk 2016.
Kononenko I., *Ukraínska ta polska movy: kontrastyvne doslidzhennia*, Warszawa 2017.
Lysychenko L., *Leksykologhiia suchasnoi ukraínsko movy. (Semantychna struktura slova)*, Kharkiv 1976.
Majewska M., *Homonimia i homonimy w opisie językoznawczym*, Warszawa 2002.
Melnychuk O. (red.), *Etymolohichnyi slovník ukraínskoi movy*, t. 1-6, Kyiv 1982-2012.
Taranenko O., *Omonimy* [v:] *Ukraínska mova: Entsyklopediia*, za red. V.M. Rusanivskoho, Kyiv 2004.

Internet source

Syjud J., *Słownik homonimów polskich*, 2005, <http://www.edupedia.pl/result/index/page/1>, [26.12.2018].

III.

Проблеми досліджень українських мас-медіа

**ЗАСТОСУВАННЯ МОДЕЛІ МНОЖИННОЇ
ЛІНІЙНОЇ РЕГРЕСІЇ У ПРОГНОЗУВАННІ
ПОПУЛЯРНОСТІ УКРАЇНСЬКОМОВНОГО
INSTAGRAM-ТЕКСТУ¹**

APPLICATION OF MULTIPLE LINEAR REGRESSION
MODEL IN FORECASTING UKRAINIAN LANGUAGE
INSTAGRAM TEXT

Богдана Романюк

Київський національний університет імені Тараса

Шевченка

romaniuk.dana@gmail.com

This paper introduces the creation of an automatic system for determining the factors influencing the popularity of a text post on the social network Instagram based on 500 text polylogues of the @nata_fedorchuk account.

Keywords: text publication, Instagram, parameter, tonal analysis, multiple linear regression, forecasting model.

Нова форма спілкування – інтернет-комунікація – стала об'єктом вивчення великої плеяди мовознавців таких, як М. Бергельсон², Т. Іванова³,

---

¹ Роботу написано під науковим керівництвом канд. філол. наук Оксани Зубань.

² М. Бергельсон, *Языковые аспекты виртуальной коммуникации* [в:] „Вестник МГУ. Серия 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация”, вып. 1, 2002, с. 55 – 67.

³ Т. Іванова, *Речевое поведение интернет-общения* [в:] „Вестник АГУ”, вып. 3, 2011, с. 81 – 85.

Л. Компанцева⁴, В. Фатурова⁵ та інших, які визначають інтернет-комунікацію новою формою міжособистісного спілкування, що характеризується глобальністю масштабів та зміною прагматичних установок учасників цього виду комунікації. О. Гримов⁶ однією з найпопулярніших інтернет-платформ називає соціальні мережі, які, на думку Ж. Денисюка⁷, не тільки задовольняють комунікативні потреби людини, а й розширюють свої функції, надаючи користувачеві адаптивні стратегії, що насамперед зумовлені прагненням до популярності. Тому сучасна інтернет-комунікація, що використовує маркетингові прийоми популяризації користувача в мережі (М. Окландер⁸), стала монетизованим фактором, який має великий вплив на комунікативну та споживчу поведінку користувача. Індикатором такої поведінки став персональний вплив „лідерів громадської думки” (Н. Савицька⁹, Сет Годін¹⁰), маркетингова стратегія яких ґрунтована на своїй

---

⁴ Л. Компанцева, *Интернет-коммуникация: когнитивно прагматический и лингвокультурологический аспекты*, Луганск 2007, с. 444.

⁵ В. Фатурова, *Интернет-средовище як фактор психологічного розвитку комунікативного потенціалу особистості: автореф. дис. ... канд. психол. наук*, Київ 2004, с. 27.

⁶ O. Grimov, *Social and cultural practices of the individual in social networks, Extended abstract of candidate's thesis*, Kursk 2014.

⁷ Z. Denysyuk, *Internet communication as a trend of everyday social practices* [in:] „Culture and Modernity”, p. 27 – 31.

⁸ М. Окландер, *Комплекс інтернет-комунікацій у маркетингу* [в:] „Маркетинг в Україні”, вип. 3, 2008, с. 29 – 35.

⁹ Н. Савицька, *Маркетинг у соціальних мережах: стратегії та інструменти на ринку B2C* [в:] „Маркетинг і цифрові технології”, вип. 1, 2017, с. 20 – 33.

¹⁰ S. Goddin, *Tribes: We Need You to Lead Us*, New York 2008.

популярності й поширенні свого стилю споживчої поведінки на цільові аудиторії. Такими лідерами в популярній соціальних мереж Instagram є інстаблогери – люди, що ведуть облікові записи й наростили велику кількість читацької аудиторії за допомогою фото-, відео-, текстового контенту та надають рекламні послуги. Сьогодні якомога більше людей намагаються популяризувати свої облікові записи в Instagram й наростити читацьку аудиторію для залучення рекламних пропозицій.

Популярність облікового запису Instagram визначається кількістю читацької аудиторії та вподобань під публікаціями і статистикою відвідувань облікового запису.

На сьогодні не існує систем для комплексного SEO-аналізу текстових публікацій у соціальній мережі Instagram. Вивчення текстових особливостей цього дискурсу, а також текстових і позатекстових факторів, що впливають на популярність instagram-блогу, – актуальне завдання сучасної комп'ютерної лінгвістики.

Тому мета дослідження – створення автоматичної системи визначення факторів впливу на популярність текстової публікації у соціальній мережі Instagram. За матеріал дослідження взято 500 текстових полілогів облікового запису @nata_fedorchuk із соціальної мережі Instagram.

Досягнення мети передбачало виконання таких завдань: 1) сформувати корпус текстових instagram-публікацій; 2) визначити лінгвістичні та структурні параметри, які зумовлюють популярність текстової публікації; 3) розробити програмне забезпечення для автоматичного визначення у текстах лінгвістичних та інформаційних параметрів, які можуть

мати вплив на популярність текстової публікації; 4) розробити комп'ютерну програму автоматичного визначення прогностичних параметрів популярності текстової *instagram*-публікації на основі моделі множинної лінійної регресії.

Методи дослідження: статистичного аналізу, машинного навчання, метод моделювання множинної лінійної регресії, методика проведення тонального аналізу тексту.

Інформаційна база дослідження: мова Python та бібліотеки: *emoji*, *lxml*, *matplotlib*, *mpl_toolkits*, *nlTK*, *numpy*, *pandas*, *rumorphy2*, *requests*, *sklearn*, *sqlite3*, *tokenize_uk*.

Формування корпусу *instagram*-текстів

Першим завданням був пошуковий аналіз українськомовного облікового запису *Instagram*, читацька аудиторія якого становить близько 100 тисяч читачів, а кількість постів – більше двох тисяч. Обов'язковою умовою добору текстового матеріалу дослідження була вимога, щоб обліковий запис не виступав спонсором матеріальних розіграшів у мережі *Instagram*, які підвищують активність блогу за рахунок збільшеної кількості лайків й коментарів. За визначеними вимогами обрано обліковий запис *@nata_fedorchuk*, цільова аудиторія якого становить $\approx 99\ 200$ читачів, а кількість постів – 3 268.

Для створення корпусу текстів розроблений програмний код для вилучення кожної досліджуваної текстової публікації разом із додатковою інформацією.

Застосування моделі множинної лінійної регресії...

ID	date_of_publication	author	likes	comments	text
1	1 лютого	nata_fedorchuk	6570	62	корисна звичка для органі...
2	29 січня	nata_fedorchuk	4789	47	#slowlife то ніби про мене...
3	26 січня	nata_fedorchuk	6079	78	думками телепортуюся за...
4	22 січня	nata_fedorchuk	5504	70	тян РінЦ якось і не писал...
5	19 січня	nata_fedorchuk	3542	150	об'єм для тонкого волосся...
6	17 січня	nata_fedorchuk	3961	57	колаборація з армані та ві...
7	15 січня	nata_fedorchuk	7644	128	зробити спільне фото зі в...
8	14 січня	nata_fedorchuk	6022	129	нам потрібна твоя посміш...
9	13 січня	nata_fedorchuk	6979	92	сьогодні що якесь місячне...

Таким чином база даних (БД) корпусу текстів систематизує дані за 6-ма полями таблиці: 1) порядковий номер; 2) дата створення текстової публікації; 3) автор публікації; кількість 4) лайків; 5) коментарів; 6) текстова публікація (Рис.1):

Рис. 1. Фрагмент БД корпусу текстових публікацій

Визначення лінгвістичних та структурних параметрів, які зумовлюють популярність текстової публікації

Найважливішими зовнішніми параметрами, що визначають популярність instagram-публікації, є

кількість лайків та коментарів. „Лайк – функція, яку використовують для вираження позитивного ставлення користувачів до того чи іншого контенту. Коментар – запис під публікацією, що дає можливість користувачеві виражати своє ставлення до розміщеного контенту”¹¹.

Внутрішні ознаки текстотворення instagram-тексту є факторами впливу на популярність instagram-блогу. У роботі ставиться завдання визначити, які параметри текстотворення необхідно враховувати блогеру для підвищення популярності блогу.

Запитання. Збільшити кількість коментарів під instagram-публікацією можна за допомогою використання запитань у тексті, адже це одна з відомих комунікативних стратегій організації діалогу.

Заголовок. На думку І. Ашманова та А. Іванова¹², параметром, що впливає на популярність текстового контенту, є заголовок. Заголовком в Instagram називаємо вступну фразу, яка відділена від тексту відступом, піктограмою або відступом із крапкою. „В інформаційно перенасиченому світі від заголовка великою мірою залежить, чи піде читач далі за текстом...”¹³.

Хештеги. Особливими ознаками текстового контенту в Instagram є можливість використання хештегів – ключових слів, фраз чи словосполучень, які починаються із символу „#” і які використовують у

---

¹¹ А. Barabasi, *Linked: The new science of networks* [in:] „Perseus Publishing”, Cambridge 2002, p. 229.

¹² І. Ашманов, А. Іванов, *Оптимизация и продвижение сайтов в поисковых системах*, изд. 3, Питер 2011, с. 464.

¹³ О. Чекмишев, Л. Ярошенко, *Основи якісного блогерства*, Київ 2014, с. 44.

текстових описах публікацій для тематичного об'єднання їх з іншими дописами, що мають ідентичні хештеги¹⁴.

Гіперпосилання. Гіперпосилання – це „активний текст, зображення чи кнопка на веб-сторінці, натиснення на яку викликає перехід на іншу сторінку чи іншу частину поточної сторінки”¹⁵. Гіперпосилання в Instagram створюється за допомогою символу „@” і має безанкорний принцип.

Піктограми. На сприйняття текстового контенту в Instagram позитивно впливають піктограми, що урізноманітнюють публікацію, допомагають виразити емоції.

Структурування тексту. Візуальне структурування тексту на абзаци за допомогою різних роздільників: відступів, пунктуаційних знаків, піктограм.

Обсяг. Обсяг тексту також має значення для популярності публікації. „І не лише з погляду читабельності для ока, а для алгоритмів-пошуковиків. Експерти називають різний оптимальний обсяг текстової публікації: від 200 до 1000 слів”¹⁶.

Тональність тексту. На вподобання читачем текстової публікації впливає її тональність, а саме позитивне, негативне або нейтральне ставлення блогера до об'єктів, явищ, персоналій, згаданих у текстовій публікації.

Отже, для розроблення програми прогнозування популярності текстової публікації в

---

¹⁴ A. Barabasi, *Linked: The new science of networks* [in:] „Perseus Publishing”, Cambridge 2002, p. 229.

¹⁵ *Гіперпосилання*, <https://uk.wikipedia.org/w/index.php?>, [12.02.2020].

¹⁶ О. Чекмишев, Л. Ярошенко, *Основи якісного блогерства*, Київ 2014, с. 45.

Instagram за досліджувані параметри обрано: кількість 1) лайків; 2) коментарів; 3) наявність заголовка; кількість 4) хештегів; 5) гіперпосилань; 6) обсяг текстової публікації; кількість 7) абзаців; 8) роздільників між абзацами; 9) піктограм; 10) питальних речень; 8) тональність тексту.

Автоматичне визначення лінгвістичних та інформаційних параметрів, які можуть мати вплив на популярність текстової публікації

На першому етапі створення системи прогнозування популярності текстової публікації необхідно визначити у кожній текстовій публікації внутрішні лінгвістичні та інформаційно-структурні параметри й імпортувати ці дані до створеної БД „instagram_posts.db”. Ці завдання було реалізовано у послідовності операцій:

1. Автоматичне видалення із БД корпусу текстів кожної текстової публікації, її порядкового номера, кількості лайків та коментарів.

2. Створення скриптів для автоматичного визначення та підрахунку в кожній текстовій публікації внутрішніх інформаційно-структурних та лінгвістичних параметрів.

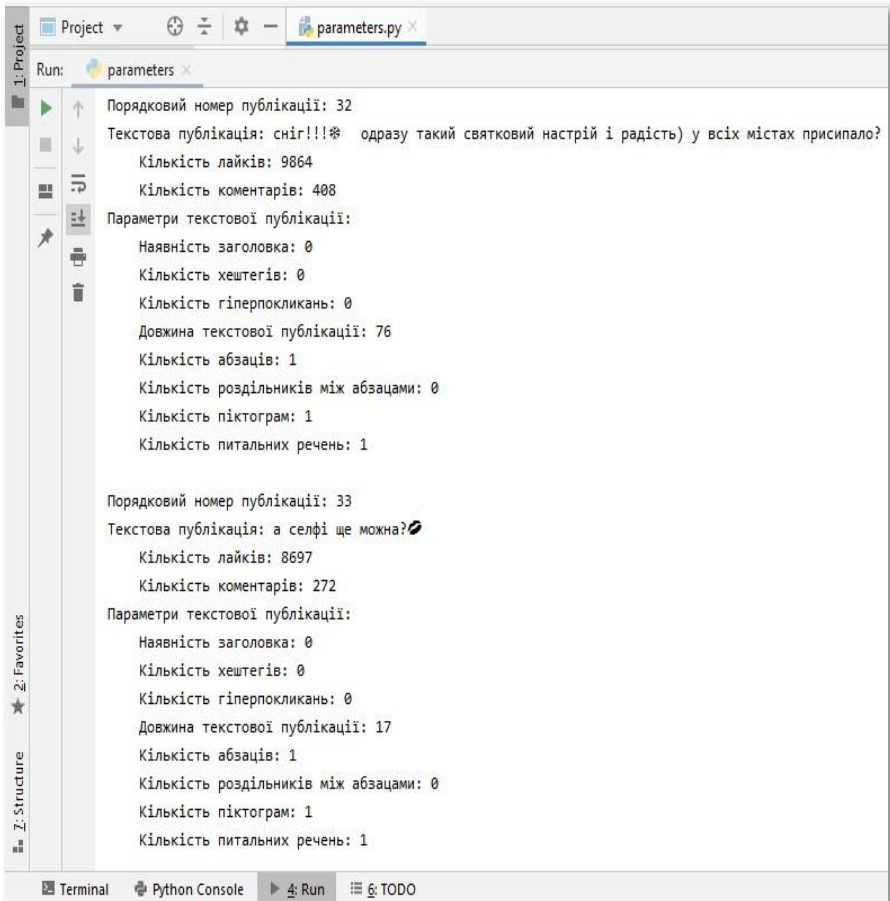
3. Виведення даних про кожну текстову публікацію за параметрами (Рис. 2).

4. Створення структури БД „instagram_posts.db”.

5. Імпорт даних до БД „instagram_posts.db” (Рис. 4).

Застосування моделі множинної лінійної регресії...


```
Run: parameters x
Порядковий номер публікації: 32
Текстова публікація: сніг!!!☼ одразу такий святковий настрої і радисть) у всіх містах присипало?
    Кількість лайків: 9864
    Кількість коментарів: 408
Параметри текстової публікації:
    Наявність заголовка: 0
    Кількість хештегів: 0
    Кількість гіперпосилань: 0
    Довжина текстової публікації: 76
    Кількість абзаців: 1
    Кількість роздільників між абзацами: 0
    Кількість піктограм: 1
    Кількість питальних речень: 1

Порядковий номер публікації: 33
Текстова публікація: а селфі ще можна?👉
    Кількість лайків: 8697
    Кількість коментарів: 272
Параметри текстової публікації:
    Наявність заголовка: 0
    Кількість хештегів: 0
    Кількість гіперпосилань: 0
    Довжина текстової публікації: 17
    Кількість абзаців: 1
    Кількість роздільників між абзацами: 0
    Кількість піктограм: 1
    Кількість питальних речень: 1
```

Рис. 2. Фрагмент виведення даних про параметризацію текстових публікацій

Останнім параметром аналізу instagram-текстів є тональність тексту. У роботі розроблено програмне забезпечення для визначення тональності

тексту за принципом роботи інструмента VADER¹⁷, який адаптовано на українськомовний текст. VADER – інструмент тонального аналізу текстів соціальних мереж для англійської мови, який базується на тональному словнику слів й наборі правил, що впливають на визначення тональності всього тексту.

Аналіз тональності текстових публікацій виконано у послідовності завдань:

1) Створення корпусу текстових публікацій;
2) Автоматичне вилучення текстової публікації та порядкового номера із корпусу.

3) Попередня обробка текстових публікацій (токенізація) та морфологічний аналіз (лематизація, частиномовна розмітка);

4) Визначення тональності слів з використанням українського тонального словника¹⁸, (приписування кожному слову позитивної (pos), негативної (neg) чи нейтральної (neu) тональності);

5) Розроблення правил сполучуваності тональної лексики;

б) Розроблення правил оцінки впливу на тональність речення пунктуаційних знаків, слів та словосполучень у верхньому регістрі, піктограм у графічному та текстовому форматах;

---

¹⁷ C. Hutto, E. Gilbert, *VADER: A Parsimonious Rule-Based Model for Sentiment Analysis of Social Media Text*, <http://comp.social.gatech.edu/papers/icwsm14.vader.hutto.pdf>, [3.07.2020].

¹⁸ М. Романишин, А. Романюк, *Тональний словник української мови на основі сентимент-анотованого корпусу* [В:] „Українське мовознавство”, вип. 43, 2013, с. 63 – 74.

7) Виведення даних для кожного тексту
(Рис.3):

ID	pos	neg	neu
1	0.2	0.1	0.7
2	0.8	0	0.2
3	0	0.6	0.4
4	0	0	1
5	0.4	0.1	0.5
6	0.5	0	0.5
7	0.6	0.1	0.3
8	0.2	0	0.8
9	0.1	0.5	0.4
10	0.2	0.4	0.2

Рис. 3. Таблична систематизація тональних значень текстових публікацій

Розроблене програмне забезпечення автоматично вилучає кожну текстову публікацію, її порядковий номер, кількість лайків та коментарів із корпусу текстів, визначає лінгвістичні та інформаційно-структурні параметри кожної текстової публікації за заданими маркерами та її тональність й автоматично імпортує ці дані до БД „instagram_posts.db”. (Рис. 4), яка буде використана для побудови автоматичної системи прогнозування популярності текстових публікацій.

Структура бази даних „instagram_posts.db”

З метою створення автоматичної системи прогнозування популярності текстових публікацій в Instagram за послідовністю виконаних завдань, описаних вище, було автоматично сформовано реляційну БД „instagram_posts.db” (Рис. 4), що систематизує інформацію про 500 текстових публікацій облікового запису @nata_fedorchuk із соціальної мережі Instagram.

Таблиця БД складається з 500-та рядків та 13-ти колонок: 1) порядковий номер публікації (ID); 2) кількість лайків (likes); 3) кількість коментарів (comments); 4) кількість хештегів (hashtag); 5) кількість гіперпокликань на інші облікові записи Instagram (referense); 6) довжина текстової публікації (len); 7) кількість абзаців (paragraph); 8) кількість роздільників між абзацами (indent); 9) кількість піктограм (emoji); 10) кількість питальних речень (question); 11) позитивної (pos); 12) негативної (neg); 13) нейтральної (neu) тональності.

i	ID	likes	com...	headl...	hashtag	refer...	len	para...	indent	emoji	ques...	pos	neg	neu
1	6570	62	0	0	0	2	2	1	2	0	0.2	0.1	0.7	
2	4789	47	0	1	1	0	1	0	1	0	0.8	0	0.2	
3	6079	78	1	0	0	2	3	2	6	0	0	0.6	0.4	
4	5504	70	0	1	0	1	1	0	1	0	0	0	1	
5	3542	150	0	0	1	1	1	0	1	1	0.4	0.1	0.5	
6	3961	57	0	1	1	0	1	0	1	0	0.5	0	0.5	
7	7644	128	1	5	2	3	6	5	7	3	0.6	0.1	0.3	
8	6022	129	1	1	0	3	5	4	9	1	0.2	0	0.8	
9	6979	92	0	0	0	2	4	3	1	2	0.1	0.5	0.4	
10	7218	91	1	0	1	2	3	2	3	0	0.2	0.4	0.2	

Рис. 4. Фрагмент бази даних „instagram_posts.db”

Створення комп'ютерної програми автоматичного визначення факторів впливу на популярність текстової instagram-публікації

Для побудови програми прогнозування популярності текстової публікації застосовано модель множинної лінійної регресії. Регресійний аналіз може бути використаний для встановлення причинно-наслідкових зв'язків між залежними і незалежними змінними. Змінні, які використовуються для пояснення інших змінних, називаються незалежними. Залежна змінна – це змінна, результат якої залежить від інших змінних¹⁹.

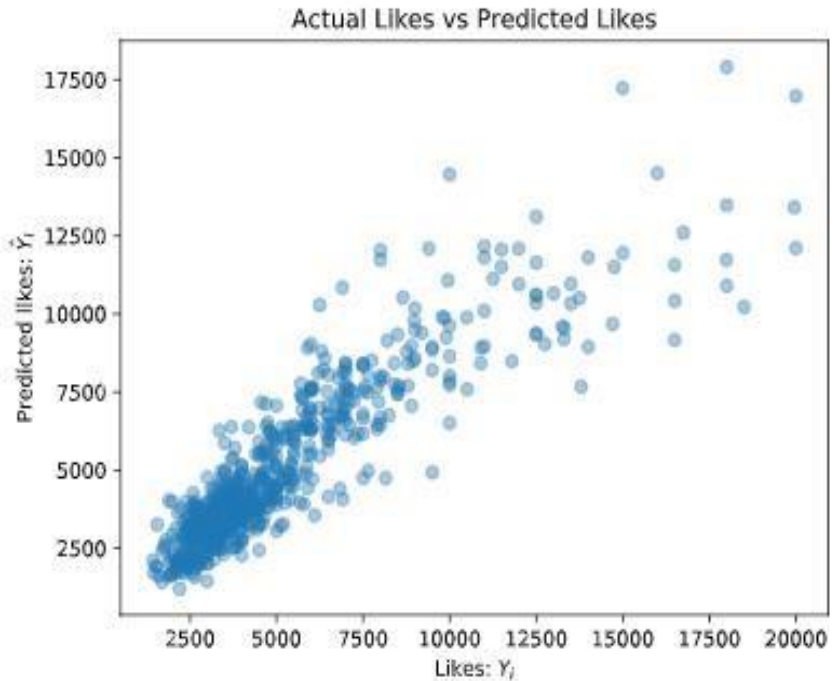
Створення програми прогнозування популярності текстових публікацій за допомогою моделі множинної лінійної регресії відбувається на основі БД „instagram_posts.db” (Рис. 4), параметрам якої надаються значення залежної та незалежних змінних: параметр „likes” (кількість лайків) обрано як залежну змінну (y); параметри: кількість коментарів (comments), кількість хештегів (hashtag), кількість гіперпосилань (referense), довжина текстової публікації (len), кількість абзаців (paragraph), кількість роздільників між абзацами (indent), кількість піктограм (emojı), кількість питальних речень (question), коефіцієнт позитивної тональності (pos), негативної тональності (neg) та нейтральної тональності (neu), – визначені незалежними змінними (x).

Дані були розділені на навчальний та тестовий набори – 400 (80%) та 100 (20%) текстових публікацій відповідно. За навчальними даними БД

---

¹⁹ J. Cohen, P. Cohen, S. West, L. Aiken, *Applied multiple regression/correlation analysis for the behavioral sciences* [in:] „NJ: Lawrence Erlbaum Associates”, ed. 3rd, 2003.

„instagram_posts.db” (Рис.4) побудовано графік (Рис. 5) розподілу фактичних і прогнозованих значень змінної „likes” з урахуванням усіх незалежних параметрів.

Рис. 5. Розподіл фактичних і прогнозованих значень залежної змінної „likes”

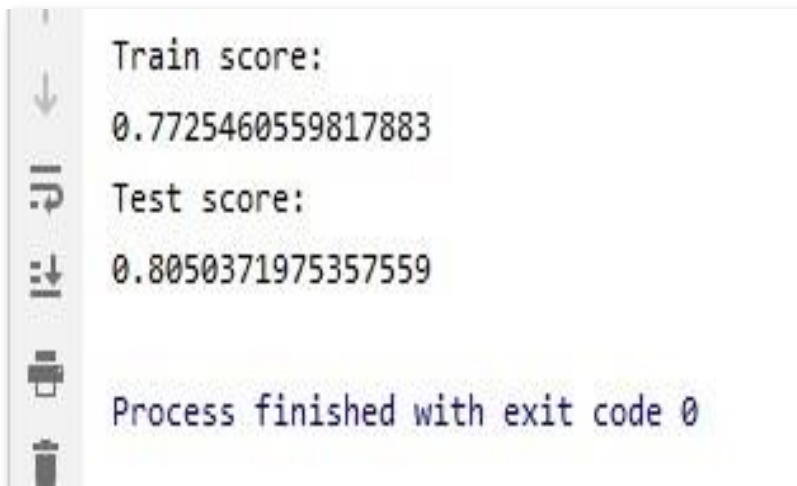
На рис. 5 показано, що розподіл прогнозованих значень залежної змінної відхиляється від розподілу її фактичних значень. Необхідно з’ясувати ступінь залежності змінної „likes” від незалежних

змінних за допомогою коефіцієнта кореляції. Кореляційний аналіз допоміг виділити незалежні змінні, що найбільше впливають на розподіл прогнозованих значень змінної „likes” (Таблиця 1). Найвищий коефіцієнт кореляції мають параметри: присутність заголовка (headline), кількість хештегів (hastag), довжина тексту (len), позитивна (pos), негативна (neg) та нейтральна (neu) тональності.

Таблиця 1. Кореляції змінних

Незалежні змінні	Залежна змінна „likes”
comments	0.507
headline	0.830
hastag	0.775
reference	0.226
len	0.698
haragraph	0.158
indent	0.158
emoji	0.249
question	0.191
pos	0.892
neg	0.904
neu	0.635

Для оцінки точності множинної лінійної регресійної моделі обчислено коефіцієнт детермінації R^2 . Модель вважається точною, якщо фактичні значення максимально наближені до прогнозованих. Для нашого набору даних R^2 навчальних даних (train score) наближена до R^2 тестових даних (test score) (Рис. 6), тому робимо висновок про достатню точність створеної моделі.


```
Train score:  
0.7725460559817883  
Test score:  
0.8050371975357559  
  
Process finished with exit code 0
```

Рис. 6. Оцінка точності прогнозування

Для покращення моделі вилучено з вихідного файлу БД „instagram_posts.db” незалежні змінні, які, за результатами кореляційного аналізу, не впливають на залежну змінну „likes”: кількість коментарів (comments), кількість гіперпосилань (referense), кількість абзаців (paragraph), кількість роздільників між абзацами (indent), кількість піктограм (emojı) та кількість питальних речень (question) (Рис. 7).

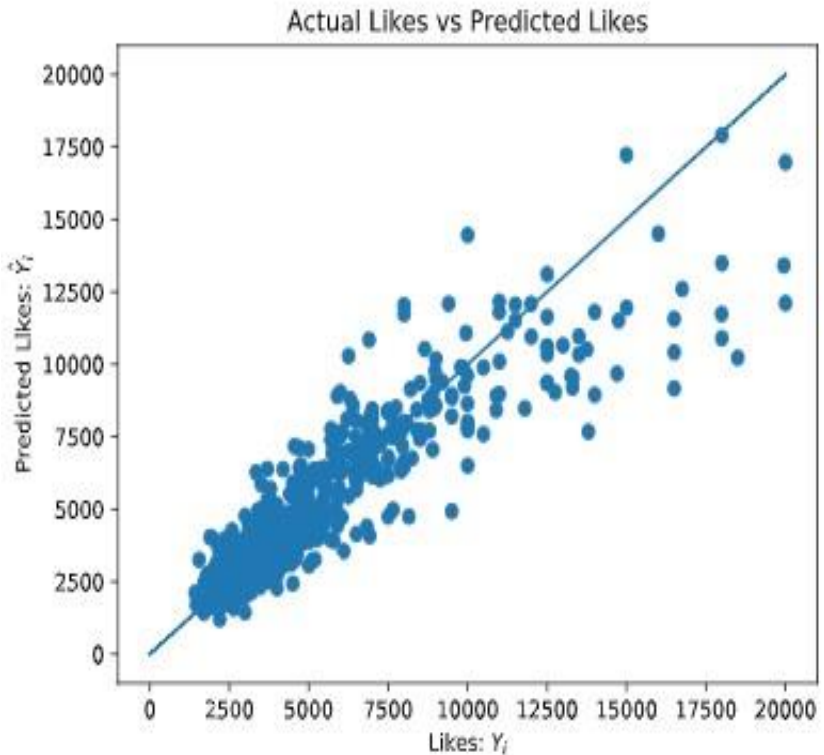

Застосування моделі множинної лінійної регресії...

ID	likes	headline	hashtag	len	pos	neg	neu
1	6570	0	0	2	0.2	0.1	0.7
2	4789	0	1	0	0.8	0	0.2
3	6079	1	0	2	0	0.6	0.4
4	5504	0	1	1	0	0	1
5	3542	0	0	1	0.4	0.1	0.5
6	3961	0	1	0	0.5	0	0.5
7	7644	1	5	3	0.6	0.1	0.3
8	6022	1	1	3	0.2	0	0.8
9	6979	0	0	2	0.1	0.5	0.4
10	7218	1	0	2	0.2	0.4	0.2

Рис. 7. Фрагмент БД „instagram_posts.db” після вилучення незалежних змінних з низьким коефіцієнтом кореляції

На рис. 8 представлено розподіл фактичних і прогнозованих значень залежної змінної „likes” після вилучення незалежних змінних з низьким коефіцієнтом кореляції.

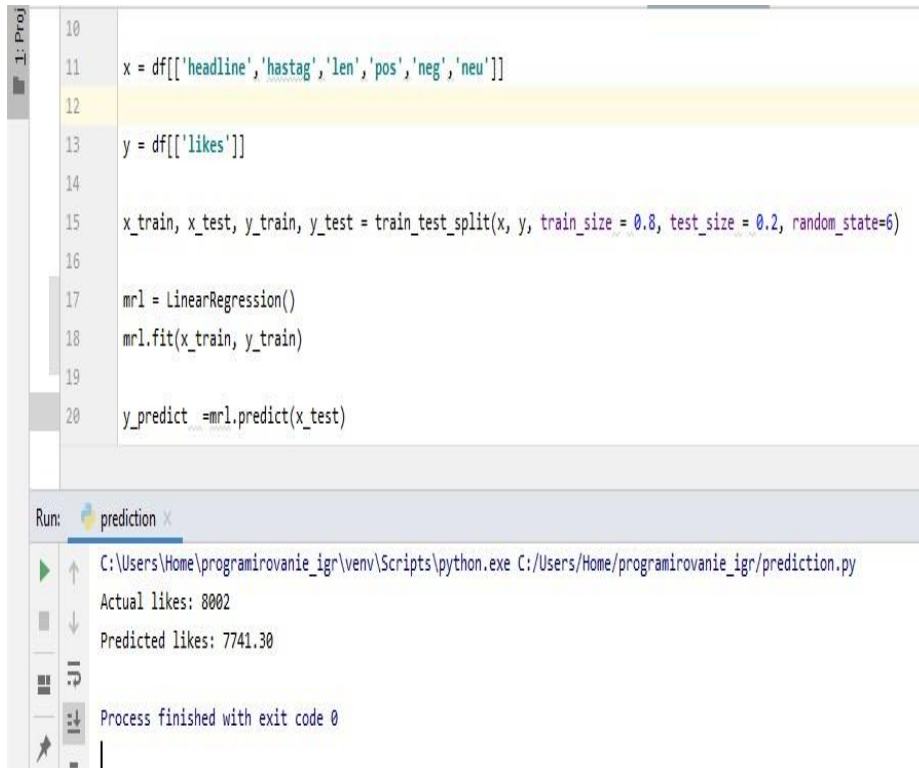

Рис.8. Діаграма розподілу фактичних і прогнозованих значень змінної „likes” після покращення моделі

Для перевірки точності створеної програми прогнозування було здійснено перевірку тестового набору текстових публікацій. Порівнявши прогнозоване моделлю значення із фактичним значенням змінної „likes”, з’ясовано, що точність прогнозування коливається від 87% до 94%. Це свідчить про точність

Застосування моделі множинної лінійної регресії...

побудованої моделі прогнозування популярності текстової публікації (Рис. 9).


```
10
11 x = df[['headline', 'hashtag', 'len', 'pos', 'neg', 'neu']]
12
13 y = df[['likes']]
14
15 x_train, x_test, y_train, y_test = train_test_split(x, y, train_size = 0.8, test_size = 0.2, random_state=6)
16
17 mr1 = LinearRegression()
18 mr1.fit(x_train, y_train)
19
20 y_predict =mr1.predict(x_test)
```

Run: prediction x

C:\Users\Home\programirovanie_igr\venv\Scripts\python.exe C:/Users/Home/programirovanie_igr/prediction.py

Actual likes: 8002

Predicted likes: 7741.30

Process finished with exit code 0

Рис. 9. Приклад виведення фактичного та прогнозованого значення змінної „likes”

Створена система визначення факторів впливу на популярність текстової публікації у соціальній мережі Instagram – перша аналітична система в українському прикладному мовознавстві, спрямована на аналіз

instagram-тексту. У процесі її створення визначено особливості організації полілогового instagram-дискурсу, які класифікуються за ознаками: 1) зовнішні фактори визначення популярності instagram-тексту: лайки, коментарі; 2) внутрішні фактори впливу на популярність instagram-тексту: а) структурно інформаційні: хештеги та гіперпосилання; б) лінгвістичні: запитання, заголовок, абзаци, обсяг тексту, тональність тексту; в) піктограмні.

Ступінь залежності кількості лайків від прогностичних факторів популярності показує, що фактичний вплив на популярність instagram-тексту мають параметри: присутність заголовка, кількість хештегів, довжина тексту, позитивна, негативна та нейтральна тональність.

Отримані результати машинного навчання визначили перспективні завдання у подальшій роботі над створенням автоматичної системи визначення факторів впливу на популярність текстової публікації і можливість представити цю систему як інформаційний лінгвістичний продукт у формі веб-сайту мережі Інтернет для широкого кола користувачів.

Література

- Ашманов И., Иванов. А., *Оптимизация и продвижение сайтов в поисковых системах*, Изд. 3-е. Питер, 2011.
- Бергельсон М., *Языковые аспекты виртуальной коммуникации* [в:] „Вестник МГУ. Серия 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация”, № 1, 2002, с. 55–67.
- Гіперпосилання. URL: <https://uk.wikipedia.org/w/index.php?> [12.02.2020].
- Иванова Т., *Речевое поведение интернет-общения* [в:] „Вестник АГУ”, № 3, 2011, с. 81-85.

Компанцева Л., *Интернет-коммуникация: когнитивно прагматический и лингвокультурологический аспекты*, Луганск 2007.

Окландер М., *Комплекс інтернет-комунікацій у маркетингу* [в:] „Маркетинг в Україні”, № 3, 2008, с. 29 – 35.

Романишин М., Романюк А., *Тональний словник української мови на основі сентимент-анотованого корпусу* [в:] „Українське мовознавство”, № 43, 2013, с. 63 – 74.

Савицька Н.Л., *Маркетинг у соціальних мережах: стратегії та інструменти на ринку В2С* [в:] „Маркетинг і цифрові технології”, № 1, 2017, с. 20–33. URL: <https://mdt-oru.com.ua/index.php/mdt/article/view/5> (дата звернення: 08.02.2020).

Чекмишев О., Ярошенко Л., *Основи якісного блогерства*, Київ 2014.

Фатурова В., *Интернет-середовище як фактор психологічного розвитку комунікативного потенціалу особистості: автореф. дис. ... канд. психол. наук*, Київ 2004.

Barabasi A. L., *Linked: The new science of networks*, Cambridge 2002.

Cohen J., Cohen P., West S.G., Aiken L.S., *Applied multiple regression/correlation analysis for the behavioral sciences*, 3rd Ed. Mahwah, New York 2003.

Denysyuk Z., *Internet communication as a trend of everyday social practices* [in:] „Culture and Modernity”, No.1., p. 27-31.

Goddin S., *Tribes: We Need You to Lead Us*, New York 2008.

Grimov O., *Social and cultural practices of the individual in social networks. Extended abstract of candidate's thesis*, Kursk 2014.

Hutto C., Gilbert E., *VADER: A Parsimonious Rule-Based Model for Sentiment Analysis of Social Media Text*, <http://comp.social.gatech.edu/papers/icwsm14.vader.hutto.pdf>, [3.07.2020].

References

Ashmanov I., Ivanov A., *Optimizatsiya i prodvizheniye saytov v poiskovykh sistemakh*. Izd. Z-ye, Piter 2011.

Bergel'son M., *Yazykovyye aspekty virtual'noy kommunikatsii* [in:] „Vestnik MGU. Seriya 19. Lingvistika i mezhkul'turnaya kommunikatsiya”, № 1, 2002, s. 55–67.

- Hiperposylannia. URL: <https://uk.wikipedia.org/w/index.php?> (data zvernennia: 12.02.2020).
- Ivanova T., *Rechevoye povedeniye internet-obshcheniya* [in:] „Vestnik AGU”, 2011, № 3, s. 81-85.
- Kompantseva L., *Internet-kommunikatsiya: kognitivno pragmaticheskyy i lingvokul'turologicheskyy aspekty*, Lugansk 2007.
- Oklander M., *Kompleks interenet-komunikatsii u marketynhu* [in:] „Marketynh v Ukraini”, № 3, 2008, s. 29 – 35.
- Romanyshyn M., Romaniuk A., *Tonalnyi slovnyk ukrainskoi movy na osnovi sentyment-anotovanoho korpusu* [in:] „Ukrainske movoznavstvo”, № 43, 2013, s. 63 – 74.
- Savytska N., *Marketynh u sotsialnykh merezhakh: stratehii ta instrumenty na rynku V2S* [in:] „Marketynh i tsyfrovi tekhnolohii”, № 1, 2017, s. 20–33. URL: <https://mdt-opu.com.ua/index.php/mdt/article/view/5> (data zvernennia: 08.02.2020).
- Chekmyshev O., Yaroshenko L., *Osnovy yakisnoho bloherstva*, Kyiv 2014.
- Faturova V., *Internet-seredovyshe yak faktor psykholohichnoho rozvytku komunikatyvnoho potentsialu osobystosti: avtoref. dys. ... kand. psykhol. Nauk*, Kyiv 2004.
- Barabasi A. L., *Linked: The new science of networks*, Cambridge 2002.
- Cohen J., Cohen P., West S.G., Aiken L.S., *Applied multiple regression/correlation analysis for the behavioral sciences*, 3rd Ed. Mahwah, New York 2003.
- Denysyuk Z., *Internet communication as a trend of everyday social practices* [in:] “Culture and Modernity”, No.1., p. 27-31.
- Goddin S., *Tribes: We Need You to Lead Us*, New York 2008.
- Grimov O., *Social and cultural practices of the individual in social networks. Extended abstract of candidate's thesis*, Kursk 2014.
- Hutto C., Gilbert E., *VADER: A Parsimonious Rule-Based Model for Sentiment Analysis of Social Media Text*, <http://comp.social.gatech.edu/papers/icwsm14.vader.hutto.pdf>, [3.07.2020].

**ДИНАМІКА ФЕМІНТИВІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ
(НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНИХ МЕДІЙНИХ
ДЖЕРЕЛ)¹**

DYNAMICS OF FEMININITIES IN THE UKRAINIAN
LANGUAGE (BASED ON THE MATERIAL OF
MODERN MEDIA SOURCES)

Діана Кичан

Східноєвропейський національний університет імені Лесі
Українки
kychan.diana@gmail.com

The article is devoted to the study of the phenomenon of femininity in the Ukrainian language by analyzing the materials of online publications. The feminine forms traced in journalistic texts are analyzed from the point of view of normative use and peculiarities of word formation. A number of the latest femininities are presented, which do not fix the academic dictionaries of the Ukrainian language.

Keywords: feminitive, feminine form, masculinative, normalization, word-forming features, journalistic texts.

Процес фемінізації в українській мові завжди викликав чимало дискусій серед мовознавців. Походження, дериваційні особливості, стильова належність, закономірність чи незакономірність утворення, мотивація виникнення фемінтивів – відповіді на всі ці питання досі не уніфіковані в українській

---

¹ Роботу написано під науковим керівництвом д. філол. наук, проф. Наталії Костусяк.

лінгвістичній науці. Та якщо раніше явище фемінітивності мало спорадичний характер, що можна пояснити відсутністю чіткої кодифікації, то після затвердження нової редакції правопису 2019 року², де вживання іменників жіночого роду на позначення професій, посад та ін. унормовано, фемінітиви почали активно та послідовно вводити в ужиток, що спостерігаємо головним чином у засобах масової інформації.

Явище фемінітивності вже неодноразово ставало предметом мовознавчих досліджень. Ґрунтовні наукові розвідки, що віддзеркалюють проблеми виникнення, розвитку та функціонування фемінітивів, підготувала М. П. Брус. У статтях^{3, 4} та в монографії „Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюціонування, функціонування”⁵ вона докладно проаналізувала зазначені одиниці на різних етапах становлення української мови, а також запропонувала теоретичну базу їхнього вивчення. Чимало цікавих і перспективних наукових ідей із порушеної проблематики висловила А. М. Архангельська. Дослідниця зосередила увагу на фемінних інноваціях в українському

---

² *Український правопис*, Харків 2019.

³ М. Брус, *Історія фемінного словотвору від перших граматичних праць до словотвірних студій І. Ковалюка* [в:] „Вісник Львівського університету. Серія філологічна”, вип. 64, ч. 1, 2017, с. 463–472.

⁴ *Idem*, *Фемінітиви у „Матеріалах до словника писемної та книжної української мови XV – XVIII ст.” Євгена Тимченка* [в:] *Писемні пам’ятки: текст і контекст*, ред. Г. Дидик-Меуш, Львів 2015, с. 132–139, <http://194.44.152.155/elib/local/2243.pdf>, [18.06.2020].

⁵ *Idem*, *Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюціонування, функціонування. Частина перша. Монографія*, Івано-Франківськ 2019.

назовництві⁶, особливостях їхнього словотворення⁷ та процесі становлення термінного апарату сучасної лінгвогендерології⁸. С. П. Семенюк⁹ на матеріалі українських художніх творів, публіцистики, низки словників та інших писемних джерел кінця XVIII – XX ст. всеохопно описала іменники на позначення істот жіночої статі, зацентрувавши передусім на їхніх дериваційних параметрах та чинниках, що вплинули на продуктивність певних словотвірних афіксів із модифікаційною функцією.

Попри наявність значної кількості наукових праць, присвячених описові фемінтивів, дискусії серед лінгвістів не зникли, а з часом кількість студій, які акумулюють інформацію про ці номінації, особливості їхнього творення, функційний діапазон, стилістичне навантаження тощо, тільки зростає. Таке явище вважаємо цілком закономірним і пов'язуємо його з тенденціями соціального характеру, зокрема прагненням уникнути гендерної нерівності та сексизму не тільки в суспільстві, а й у мові. Зазначені орієнтири стали однією з передумов продукування новітніх назв істот жіночої статі за

---

⁶ А. Архангельська, *Фемінні інновації в новітньому українському назовництві* [в:] „Мовознавство”, № 3, 2014, с. 34–50.

⁷ Idem, *До проблеми словотвірної фемінізації в українській мові новітньої доби: традиції та сучасність* [в:] „Мовознавство”, № 6, 2013, с. 27–40.

⁸ Idem, *Термінний апарат сучасної лінгвогендерології: проблеми та перспективи становлення* [в:] Людина. Комп'ютер. Комунікація: збірник наукових праць, Львів 2015, с. 91–94.

⁹ С. Семенюк, *Формування словотвірної системи іменників з модифікаційним значенням жіночої статі в новій українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук, Запоріжжя 2000.*

професією, видом діяльності та ін. Процес проникнення фемінітивних форм, подекуди навіть ненормативних, простежуємо передусім у сучасних українських засобах масової інформації, що, як відомо, є важливим індикатором мовного динамізму та мобільності. З огляду на це важливою й актуальною постає проблема інтерпретації вказаних неолексем, неабиякої уваги потребує і їхня кодифікація. Тому метою дослідження обираємо вияв тенденцій розвитку фемінітивної групи номінацій, засвідчених у журналістських текстах, опис словотвірних характеристик нових жіночих назв, розгляд їх у контексті доцільності / недоцільності, вмотивованості / невмотивованості та нормативності вживання. Об'єктом дослідження обрано матеріали інтернет-видань „Гендер в деталях” (ГВД), „ВолиньPost” (ВР) та „Волинь. Правда” (ВП) за 2019 р. – перше півріччя 2020 р.

Історія найменувань осіб жіночої статі сягає ще індоєвропейської доби. Їхнє функціонування й продукування впродовж тривалого історичного періоду стало підґрунтям для виділення лінгвальної категорії жіночості (фемінітивності) – узагальненого абстрагованого поняття, „якому підпорядкована сукупність лексичних і словотвірних одиниць, об'єднаних загальним значенням „особа жіночої статі”. До категорії належать субстантиви зі значенням жіночості, що виникали впродовж усієї історії розвитку української мови та зафіксовані в українських писемних і наукових джерелах як питомі або запозичені слова”¹⁰. На переконання М. П. Брус, поживлення процесу

---

¹⁰ М. Брус, *Фемінітиви в українській...*, с. 53.

фемінотворення відбулося у XV – XVIII ст. через складність історичних процесів, пов’язаних зі зрівнянням жінок із чоловіками у всіх сферах суспільного життя¹¹.

Упродовж останніх десятиріч науковці висувають різні теоретичні ідеї щодо статусу, дериваційних ознак фемінітивів, їхнього місця в межах родових форм іменників і в мовній системі загалом. Зокрема, А. П. Загнітко, вирізняючи номінативну категорію статі, зазначає, що її структурує три розряди слів, які „характеризуються: а) значенням чоловічої статі; б) значенням лише жіночої статі; в) омонімією МФ (морфологічних форм. – Д. К.) роду”¹². Серед номінацій третього різновиду науковець розглядає субстантиви на позначення осіб за родом діяльності, званням, посадою та ін. (*директор, інженер, доцент*) і т. зв. іменники спільного роду (*бідолаха, розумака, гультіпака*), спільність яких убачає в увиразненні родової ознаки за допомогою підпорядкованих слів із чітким формальним показником роду, пор: *директор Чохальський* і *директор Чохальська*¹³. На переконання дослідника, тенденція „розщеплення морфологічного роду на синтаксичному рівні” стає дедалі прогресивнішою. Але навіть за наявності корелятивів жіночого роду право на функціонування в межах певних стилів мають тільки слова чоловічого роду, підкреслюючи не так ідею статі, як уявлення про особу, соціальну значущість її занять. Таке явище науковець приписує текстам офіційно-ділового, публіцистичного та наукового стилів, натомість

---

¹¹ Idem, *Фемінітиви у „Матеріалах...*

¹² А. Загнітко, *Теоретична граматики української мови. Морфологія*, Донецьк 1996, с. 45.

¹³ Ibidem, с. 49–50.

„для неофіційного мовлення (розмовно-побутовий, розмовно-народний, художній) характерним є функціонування в ідентичних умовах фемінтивів”¹⁴. Отож, можемо стверджувати, що А. П. Загнітко – прибічник традиційного в україністиці погляду на явище фемінитивності. Водночас таку позицію автора пояснюємо усталеною на час написання праці тенденцією, коли питання доречності / недоречності вживання аналізованих форм виникало через узвичасне сприйняття їх як стилістично маркованих.

Мовознавство на сучасному етапі розвитку вивело явище фемінитивності на новий рівень, що засвідчує редакція „Українського правопису” 2019 року, де нарешті кодифіковано вживання іменників на позначення осіб жіночої статі, зокрема в розділі „Правопис суфіксів” подано рекомендації щодо особливостей словотворення фемінитивних форм¹⁵. За аналізу походження фемінитивів загалом та мотивованості конкретних слів зокрема виникає проблемне питання: фемінитиви – форми, утворені суто шляхом суфіксального творення іменників зі значенням жіночої статі від маскулінних номінантів, ідеться про так звану „моцїйну кореляцію”¹⁶, чи можливий також варіант походження фемінних назв від іншої в словотвірному ланцюгові лексеми? Важливо зазначити, що й „Словник української мови”, і „Великий тлумачний словник української мови” подають фемінитивні номінації як похідні від форм чоловічого роду зазвичай на позначення особи за родом діяльності. Крім цього різновиду,

---

¹⁴ Ibidem, с. 50.

¹⁵ *Український...*, с. 35.

¹⁶ А. Архангельська, *До проблеми...*, с. 30.

А. П. Загнітко виділяє фемінитиви, утворені не від форм чоловічого роду, а від іменників у множині, що засвідчує другий тип кореляційної опозиції¹⁷: *львів'янка* (ГВД, 08.09.2019) ← *львів'яни*.

Важливим також вважаємо те, що у „Великому тлумачному словнику української мови” немає вказівки на стилістичне маркування аналізованих номінацій, на основі чого можемо говорити про нівеляцію розмовного відтінку фемінтивів залежно від зростання ступеня їхнього вживання. Наразі функціонування фемінтивів, творення яких відповідає новій правописній нормі, не обмежене суто розмовним та художнім стилем, а, навпаки, сферу їхнього вживання розширено. Цілком слушними вважаємо міркування А. М. Архангельської про те, що послідовне вживання деяких фемінтивів із часом стає узвичасним, такі форми втрачають відтінок розмовності та стають нейтральними¹⁸. Чітку позицію з приводу порушеного питання займає М. П. Брус, стверджуючи про „виведення назв жінок на рівень загальноновживаних стилістично нейтральних слів” як про „давню тенденцію розвитку фемінтивної системи української мови”¹⁹. Спостереження дослідниць підтверджують й опрацьовані матеріали сучасних засобів масової комунікації. Проте важливо зацентувати на непослідовності вживання фемінтивних форм у різних медіаджерелах. Зокрема, в інтернет-виданнях „Волинь. Правда” та „ВолиньPost”

---

¹⁷ А. Загнітко, *op. cit.*, с. 45.

¹⁸ А. Архангельська, *До проблеми...*, с. 32.

¹⁹ Брус М. *Фемінитиви української мови в переплетенні давніх і сучасних тенденцій* [в:] „Вісник Львівського університету: Серія „Філологія”, вип. 46, ч. 1, 2009, с. 62.

журналісти спорадично використовують аналізовані номінації, маскулінативи в їхніх текстах значно переважають. Натомість у виданні „Гендер в деталях” функціонування фемінтивів послідовне, що пояснюємо не тільки лінгвістичною компетентністю авторів, їхнім прагненням віддзеркалювати новітні мовні тенденції, а й специфічним тематичним спрямуванням цього засобу масової інформації.

Засвідчені в журналістських текстах найменування осіб жіночої статі структурують кілька груп залежно від ступеня їхньої вживаності та узвичаєності. Деякі простежені фемінтиви ввійшли до словникового вжитку відносно давно, що підтверджує факт їхньої наявності в одинадцятитомному „Словнику української мови”²⁰. Проте в цій лексикографічній праці більшість аналізованих номінацій подано з приміткою *розмов.*, що дає підстави вважати вказані мовні одиниці стилістично маркованими, обмеженими у функціонуванні розмовним стилем. Значної частини фемінтивних лексичних одиниць зазначений словник не фіксує. Натомість в одній із новіших лексикографічних праць – „Великому тлумачному словнику української мови”²¹ деякі з них засвідчено.

Серед фемінтивних форм, виявлених у проаналізованих журналістських матеріалах, обидва словники містять такі лексеми: *авторка* (ГВД, 08.09.2019), *адміністраторка* (ГВД, 30.03.2020), *активістка* (ГВД, 04.04.2019), *викривачка* (ГВД,

---

²⁰ *Словник української мови в 11-ти томах*, <http://sum.in.ua/>, [21.06.2020].

²¹ *Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.)*, <http://irbis-nbuv.gov.ua/>, [21.06.20].

04.02.2019), *винахідниця* (ГВД, 24.02.2019), *громадська діячка* (ВР, 14.06.2020), *демонстрантка* (ГВД, 08.03.2020), *депутатка* (ВР, 13.06.2020), *директорка* (ГВД, 27.04.2020), *доповідачка* (ГВД, 24.03.2020), *дослідниця* (ГВД, 04.04.2019), *ентузіастка* (ГВД, 18.05.2020), *жінка-фермерка* (ГВД, 05.06.2020), *жінкиноваторки* (ГВД, 05.06.2020), *журналістка* (ГВД, 18.05.2020), *заступниця* (ГВД, 04.04.2019), *інженерка* (ГВД, 24.04.2020), *ініціаторка* (ГВД, 19.01.2020), *кандидатка* (ГВД, 24.02.2019), *керівниця* (ГВД, 08.06.2020), *консультантка* (ГВД, 15.06.2020), *кочівниця* (ГВД, 18.05.2020), *лауреатки* (ГВД, 01.03.2020), *лекторка* (ГВД, 24.02.2019), *лікарка* (ГВД, 06.04.2020), *літераторка* (ГВД, 01.03.2020), *майстриня* (ГВД, 24.02.2019), *мандрівниця* (ГВД, 15.06.2020), *меломанка* (ГВД, 09.03.2020), *натхненниця* (ГВД, 31.01.2019), *об'єднувачка* (ГВД, 14.03.2020), *ораторка* (ГВД, 08.03.2020), *освітянка* (ГВД, 12.04.2019), *переселенка* (ГВД, 01.03.2020), *представниця* (ГВД, 05.06.2020), *професорка* (ГВД, 08.07.2019), *радниця* (ГВД, 27.04.2020), *редакторка* (ГВД, 15.06.2020), *робітниця* (ГВД, 24.04.2020), *секретарка* (ГВД, 01.03.2020), *символістка* (ГВД, 08.07.2019), *соратниця* (ГВД, 30.03.2020), *спеціалістка* (ГВД, 12.04.2019), *співвласниця* (ГВД, 01.06.2020), *співробітниця* (ГВД, 08.07.2019), *суфразистка* (ГВД, 02.06.2020), *сценаристка* (ГВД, 01.03.2020), *уповноважена* (ГВД, 04.02.2019), *упорядниця* (ГВД, 16.02.2020), *фельдшерка* (ВР, 16.06.2020), *шістдесятниця* (ГВД, 17.11.2020). Перелічені фемінітиви, порівняно з іншими зафіксованими, вирізняються узвичаєністю та нормативністю, оскільки з'явилися в словниковому складі української мови відносно давно.

Деякі із жіночих назв можуть мати варіантні форми, зокрема в лексикографічних працях подано слова *поетка* з позначкою застаріле і *поетеса* як стилістично нейтральне. Проте аналіз журналістських текстів свідчить про те, що фемінітив *поетка* зараз уживають активніше. У виданні „Гендер в деталях” натрапляємо тільки на номінацію *поетка* (ГВД, 01.03.2020).

Наступну групу становлять відносно нові найменування осіб жіночої статі, яких не подано в одинадцятитомнику „Словник української мови”, проте вони ввійшли до „Великого тлумачного словника української мови”: *дисидентка* (ГВД, 17.11.2020), *економістка* (ГВД, 25.02.2020), *жінка-юристка* (ГВД, 25.05.2020), *жінки-підприємниці* (ГВД, 05.06.2020), *жіночка-заводчиця* (ВР, 16.06.2020), *кадебістка* (ГВД, 17.05.2020), *кураторка* (ГВД, 01.03.2020), *мисткиня* (ГВД, 25.05.2020), *однодумниця* (ВР, 16.06.2020), *правозахисниця* (ГВД, 17.06.2020), *програмістка* (ГВД, 24.02.2019). Можемо говорити про нормативність вживання цих фемінітивних форм, проте лексема прикладкового різновиду *жіночка-заводчиця* вирізняється стилістичним забарвленням, вона має супровідну емоційну оцінку, а отже, обмежена у вживанні. Крім того, лексема *кадебістка* у „Великому тлумачному словнику української мови” отримала статус розмовної²².

Значно більшу частину дослідженого корпусу фемінітивів становлять лексеми, не засвідчені в жодному з найвідоміших академічних словників. Усі ці мовні одиниці утворені суфіксальним способом і з огляду на

---

²² Ibidem.

конкретний формант структурують декілька груп. Серед проаналізованих найпродуктивнішим є суфіксі *-к-(а)*, який слугує засобом творення жіночих найменувань від іменників на позначення осіб чоловічої статі: *адвокатка* (ГВД, 25.05.2020), *адмінка* (ГВД, 25.05.2020), *архітекторка* (ГВД, 24.02.2020), *бакалаврка* (ГВД, 24.03.2020), *бізнесменка* (ГВД, 24.02.2020), *бісексуалка* (ГВД, 24.04.2020), *бренд-амбасадорка* (ГВД, 01.06.2020), *ветеранка* (ГВД, 24.02.2019), *віце-президентка* (ГВД, 31.01.2019), *водійка* (ВР, 13.06.2020), *госпітальєрка* (ГВД, 01.03.2020), *диспетчерка* (ГВД, 01.03.2020), *докторантка* (ГВД, 13.04.2020), *дизайн-ентузіастка* (ГВД, 01.06.2020), *доцентка* (ГВД, 24.02.2019), *ековолонтерка* (ГВД, 15.06.2020), *екскурсоводка* (ГВД, 04.05.2020), *експатка* (ГВД, 18.05.2020), *жінки-мігрантки* (ГВД, 08.12.2019), *ілюстраторка* (ГВД, 15.06.2020), *квір-феміністка* (ГВД, 15.06.2020), *конкурсантка* (ГВД, 2.06.2020), *кіноблогерка* (ГВД, 15.06.2020), *комічка* (ГВД, 19.01.2020), *комунікаторка* (ГВД, 02.02.2020), *координаторка* (ГВД, 15.06.2020), *магістерка* (ГВД, 24.03.2020), *магістрантка* (ГВД, 10.02.2020), *медіаторка* (ГВД, 25.05.2020), *менеджерка* (ГВД, 01.06.2020), *менторка* (ГВД, 31.01.2019), *міністерка* (ГВД, 28.11.2020), *персонажка* (ГВД, 24.04.2020), *популяризаторка* (ГВД, 04.05.2020), *прерафаелітка* (ГВД, 08.07.2019), *продюсерка* (ГВД, 24.02.2020), *психотерапевтка* (ГВД, 18.06.2020), *режисерка* (ГВД, 04.04.2019), *співавторка* (ГВД, 27.04.2020), *співорганізаторка* (ГВД, 09.03.2020), *спікерка* (ГВД, 08.06.2020), *тревел-журналістка* (ГВД, 25.05.2020), *тренерка* (ГВД, 11.05.2020), *турлідерка* (ГВД, 01.06.2020), *фільммейкерка* (ГВД, 19.01.2020), *шкіперка* (ГВД, 15.06.2020). Високу продуктивність

суфікса *-к-* пояснюють його здатністю поєднуватися з різними типами основ²³ (найчастіше з основами на *-т*, *-р*, *-д* та ін.).

Приблизно однаковий ступінь продуктивності характерний для фемінітивних суфіксів *-(н)иц-(я)* та *-(к)ин-(я)*, які послуговували для творення таких номінацій: *айтішниця* (ГВД, 21.04.2020), *військовослужбовиця* (ГВД, 21.05.2020), *діджитал-кочівниця* (ГВД, 25.05.2020), *жінка-службовиця* (ГВД, 01.03.2020), *літературознавиця* (ГВД, 23.06.2019), *медійниця* (ГВД, 10.02.2020), *мистецтвознавиця* (ГВД, 15.06.2020), *науковиця* (ГВД, 24.02.2019), *однодумиця* (ГВД, 12.01.2020), *пожежниця* (ГВД, 01.03.2020), *секс-робітниця* (ГВД, 24.04.2020), *співзасновниця* (ГВД 17.06.2020); *аналітикиня* (ГВД, 27.04.2020), *біологиня* (ГВД, 18.05.2020), *драматургиня* (ГВД, 23.06.2019), *екологиня* (ВП, 16.06.20), *етнологиня* (ГВД, 01.03.2020), *історикиня* (ГВД, 01.03.2020), *кінологиня* (ГВД, 01.03.2020), *класикиня* (ГВД, 30.03.2020), *комікиня* (ГВД, 19.01.2020), *критикиня* (ГВД, 23.06.2019), *політикиня* (ГВД, 26.06.2020), *секс-педагогиня* (ГВД, 24.02.2019), *соціологиня* (ГВД, 08.03.2020), *психологиня* (ГВД, 05.06.2020), *фахівчиня* (ГВД, 24.03.2020), *філологиня* (ГВД, 18.05.2020), *філософиня* (ГВД, 30.04.2020), *фотографиня* (ГВД, 04.04.2019), *членкиня* (ГВД, 17.06.2020). Деякі з поданих слів потребують осібних коментарів. Зокрема, на нашу думку, не відповідає нормативності лексема *айтішниця* (ГВД, 21.04.2020), адже згідно із сучасними рекомендаціями й новітніми тенденціями замість

---

²³ Український..., с.35.

атішник доречніше вживати *айтівець*, тобто з'єднувальний суфікс (інтерфікс) *-и-* потрібно замінити на *-ів-*, що виконує ідентичну функцію й водночас відбиває специфіку української дериваційної системи. З огляду на це правильною номінацією професії жінки вважаємо іменник *айтівниця*. Слово *членкиня* утворене від іменника чоловічого роду шляхом суфіксації, але, окрім продуктивного для цього типу словотворення суфікса *-ин-(я)*, простежуємо наявність сполучного приголосного [к], ужитого з метою дотримання милозвучності.

В академічному виданні „Словотвір сучасної української літературної української мови” за редакцією М. А. Жовтобрюха зацентовано на деяких закономірностях творення жіночих номінацій. Зокрема, ідеться про словотвірний тип із морфемою *-иц-(я)*, яку приєднано до усічених основ чоловічого роду на *-ець*²⁴, як-от: *науковиця* (ГВД, 24.02.2019) ← *науков-ець*; *однодумиця* (ГВД, 12.01.2020) ← *однодум-ець*. Принагідно звертаємо увагу на фемінтив *фахівчиня* (ГВД, 24.03.2020), який утворено також від субстантива на *-ець* – *фахівець*, проте тут простежуємо з'яву приголосного [ч]. У зазначеній праці наголошено на структурно-фонетичних змінах, притаманних фемінтивам із суфіксом *-иц-(я)*, дериваційна база яких – іменники чоловічого роду з основою на *-ник*. У такому разі теж відбувається усічення твірної основи²⁵, напр.: *пожежниця* (ГВД, 01.03.2020) ← *пожеж-ник*, *медійниця* (ГВД, 10.02.2020) ← *медійник*. Цілком

---

²⁴ *Словотвір сучасної української літературної мови*, ред. М. А. Жовтобрюха, Київ 1979, с. 97.

²⁵ *Ibidem*.

погоджуючись із міркуванням дослідників про суфіксальний спосіб творення аналізованих субстантивів, додамо, що, імовірно, доречніше говорити про подвійну мотивацію вказаних слів. З одного боку, ідеться про їхнє походження від співвідносних маскулінних номінацій, а з іншого – безпосередньо від назв предметів, явищ, дій, процесів тощо. Наприклад, лексему *пожежниця* витлумачуємо як ‘жінка, яка ліквідує пожежу’, тому твірним варто вважати не тільки слово *пожежник*, а й *пожежа*. Аналогічно іменник *медійниця* мотивований не тільки субстантивом *медійник*, а й *медіа*.

В аналізованому корпусі дослідницького матеріалу рідковживаними є жіночі номінації із запозиченим суфіксом *-ес-*: *пілотеса* (ГВД, 1.03.20), *френдеса* (ГВД, 11.06.20), *комікеса* (ГВД, 19.01.20).

Попри активне функціонування нових фемінітивів, у журналістських текстах інтернет-видань їх не завжди вживають послідовно, як-от: *Оксана Чорная, молодший сержант ЗСУ, водій-санітар 28 бригади* (ГВД, 01.06.2020); *Тетяна Суліма, сексолог* (ГВД, 13.04.2020), *головний державний санітарний лікар Наталія Янко* (ВР, 16.06.2020).

Отже, у сучасній українській мові помітна активізація функціонування фемінітивів, що увиразнює зростання кількості їхнього вживання у медійних виданнях. Засвідчені в джерельній базі номінації структурують три групи: 1) субстантиви, які містять найвідоміші та найповніші словники ХХ та ХХІ ст.; 2) номінації жінок, подані в лексикографічних працях ХХІ ст.; 3) фемінітиви, яких поки немає в найбільших за обсягом сучасних словниках. Давно узвичаєні найменування осіб жіночої статі не засвідчують розширення семантики порівняно зі значеннями,

поданими в лексикографічних джерелах. Більшість виявлених фемінтивів, за нечисленними винятками, відповідають сучасним правописним нормам. Уживання нових фемінтивних форм нині не є стилістично обмеженим, оскільки в новій редакції правопису суттєво розширено можливості функціонування іменників жіночого роду на позначення осіб жіночої статі за професійною діяльністю, посадою та ін., що суперечить традиційному мовознавчому позиціонуванню фемінтивів. Аналізовані субстантиви утворені суфіксальним способом і почасти мають подвійну мотивацію.

Список умовних скорочень

ГВД – „Гендер в деталях”.

ВР – „ВолиньPost”.

ВП – „Волинь. Правда”.

Література

Архангельська А., *До проблеми словотвірної фемінізації в українській мові новітньої доби: традиції та сучасність* [в:] „Мовознавство”, № 6, 2013, с. 27–40.

Архангельська А., *Фемінні інновації в новітньому українському назовництві* [в:] „Мовознавство”, № 3, 2014, с. 34–50.

Архангельська А., *Термінний апарат сучасної лінгогендерології: проблеми та перспективи становлення* [в:] *Людина. Комп'ютер. Комунікація: збірник наукових праць*, Львів 2015, с. 91–94.

Брус М., *Фемінтиви української мови в переплетенні давніх і сучасних тенденцій* [в:] „Вісник Львівського університету: Серія „Філологія”, вип. 46, ч. 1, 2009, с. 61–69.

Брус М., *Фемінтиви у „Матеріалах до словника писемної та книжної української мови XV – XVIII ст.” Євгена Тимченка* [в:] *Писемні пам'ятки: текст і контекст*, за ред. Г. Дидик-Меуш, Львів 2015, с. 132–139, <http://194.44.152.155/elib/local/2243.pdf>, [18.06.2020].

Брус М., *Фемінтиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування. Частина перша. Монографія*, Івано-Франківськ 2019.

Брус М., *Історія фемінного словотвору від перших граматичних праць до словотвірних студій І. Ковалика* [в:] „Вісник Львівського університету. Серія філологічна”, вип. 64, ч. 1, 2017, с. 463–472.

Брус М., *Фемінтиви у „Матеріалах до словника писемної та книжної української мови XV – XVIII ст.” Євгена Тимченка* [в:] *Писемні пам'ятки: текст і контекст*, за ред. Г. Дидик-Меуш, Львів 2015, с. 132–139.

Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.), уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел, Київ, Ірпінь 2005., <http://irbis-nbuv.gov.ua/>, [21.06.20].

Загнітко А., *Теоретична граматика української мови. Морфологія*, Донецьк 1996.

Семенюк С., *Формування словотвірної системи іменників з модифікаційним значенням жіночої статі в новій українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук*, Запоріжжя 2000. 20 с.

Словник української мови в 11-ти томах, ред. кол. І. К. Білодід та ін., Київ 1970–1980, <http://sum.in.ua/>, [21.06.2020].

Словотвір сучасної української літературної мови, ред. М. А. Жовтобрюх, Київ 1979.

Український правопис, Харків 2019.

References

Arhangel's'ka A., *Do problemi slovotvìrnoï femìnizacìi v ukraìns'kij movi novìtn'oï dobi: tradicìi ta sučasnist'* [v:] „Movoznavstvo”, № 6, 2013, s. 27–40.

Arhangel's'ka A., *Femìnni innovacìi v novìtn'omu ukraìns'komu nazovnictvì* [v:] „Movoznavstvo”, № 3, 2014, s. 34–50.

Arhangel's'ka A., *Termìnnij aparat sučasnoï lingogenderologìi: problemi ta perspektivi stanovlennâ* [v:] Lùdina. Komp`üter. Komunikaciâ: zbirnik naukovih prac', L'viv 2015, s. 91–94.

Brus M., *Femìnitivi ukraìns'koï movi vperepletenni davnih ì sučasnih tendencij* [v:] „Visnik L'vivs'kogo unìversitetu: Seriâ „Filologìâ”, vip. 46, ç. 1, 2009, s. 61–69.

Brus M., *Feminitivi u „Materialah do slovnika pisemnoi ta knižnoi ukraïns'koïmovi XV – XVIII st.” Êvgena Timčenka* [v:] *Pisemni pam`atki: tekst i kontekst*, za red. G. Didik-Meuš, L'viv 2015, s. 132–139, <http://194.44.152.155/elib/local/2243.pdf>, [18.06.2020].

Brus M., *Feminitivi v ukraïns'kij movi: geneza, evoluciã, funkcionuvannã. Častina perša. Monografiã*, Ívano-Frankivs'k 2019.

Brus M., *Ístorìã feminnogo slovotvoru vid perših gramatičnihprac' do slovotvìrnih studij Ì. Kovalika* [v:] „*Visnik L'vivs'kogo unìversitetu. Serìã filologìčna*”, vip. 64, č. 1, 2017, s. 463–472.

Brus M., *Feminitivi u „Materialah do slovnika pisemnoi ta knižnoi ukraïns'koï movi XV – XVIII st. Êvgena Timčenka”* [v:] *Pisemni pam`atki: tekst i kontekst*, za red. G. Didik-Meuš, L'viv 2015, s. 132–139. *Velikij tumačnij slovník sučasnoi ukraïns'koï movi (z dod. i dopov.)*, uklad. i golov. red. V. T. Busel, Kiïv, Írpin' 2005., <http://irbis-nbuv.gov.ua/>, [21.06.20].

Zagnitko A., *Teoretična gramatika ukraïns'koï movi. Morfoloģiã*, Donec'k 1996.

Semenûk S., *Formuvannã slovotvìrnoi sistemi ìmennikìvz modìfikaciïnim značennãm žinočoi statì v novlj ukraïns'kij movi: avtoref. dis. na zdobuttã nauk. stupenã kand. filol. nauk*, Zaporìžžã 2000.

Slovník ukraïns'koï movi v 11-ti tomah, red. kol. Ì. K. Bilodid ta in., Kiïv 1970–1980, <http://sum.in.ua/>, [21.06.2020].

Slovotvir sučasnoi ukraïns'koï literaturnoi movi, red. M. A. Žovtobrùh, Kiïv 1979.

Ukraïns'kij pravopis, Harkiv 2019.

**УКРАЇНСЬКА МЕРЕЖЕВА ЛІТЕРАТУРА НА
ПРИКЛАДІ ЕСЕЇВ З БЛОГУ ЮЛІЇ СЛИВКИ
#ЧУЄШ, КОЛИ ПРИЇДЕШ ДОДОМУ? ¹**

UKRAINIAN ONLINE LITERATURE ON THE
EXAMPLE OF ESSAYS FROM JULIA SLYWKA'S BLOG
#ЧУЄШ, КОЛИ ПРИЇДЕШ ДОДОМУ?

Соломія Птачик

Uniwersytet Warszawski

s.ptachyk@student.uw.edu.pl

The article analyzes various connections between literature and the Internet on the example of essays from Julia Slywka's blog *#Чуєш, коли приїдеш додому*. The focus is on the specifics of the genre, the process of its emergence and the author-reader relationship. When analyzing the text of the Ukrainian author, attention was paid to the way in which these conditions affect the topics taken up by Julia Slywka and their perception among readers.

Keywords: social media fiction, stereotype, hypertext, behavioral patterns, interethnic interactions, individualism.

У період останнього десятиліття своєрідна синергія комп'ютерної та аудіовізуальної культури певною мірою зіштовхують друковані книги на другий план. З'являється так звана мережева література – різножанрові історії, які розгортаються безпосередньо на очах читачів і часто передбачають зворотний зв'язок із аудиторією (за допомогою гіперпосилань, коментарів,

---

¹ Роботу написано під науковим керівництвом д. Катажини Якубовської-Кравчик.

відеозвернень, прямих ефірів з автором і т.д.). Характерними ознаками таких текстів є також те, що автор може їх змінювати в будь-яку мить: додавати хештеги, доповнювати власними світлинами, соціологічними опитуваннями тощо.

Та, звісно ж, вихід книжки за межі мережі не має абсолютно нічого спільного з процесом, який можна змалювати приблизно так: видавець тисне кнопку „print version” і все готово. Насправді, це кропітка та тривала праця, яка потребує неабиякої майстерності, цілеспрямованості, а також вміння продовжити інтригу з читачами до такої міри, щоб вони з нетерпінням чекали появу друкованої книги на полицях онлайн-бутиків чи книгарень. До того ж є окрема когорта людей, які завжди віддаватимуть перевагу паперовим носіям і з неприхованою іронією ставитимуться до такого роду творчості: звісно, їх можна зрозуміти, адже мати у власній бібліотеці книгу улюбленого автора, яку можна пронизати кольоровими закладками та підкреслити улюблені цитати – позачасова розкіш, котра не залежить від підключення до „wi-fi” чи справної електромережі.

Відома українська письменниця Ліна Костенко у романі *Записки українського самашедшого* так писала про наших сучасників: „Ми птиці інформаційного простору”². Дійсно, інноваційні технології так швидко увірвалися у наше життя, що наразі без них стає просто неможливим уявити навіть день. Це вплинуло на всі аспекти сьогодення, а також виникло таке цікаве явище, як „мережева література”. Передусім, розглянемо його шляхом виокремлення основних відмінностей від

---

² Л. Костенко, *Записки українського самашедшого*, Київ 2011, с. 224.

традиційних рукописів та друкованих книг. По-перше, істотною перевагою таких текстів заслужено вважається змога автора отримати „швидкий відгук читачів”³. По-друге, можливість успішно реалізувати свій „мистецький спротив” шляхом конструювання динамічних, нелінійних та інтерактивних текстів за допомогою використання інноваційних можливостей сучасних гаджетів.

Мацей Мариль – польський теоретик у науковій статті *Блог, як електронний журнал. Аналіз генологічних блогів письменників*⁴ висловив думку, що особистий блог – це варіант персонального документа, який слугує записом безпосереднього досвіду, певного випробування, суб'єктивних почуттів та поглядів індивідуума. Окрім того, він намагався наочно інтерпретувати, що специфічне поєднання форми особистого документа та електронного дискурсу створює абсолютно нову форму літератури, яка безпосередньо функціонує у вторинному усному середовищі. Незвичайність цієї форми полягає ще й у тому, що порівняно з традиційними особистими документами вона безпосередньо залежить від участі громадськості, яка на правах німих глядачів здійснює вагомий вплив, приміром, на форму тексту. З вищенаведеного можна резюмувати, що блог – ефект культури персоналізації, в якому одержувач впливає на відправника, спонукаючи його змінити повідомлення. А от блоги письменників – хороша дослідницька база для

---

³ К. Хаддад, *Мережева література розвіртуалізовується!*, [https://trina-ka.livejournal.com/101272.html], доступ: 20.02.2020.

⁴ М. Maryl, *Блог jako „dziennik elektroniczny”*. *Analiza genologiczna blogów pisarzy*, [http://maryl.org/wp-content/uploads/2015/09/Maryl-2013-Blog-jako-dziennik-elektroniczny.-Analiza-genologiczna-blog%C3%B3w-pisarzy-web.pdf], Warszawa 2013, s. 87–110.

історика літератури, яка дозволяє розширювати біографічні знання про того чи іншого письменника, прослідкувати його джерела мотивації, а іноді й генезис та проблематику творів.

Приміром, в польському літературознавстві існує поняття „літернет”, а от в Україні поки що відсутнє чітке формулювання вищезгаданого терміну. Ю. Завадський зазначив, що прив’язаність літературного тексту до комп’ютерного середовища, а також його інтерактивність, мультимедійність та інсценованість повинні бути охоплені новим терміном. На його думку, одним з найадекватніших термінів з цього ряду є термін „гіпермедіа”, що позначає собою всі перераховані ознаки цього типу літератури⁵.

Однак, у ході проведеного мною дослідження, було спростовано думку, що нові жанри української мережевої літератури строго обмежені стислістю форм, наприклад – есе, літературна мініатюра, лаконічний запис в щоденнику і т.д. Мереживий текст, у свою чергу, наділений новими функціональними можливостями та здатен до невпізнаності трансформувати традиційні жанри художньої літератури, а також породити абсолютно нові. Чим же він може бути доповнений? Гіперпосиланнями, які здатні миттєво „перенести” читача до пов’язаного чи уточнювального запису (довідки), відеосюжетами для посилення візуалізації, аудіозаписами, звичайними світлинами чи роботами у форматі 3D, унікальними художніми ілюстраціями, колективними творіннями тощо. Активне застосування

---

⁵ Ю. Завадський, *Типологія й поетика мережевої літератури і сучасне західне літературознавство*, Тернопіль 2006, с. 8.

цих та інших засобів вкотре підкреслює той факт, що мережева література, завдяки технічним можливостям, долає бар'єри між авторами та читачами.

Метою даної роботи стало проведення дослідження творчості популярної в Україні блогерки – Юлії Сливки та її інста-книги *#Чуєш, коли приїдеш додому?*⁶. Передусім авторка зауважує, що ідея створення цієї книги зародилась в контрверсійній соціальній мережі Instagram, яку на той час асоціювали виключно зі світлинами їжі чи фотографіями з максимально лаконічними підписами. До слова, це перша українська інстаграм-книга на теренах України, але не перша книга мережевої літератури, адже таких налічується більше: Олександр Ворошило *Антологія українського самвидаву*⁷, Флінт Тетяна *Вісім. Жіноча мережева проза*⁸, Ольга Котрус *Город, который меня съел*⁹, Брати Капранови *Нові розділи до Кобзаря 2000*¹⁰, Сергій Тихий *Перемагають лише переможці*¹¹, Тарас Прокопишин, Володимир Беглов та Інна Березницька *theUKRAINIANS: історії успіху*¹², Ірина Клекіт *Двоє в ліжку, не рахуючи коханців*¹³.

Що ж відрізняє історії Юлії Сливки та в чому їх унікальність? По-перше, онлайн-есеї тут чітко поділені

---

⁶ Ю. Сливка, *#Чуєш, коли приїдеш додому?*, Харків 2018.

⁷ О. Ворошило, В. Муж, *Антологія українського самвидаву*, Київ 2004.

⁸ Т. Флінт, *Вісім. Жіноча мережева проза*, Київ 2006.

⁹ О. Котрус, *Город, который меня съел*, Київ 2017.

¹⁰ Брати Капранови, *Нові розділи до Кобзаря 2000*, Київ 2010.

¹¹ С.Тихий, *Перемагають лише переможці*, Київ 2019.

¹² Т. Прокопишин, В. Беглов та І. Березницька, *theUKRAINIANS: історії успіху*, Львів 2015.

¹³ І. Клекіт, *Двоє в ліжку, не рахуючи коханців*, Київ 2018.

на частини, доповнені хештегами для зручності пошуку, а до більшості з них ще й прикріплені світлини головних героїв (до прикладу, фото баби Богдани та діда Богдана). Авторка також зауважила, що в публікації записів дотримується регулярності (постингу), щоб спонукати підписників з нетерпінням очікувати наступну історію. По-друге, книга цікава тим, що композиційно твір має логічну послідовність, але при цьому його можна починати читати з будь-якої сторінки й від цього не втрачається зміст. По-третє, завжди цікаво проводити паралель між враженнями від книги та новими чи давніми постами, які прочитав в Інстаграмі. По-четверте, авторка розвінчує безліч стереотипів, в тому числі й: умовності на зразок материнства, які не включають у це поняття можливість жінки „не випадати” з соціуму, а продовжувати реалізувати себе як особистість; шаблони на кшталт ототожнення виховання маленької дитини із суцільними труднощами та негараздами; думку про те, що в Україні „все погано”. Інста-історії Юлії Сливки дають змогу познайомитися з колоритом, традиціями, кухнею, вірою та мовою українців. А ще – співпереживати головним героям, зробити екскурс у віхи минулого, проаналізувати цінні роздуми над Святим Письмом, ознайомитися з особливостями скрипниківського правопису та, як немаловажливий бонус, відстежувати дещо з приватного життя авторки. Цікаво, що вона чесно спілкується зі своїми читачами, розповідає про свої будні, періодично дає відповіді на питання аудиторії, влаштовує опитування, тести та зустрічі, робить пізнавальні огляди книг та кінострічок тощо. А ще Юлія Сливка щоденно ділиться у своєму instagram-блозі „stories” у вигляді чашки запашної кави із однойменним запитанням до своїх читачів, а вони їй у

відповідь надсилають власні фото із різних куточків нашої планети. Таке горнятко з кавою – це не лише напій, а й щоденний ритуал та традиція її instagram-авдиторії.

В передмові до книги *#Чуєш, коли приїдеш додому?* лаконічно й водночас всеосяжно описано її зміст: „Це збірка історій, онлайн-есеїв чи інтернет-новел, – називайте, як завгодно. Вони, саме такі, – про бабу Богдану, яка регоче безупину, і діда Богдана, що любить її понад усе, про незбагненого Бога і велику-велику Любов, про сільське дитинство авторки й різні дорослі досвіди, а часто навіть про смерть, – виникли в недоречному для себе місці – у мережі Instagram. Це історії про (пре)Красне. Форма блогу часто зумовлює фрагментарність та гіпертекстуальність оповіді. На ці історії з їх мандрівними персонажами, ніби на нову серію серіалу, чекають більше 15-ти тисяч читачів мережі, які часто мимоволі стають їх співавторами”¹⁴.

Під час читання цих онлайн-есеїв кожен може вибудувати свій власний маршрут прочитання текстів, оскільки вони вважаються семантично цілісними: на площині екрану з'являються окремі історії, котрі ефектно доповнені тематичними світлинами й такими хештегами, як:

#компліменти_баби_Богдани;
#чуєш_коли_приїдеш_додому; #Красне_ясне;
#баба_Гандзя; #дідо_старенький; #Дарка_Сливка;
#Кнопочка_молодша; #О_Дарка; #Дзвонить_баба;
#ps752незабудемо; #незвичайна_історія_пологів;
#сливка_книги; #сливка_за_кулісами_інстаграму;

---

¹⁴ Ю. Сливка, *op. cit.*, с. 2.

#годувати_це_красиво; #убого_про_Бога;
#переписи_сливка; #старість_на_радість; #фольклор;
#дещо_про_смерть;

В одному з інтерв'ю авторка так визначає структуру книги: „Композиція твору струнка, так, я навмисно обрала першою історією Дня Народження, а останньою – історією з мотивами смерті, наприклад, однак одразу зауважу, що там ніхто не помирає. Книжку насправді можна читати з будь-якої сторінки, тому що кожен онлайн-есеї має свій автономний сюжет, але всіх їх пов'язують персонажі. Ці персонажі мандрують з історії в історію і щоразу опиняються в різних ситуаціях. Через те, що історії доволі короткі, можна відкрити книгу на будь-якій сторінці і починати читати”¹⁵.

А от процес створення книги Юлія Сливка описує так: „Я критична до себе і всі тексти видавались мені убогими. Багато текстів, які входили до першої редакції, так і не ввійшли до другої. Зрештою навіть зараз, уже в готовій книжці є один текст, який все-таки, я вважаю, не треба було публікувати, а поза книжкою є той неопублікований, за яким тепер шкодую”¹⁶. Авторка обирає для своєї аудиторії складні теми, тому щоб вони стали роздумом для людей. В Інтернеті ми часто бачимо однотипну інформацію інших блогерів, які пишуть або

---

¹⁵ ІА Syla.news, #Чуєш, коли прийдеш додому?: Instagram-блог, що перетворився на книгу, [<https://syla.news/2018/12/05/chuyesh-koly-pruyidesh-dodomu-instagram-blog-shho-peretvoryvsya-na-knygu/>], доступ: 25.03.2020.

¹⁶ Інтерв'ю з України, Юлія Сливка про силу: як львівська інтелігентка своєю книгою торкає читачів, [<https://rozmova.wordpress.com/2019/02/07/uliya-slyvka/>], доступ: 02.04.2020.

для отримання реклами, або для фінансового прибутку, а Сливка унікально веде свій блог. Її не цікавить, щоб привабити аудиторію, збільшити кількість читачів. Її метою є поширювання перевіреної інформації на різні теми. Закликає своїх читачів, щоб розмовляли виключно українською мовою, щоб не змішували її з російською. Вона працює над тим, щоб її аудиторія у легкій формі пізнавала такі складні речі. Для цього треба бути сумлінним, наполегливим та критичним до себе.

Цікавим є той факт, що Юлія Сливка¹⁷ свої онлайн-есеї часто завершує своєрідними побажаннями („І нехай щасливим буде Ваш Мафусаліїв вік”), а також риторичними питаннями („Один день – мало?”; „Навіщо йти туди, куди Вас не хочуть впускати?”). А ще її тексти написані з використанням Харківського правопису (1927 року), який ще називають „скрипниківкою”. На сьогодні харківським правописом послуговується українська діаспора в значній частині своїх видань, найвідоміше з них — найстаріший українськомовний часопис „Свобода”. З 2000 до 2013 року телеканал СТБ використовував окремі правила цього правопису вкупі з „Проектом” у передачі новин „Вікна”. В одному зі своїх дописів Юлія Сливка розповіла його характерні ознаки. По-перше у словах грецького походження літера тета передається через звук „т”, а не „ф”. Саме тому, наприклад, етер, а не ефір, Атос замість Афону, і катедра, а не кафедра. По-друге іншомовні слова, що є власними назвами, починаються з „е”, а не з „є”, як-от Египет замість Єгипту, Евразія, а не Євразія. Також літера „л” пом'якшується, тому, наприклад, балянс замість балансу.

---

¹⁷ Ю. Сливка, *op.cit.*

Так само у родовому відмінку іменники третьої відмінки закінчуються не на -і, а на -и, тому творчості і радості. Є винятки, що також сюди належать: крові, любови, осени. Теж дифтонги, себто сполуки голосних ау чи оу передаються через -ав-, а не -ау-, що нівелює такий непритаманний українській мові збіг голосних і робить її насправді мелодійною. Саме тому не аудиторія, а авдиторія. Надто повернення літери-націоналістки „г” замість „ґ”. Тому магістр, а не магiстр.

Ще в одному своєму пізнавальному тексті Юлія Сливка написала про Агатангела Кримського – одного з укладачів „скрипниківки”. А також про його заборону сталінським режимом: „Аби стерти українську мову, аби новою редакцією максимально наблизити її до російської, аби ніхто не випинав своєї індивідуальності поміж іншими народами у СРСР, бо зась було бути інакородними в цій імперії. Бо зась було в цій імперії бути собою”.

Опісля ознайомлення з блогом авторки та прочитання її книги одразу помічається те, з якою незрівнянною любов'ю вона описує провінційне Красне, чуттєво передає ту незмінну цінність, котру дарують теплі родинні взаємини. А ще у її багатогранній творчості можна виокремити певну характерну особливість: головні герої онлайн-есеїв, не зважаючи навіть на свій поважний вік та багаж пережитого, не перебувають у руйнівній залежності від стереотипів. Їхнє буденне життя, віра в Бога, трепетна підготовка до святкувань, національні переконання, повага до старших, працелюбність та дбайливість – це все може стати надійним орієнтиром для кожної людини! Гендерні стереотипи, наприклад, поділ на роботу чоловіка та роботу жінки. Саме в книзі Сливки немає суворого

виокремлення. Є статева рівність. У власній книзі авторка зби́рала тексти, котрі виникли на перетині соціальної мережі та літератури. У них Юлія Сливка не боїться діалектів, якими навчили її розмовляти рідні бабуся і дідю у невеличкому галицькому селі, а таким чином викликає ще більшу зацікавленість з боку аудиторії. У онлайн-есеях та книзі Юлії Сливки *#Чуєш, коли приїдеши додому?* персонажі навдивовижу близькі сучасним читачам, адже в їх образах можна легко впізнати своїх близьких, знайомих та навіть покійних родичів. Авторка, мабуть, навмисно зображає звичні для нас події, але дещо з-під іншого ракурсу: вона відверто розповідає про смерть, одвічні моральні цінності, нескінченність справжніх почуттів, невмирущі традиції. Своїм прикладом та образами близьких людей вона пробуджує у наших серцях ще більш палку любов до українського, а читачі з інших країн мають змогу побачити не лише колоритні фото, а й значущу цінність – душу народу України: морену голодом, змучену крижаним холодом сибірських таборів, пронизану вогнепальними пораненнями під час Євромайдану, але нескорену!

Сучасна українська література все частіше виходить далеко за межі друкованих видань, а літературознавці та читачі послуговуються масштабним поняттям „мережева література”. Хоча цей термін має декілька значень і навколо нього безупинно точаться наукові дискусії, але рівночасно таку літературу активно „люзає” велика кількість читачів та друкують видавництва. Безумовно, нові технологічні можливості дають письменнику арсенал тих унікальних засобів, котрі недоступні на папері. Приміром, онлайнвий зворотний зв'язок з аудиторією, гіперлінки, надання читачам змогу

самостійно будувати індивідуальну траєкторію руху текстом, додавати до дописів ілюстрації, відеосюжети, подкасти, і т.д. Саме такій формі написання й подальшого розповсюдження текстів підвладна не лише трансформація старих жанрів художньої літератури, а й породження нових.

Варто зауважити, що у вищеописаному своєрідному „просторі письма” виникає своєрідна синергія відточеного професіоналізму та графоманії, справжнього ім’я автора та абстрактності його ніку, а ще – поєднання різних цілей (на кшталт використання мережі у ролі певного „перевалочного пункту” на шляху до подальшого видання друкованої книги).

Проаналізувавши творчість львівської письменниці Юлії Сливки, можна з упевненістю резюмувати, що твори, розміщені на просторах Інтернету, можуть слугувати частиною об’ємного гіпертексту, який здатен трансформуватися за волею авторки та, як важливий бонус, має шанс вийти за межі мережі. А окрім цього, варто підкреслити велику роль інтерактивності у сприйманні її інтернет-новел. У коментарях можна побачити реакцію читачів та відстежувати експресію їх вражень з приводу прочитаного. Це й дозволяє авторці не лише творити нові витки із попередньо описаної історії, а й, немов лакмусовим папірцем, зреалізувати їх своєрідну „перевірку реальністю”.

Збірка онлайн-есеїв *#Чуєш, коли приїдеш додому?* – наочний взірєць того, що в контексті української мережевої літератури саме паперова книга є тим кінцевим продуктом, до виникнення якого докладається не лише автор. А ще й такі спеціалісти, як: модератори сайтів, адміністратори первинної локації її зародження

(власне сайту, порталу, блогу, месенджера тощо), а пізніше редактори, ілюстратори, коректори, верстальники, промоутери, координатори творчих івентів, продавці, мерчендайзери, і т.д.

Особливої уваги заслуговує також практика перенесення медійних гіпертекстів з інтерактивного віртуального простору на традиційні носії інформації шляхом їх видруку. Це зумовлено зокрема тією причиною, що екран гаджету мимоволі усуває жанрові межі, залишаючи читача без орієнтирів щодо цінності та авторитетності інформації, а цим самим часто зумовлює викривлене сприйняття мережевої літератури. Окрім цього, дещо передбачувано й водночас цікаво, що у ході такої „трансформації” прослідковуються якщо не часткові втрати, то певні зміни в літературному тексті, що є визначальними факторами впливу на формування естетичного враження читачів від друкованих книг. Але саме завдяки попередньо стертому бар’єру з аудиторією, автор має чітко окреслене уявлення про їх очікування щодо майбутньої книги (наприклад, Юлія Сливка разом з читачами обирала назву власної збірки онлайн-есеїв). Та на цьому кропітка праця не завершується: необхідно здійснити форматування мережевих текстів, визначитись з оформленням книги, якістю друку, паперу, а також її доведення до стану завершеності (наприклад, запрошення аудиторії до обговорень). Отже, сучасний автор, який покладається на мережу, мусить бути доволі гнучким – не лише демонструвати ідеальне володіння технічними навичками, а й впевнено йти назустріч новим жанрам!

Як мережева література розвиватиметься в Україні надалі, передбачити важко. З одного боку, вона навряд чи потіснить друковані книги. Відомий поет Сергій Пантюк,

відповідаючи на питання про перспективи популяризації віртуального простору відповів: „Думаю, через 10-20 років і до наших людей дійде, що читати годинами з комп'ютерного монітора – украй шкідливо, тому хутчіш „зникне як клас” віртуальний простір”¹⁸. З другого – нове буття невпинно провокує виникнення нових типів мислення.

Література

- Брати Капранови, *Нові розділи до Кобзаря 2000*, Київ 2010.
- Ворошило О., Муж В., *Антологія українського самвидаву*, Київ 2004.
- Завадський Ю., *Типологія й поетика мережевої літератури і сучасне західне літературознавство*, Тернопіль 2006.
- Залізняк Л., *Від Склавинів до української нації. Матеріали, статті з історії України*, Київ 2004.
- Інтерв'ю з України, *Юлія Сливка про силу: як львівська інтелігентка своєю книгою торкає читачів*, [https://rozmova.wordpress.com/2019/02/07/uliya-slyvka/].
- Клекіт І., *Двоє в ліжку, не рахуючи коханців*, Київ 2018.
- Котрус О., *Город, который меня съел*, Київ 2017.
- Костенко Л., *Записки українського самашедшого*, Київ 2011.
- Пантюк С., [http://bookvoid.com.ua/chat/].
- Прокопишин Т., Беглов В., Березницька І., *theUKRAINIANS: історії успіху*, Львів 2015.
- Селіванова О., *Сучасна лінгвістика: термінологічна енцикл.*, Полтава 2006.
- Сливка Ю., *#Чуєш, коли приїдеш додому?*, Харків 2018.
- Стражний А., *Український менталитет*, Подолина 2008.
- Тихий С., *Перемагають лише переможці*, Київ 2019.
- Флінт Т., *Вісім. Жіноча мережева проза*, Київ 2006.
- Хаддад К., *Мережева література розвіртуалізовується!*, [https://trina-ka.livejournal.com/101272.html].
- Шумади Н., *Закувала зозуленька [в:] Антологія української народної творчості*, Київ 1989.

---

¹⁸С. Пантюк, [http://bookvoid.com.ua/chat/], доступ:28.05.2020.

- IA Syla.news., #Чуєш, коли приїдеш додому?: Instagram-блог, що перетворився на книгу, [https://syla.news/2018/12/05/chuyesh-koly-pryyidesh-dodomu-instagram-blog-shho-peretvoryvsya-na-knygu/].
- Liddell H. G., Scott R., *A Greek-English Lexicon*, Wielka Brytania 1996.
- Lippmann W., *Public Opinion*, New York 1950.
- Maryl M., *Blog jako „dziennik elektroniczny”. Analiza genologiczna blogów pisarzy*, [http://maryl.org/wp-content/uploads/2015/09/Maryl-2013-Blog-jako-dziennik-elektroniczny.-Analiza-genologiczna-blog%C3%B3w-pisarzy-web.pdf], Warszawa 2013.

References

- Braty Kapranovy, *Novi rozdily do Kobzaria 2000*, Kyiv 2010.
- Ukrainy, Kyiv 2004.
- Flint T., *Visim. Zhinocha merezheva proza*, Kyiv 2006.
- IA Syla.news., #Chuiesh, koly pryidesh dodomu?: Instagram-bloh, shcho peretvoryvsia na knyhu, [https://syla.news/2018/12/05/chuyesh-koly-pryyidesh-dodomu-instagram-blog-shho-peretvoryvsya-na-knygu/].
- Interviu z Ukrainy, Yuliia Slyvka pro sylu: yak lvivska inteligentka svoieiu knyhoiu torkaie chytachiv, [https://rozmova.wordpress.com/2019/02/07/uliya-slyvka/].
- Klekit I., *Dvoie v lizhku, ne rakhuiuchy kokhantsiv*, Kyiv 2018.
- Khaddad K., *Merezheva literatura rozvirtualizovuietsia!*, [https://trinka.livejournal.com/101272.html].
- Kotrus O., *Horod, kotorii menia szel*, Kyiv 2017.
- Kostenko L., *Zapysky ukrainskoho samashedsheho*, Kyiv 2011.
- Liddell H. G., Scott R., *A Greek-English Lexicon*, Wielka Brytania 1996.
- Lippmann W., *Public Opinion*, New York 1950.
- Maryl M., *Blog jako „dziennik elektroniczny”. Analiza genologiczna blogów pisarzy*, [http://maryl.org/wp-content/uploads/2015/09/Maryl-2013-Blog-jako-dziennik-elektroniczny.-Analiza-genologiczna-blog%C3%B3w-pisarzy-web.pdf], Warszawa 2013.
- Pantiuk S., [http://bookvoid.com.ua/chat/].
- Prokopyshyn T., Biehlov V., Bereznitska I., *theUKRAINIANS: istorii uspihku*, Lviv 2015.
- Selivanova O., *Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsykl.*, Poltava 2006.

Українська мережева література...

Shumady N., Zakuvala zozulenka [v:] Antolohiia ukrainskoi narodnoi tvorchosti, Kyiv 1989.

Slyvka Yu., #Chuiesh, koly pryidesh dodomu?, Kharkiv 2018.

Strazhnyi A., Ukraynskyi mentalytet, Podolyna 2008.

Tykhyi S., Peremahaiut lyshe peremozhtsi, Kyiv 2019.

Voroshylo O., Muzh V., Antolohiia ukrainskoho samvydav, Kyiv 2004.

Zavadskyi Yu., Typolohiia y poetyka merezhevoi literatury i suchasne zakhidne literaturoznavstvo, Ternopil 2006.

Zalizniak L., Vid Sklavyniv do ukrainskoi natsii. Materialy, statti z istorii Ukrainy, Kyiv 2004.

**ПОРТРЕТ БЕЗ „ПОРТРЕТНОЇ СХОЖОСТІ”:
СИМВОЛІКА ОБРАЗУ ВІДОМОЇ ОСОБИ В
УКРАЇНСЬКІЙ ІЛЮСТРАЦІЇ НА ПРИКЛАДІ
РОБІТ ІЛЮСТРАТОРІВ КЛУБУ „PICTORIC”¹**

PORTRAIT WITHOUT “PORTRAIT RESEMBLANCE”:
FAMOUS PEOPLE IMAGE SYMBOLISM IN
UKRAINIAN ILLUSTRATION EXEMPLIFIED IN A
CASE STUDY OF “PICTORIC” CLUB

Діана Ткаченко

Львівська національна академія мистецтв
dianatkachenko14@gmail.com

Based on the works of the Ukrainian illustrators’ club “Pictoric”, this article explores methods of creating a portrait without “portrait resemblance”. In general, in different proportions and combinations, seven methods of creating a portrait without the physical similarity of the portrait were distinguished. All of them are based on metaphorical links, in particular with a profession, surname or pseudonym, a well-known event or deed of a person, the style of artworks, gestures, images of literary works, a biography of the author. Because the portrayed persons are well known, a few symbols or hints are enough to recall complex plots or life stories.

Keywords: Ukrainian illustration, portrait, famous person, metaphor, symbol.

---

¹ Роботу написано під науковим керівництвом д. мистецтвознавства Василя Косіва.

Цікавість до портретної ілюстрації з кожним роком зростає не лише серед звичайних глядачів, а й серед експертів. Про це свідчать численні конкурси на зображення відомих осіб: музикантів, акторів, політиків, художників, громадських діячів. Серед цих конкурсів є щорічні або щосезонні, як *So Young Illustration Competition*, в якому визначених музикантів треба зобразити у своєму стилі, переможці отримують гроші і можливість бути опублікованими на сторінках журналу.² *The BP Portrait Award* вимагає виконання портрету традиційними матеріалами: акрил, олія та темпера.³ *International Portrait Competition* — також традиційні техніки, але повна свобода у виборі портретованого.⁴ *Scottish Portrait Awards* — лише для представників Шотландії.⁵ *ART PORTRAIT International Festival of Portraiture* — міжнародний конкурс портрету, що проходить двічі на рік.⁶ Також є одноразові проекти, як *Miss Led & Wacom Portrait Competition*.⁷ Більшість ілюстраторів, які працюють з портретами та беруть

---

² *So Young Illustration Competition*, <https://soyoungmagazine.com/announcement-illustration-competition-summer-18/>, [07.05.2020].

³ *The BP Portrait Award*, <https://www.npg.org.uk/whatson/bp-portrait-award-2020/exhibition/>, [07.05.2020].

⁴ *International Portrait Competition*, <https://www.portraitsociety.org/international>, [07.05.2020].

⁵ *The Scottish Portrait Awards*, <https://www.facebook.com/scotportrait/>, [07.05.2020].

⁶ *ART PORTRAIT International Festival of Portraiture*, <http://www.artportrait.club/index.php/ru/>, [05.05.2020].

⁷ *Miss Led & Wacom Portrait Competition*, <http://www.missled.co.uk/blog/miss-led-wacom-portrait-competition/>, [05.05.2020].

участь у цих конкурсах, мріють потрапити на сторінки та обкладинки книжок або відомих журналів, які є певними еталонами якості.

У сучасній українській ілюстрації портрети відомих осіб з'являються в книжках *Діячі України* (Huss, 2015), *Казки на ніч для дівчат бунтарок* (Книголав, 2017), *Неймовірні* (ArtHuss, 2018), на обкладинках журналів „Шо”, „Куншт”, або на виставках — як частина арт-об'єктів або анімації (*WOW Ukraine*, 2020). Художники намагаються зобразити портретованого в своїй унікальній манері, проте більшість просто перемальовує з фотографій, не змінюючи ані ракурс, ані міміку, таким чином створюючи „ремікс” фото в своєму стилі. У професійному середовищі ілюстраторів спостерігаємо багато розмов про пошук власного стилю як елементу успіху, але майже ніхто не загострює увагу на семіотиці зображення. Натомість у портретній ілюстрації для того, щоб розповісти про відому особу, не обов'язково зображати людину взагалі, уважно підібрані символи й художні засоби можуть об'єднатися в цікаву розповідь. Такі роботи розглядають довше, а отже й запам'ятовують краще.

Прикладом такого підходу є діяльність клубу *Pictogic* — спільноти ілюстраторів, графічних дизайнерів і художників, які створюють спільні проекти та залучають талановитих колег з різних країн з метою популяризації сучасної ілюстрації в Україні й за кордоном. Клуб виник з ідеї створити польсько-українську виставку ілюстрації в 2014 р. щоб ознайомити українського глядача з творами польських авторів, які на той час мали більше можливостей самовираження в сучасній ілюстрації та лояльно сприймалися на батьківщині. Виставка пройшла успішно, тож

організатори вирішили створити проєкт „Діячі України”, в якому брали участь 30 ілюстраторів.⁸ На прикладі робіт з цієї серії можна простежити альтернативні методи зображення відомої особи. Загалом, у різних пропорціях та поєднаннях, виокремлюємо сім методів створення портрету без фізичної схожості портретованого. Усі вони базуються на метафоричних зв'язках, зокрема з професією, прізвищем чи псевдонімом, відомою подією або вчинком особи, стилістиці мистецьких робіт, жесті, образах літературних творів, біографії автора. Оскільки портретовані особи відомі, достатньо кількох символів чи натяків щоб пригадати складні сюжети чи життєві історії.

Метафора базована на професії. Ця метафора найбільш популярна серед ілюстраторів, адже в більшості випадків відомі особи стали знаменитими завдяки своїй професії. Вписавши в пошукових ресурсах ім'я “Іван Франко”, відразу прочитаємо: “письменник”. Цей метод зображення вигідний тим, що не потребує особливого розуміння галузі, в якій працювала людина, глибоких знань її біографії, звичок чи особистих вподобань. Разом з тим, якщо ілюстратор спрощує візуальну метафору та зображає, наприклад, письменника лише з книжками, глядач ризикує не навчитися нічого нового. На портреті Євгена Патона авторства Поліни Дорошенко на передньому плані зображений сам герой, однак через сильне спрощення і стилізацію, це може бути будь-який чоловік з вусами.⁹ На задньому плані бачимо мости, зірки-іскри, що летять при зварюванні, дроти,

---

⁸ *Діячі України. Артбук*, Київ 2015, <https://issuu.com/pictoric.ua/docs/issuu>, [18.06.2020].

⁹ *Ibidem*, с. 52.

блоки бетону та сітки. Портретований — вчений у галузі зварювальних процесів і мостобудування, за чийм проектом споруджено Парковий міст у Києві, а під керівництвом і міст Патона. Кольорова гама: сірий і чорний — колір бетону та жовтий — колір тепла, іскор, що летять при зварюванні. На протигагу цій експресивній і динамічній роботі, П. Дорошенко робить стриманого і спокійного Миколу Амосова, також звертаючись до його професії.¹⁰ Микола Амосов — лікар, учений у галузі медицини, громадський діяч. У цій роботі всі риси обличчя сховані під білою шапочкою і маскою, тіло та руки — в білому одязі та рукавичках, навіть на очах окуляри. Проте окуляри виділені червоним кольором та мають форму сердечок — це говорить про те, що Амосов рятує життя та працює з кров'ю. В його руках голка, червоною ниткою він вишиває своє ім'я на халаті в ділянці серця, що теж розповідає про його щоденну роботу. На задньому плані малюнок судин та м'язів — такі ілюстрації використовуються для пояснень медичного тексту в професійній літературі. Робота виконана в світло-сірих та білих тонах, що натякає на стерильність і чистоту, важливу в роботі лікаря. Портрет виконаний дрібним штрихуванням з увагою до деталей, що ще раз підкреслює прецизійність роботи хірурга та виваженість кожного руху.

Метафора базована на прізвищі або псевдонімі. Цей метод зустрічається нечасто, адже передбачає наявність „промовистого” авторського псевдоніму, або схожість прізвища з предметами, тваринами чи явищами. Крім цього, метафора базована

---

¹⁰ Ibidem, с. 53.

на прізвищі, може себе проявити лише у відповідному мовному середовищі, натомість для іноземців вона може бути не зрозуміла. Ольга Терещенко вживає таку метафору для портрету Марка Вовчка.¹¹ Псевдонім Марії Вілінської — Марко Вовчок, тому зображений вовк, але з рожевими губами, що відсилає нас до періоду, коли жіночі твори не публікувалися і Марія видавала себе за чоловіка. У цій роботі авторка не використовує жодного натяку на фізичну схожість з портретованою. У вовка навіть нема очей, проте метафора настільки сильна, що в глядачів не виникає питань. Олена Старанчук використовує схожі зображальні засоби для портретування Івана Багряного.¹² Синонім до слова „багряний” — червоний, тому червоне полум’я на портреті — це одночасно про псевдонім автора, про його революційні твори та діяльність. Сергій Майдуков у портреті Григорія Сковороди зображає героя як чоловіка, який ловить сковородою млинці.¹³ Це одночасно відсилає до його прізвища та до відомого вислову „Світ ловив мене, та не спіймав”. Фізичні риси опущені, впізнаються лише зачіска й одяг.

Метафора базована на відомій події або вчинку, з якими асоціюють особу. Цей прийом характерний для героїв, чії подвиги оспівують у піснях, казках та легендах, таким чином при першій згадці про портретованого ми думаємо про цю подію. Юлія Тверітіна в портретуванні князя Олега зображає не його перемоги, а момент смерті.¹⁴ Ми згадуємо про те, як змія,

---

¹¹ Ibidem, с. 9.

¹² Ibidem, с. 27.

¹³ Ibidem, с. 5.

¹⁴ Ibidem, с. 58.

що ховалася у черепі, вкусила Олега, забравши князю життя. Героїчне життя і випадкова смерть — це контраст, на якому зіграла ілюстраторка. Кольорова гама також контрастна: червоний та зелений з мінімальним додаванням чорного та коричневого. Другий портрет Ю. Тверітіної присвячується Ользі Княгині Київській, відомій жорстокою розправою над деревлянами за загибель чоловіка, князя Ігоря.¹⁵ На цій роботі Ольга зображена в момент помсти, коли вона попросила у деревлян з кожного двору по троє голубів і троє горобців, а потім відпустила їх додому з палаючим трутом і все місто Іскоростень згоріло. Постаць Ольги видовжена, очі примружені, на губах посмішка, шкіра віддає жовтизною, шия неприродно витягнута, як у змії, в худих руках Ольга тримає сірник, її довгі нігті схожі на пазурі. Одяг червоного кольору, накидка нагадує водоспад крові, що є посиленням до попередніх помст. На задньому плані зображені птахи з палаючими вогниками, один з птахів сидить на плечі та виражає весь жах цього вчинку. Напис „Княгиня Ольга” розміщений по праву і ліву сторону у верхній частині композиції, як це звичайно зображають на іконах. Звідси ми пригадуємо, що Ольга була зарахована до лику святої рівноапостольної.

Метафора базована на стилістиці мистецьких робіт. Цим методом зображають здебільшого художників, які мають яскраво виражені риси своєї творчості. У даному випадку ілюстратору доводиться виходити зі звичної йому стилістики та копіювати стиль портретованого. Наприклад, С. Майдуков зображає Казимира Малевича подібного до

---

¹⁵ Ibidem, с. 59.

його творів.¹⁶ Простими геометричними формами він окреслює риси обличчя: ніс — трикутник, брови — дуги, очі — два чорні кола. Пейзаж за спиною художника — це декілька прямокутників різної ширини і трикутне небо. Кольорова гама — відкриті, насичені кольори: червоний, жовтий, зелений. Автор розповідає: „Я передивився багато картин Малевича, серію робіт „Селяни”. Фотографій було замало, щоб розробити детальний портрет, тому я звернувся до естетики його робіт, запозичив точний вимір неба, надихнувся серією порцелян. Звідти взяв смужки: червона, жовта, зелена, чорна, щоб додати Малевичу впізнаваності. Щоб не було зайвих думок хто це...”.¹⁷ Цим самим методом користується О. Терещенко, зображаючи Георгія Нарбута.¹⁸ Його портрет чорно-білий, з червоною пташкою біля ока художника, манера малювання наслідує авторську графіку. Кола та ритм трикутників — частий та яскравий прийом у творчості Нарбута, який О. Терещенко вставляє у портрет. Волосся і одяг — це також елементи відомих робіт. Ще один приклад — портрет Івана Федорова від Ю. Тверітіної.¹⁹ Портрет виконано лише лінією щоб максимально пригадати стародруки. Робота наслідує композиційні прийоми, стиль малювання людей у книжках того часу, проте виглядає сучасно. Це чотирирівневий комікс, де в середині композиції можемо побачити самого Федорова за роботою, а навколо — буденне життя в майстерні.

---

¹⁶ Ibidem, с. 37.

¹⁷ С. Майдуков, *Запис інтерв'ю через Zoom від 29.06.2020 р.*, бесіду провела Д. Ткаченко, архів авторки.

¹⁸ *Діячі України...*, с. 41.

¹⁹ Ibidem, с. 35.

Хтось працює, хтось розмовляє чи пліткує, хтось рахує гроші, а хтось знаходить час щоб пофліртувати з жінкою. Тут одразу виникає асоціація з Іваном Федоровим, водночас показується життя та побут друкарів. Тонкий гумор не кидається в очі, не відволікає від основної постаті.

Метафора базована на жесті. Цей метод доволі рідкісний, адже його важко застосувати, не загубивши схожості з портретованим та не сплутавши його з іншими. Від метафори, базованої на історичній події відрізняється лише тим, що мінімумом засобів показує глибокий зміст. Сергій Майдуков використовує жест у портреті Чарльза Дарвіна (цей портрет не входить до серії *Діячі України*, проте виконаний учасником клубу Pictoric, та яскраво пояснює метафору жесту).²⁰ У цьому портреті вчений роздумує про щось, його рука стає центром композиції, вона чуває потилицю автора теорії еволюції. Будь-який жест сприймався би буденно у цій роботі, проте саме цей нагадує мавп, що так само чухають потилицю одним пальцем, загинаючи всі інші в кулак (люди так не роблять). Таким чином С. Майдуков немовби кепкує з Дарвіна. Щоправда, ця асоціація не ображає вченого, а лише відсилає до найвизначнішої праці його життя. Інший портрет, у якому все тіло та обличчя виконує функцію жесту — зображення Нестора Махна авторства Олега Грищенко.²¹ Згадуючи Махна, перше, що приходить до голови, — це „анархія”. Цією асоціацією і скористався ілюстратор, зобразивши Махна, його одяг та волосся як стовпотворіння людей, коней,

---

²⁰ „Куншт”, № 9, <http://shop.kunsht.com.ua/товар/куншт-№9-друкована-версія>.

²¹ *Діячі України...*, с. 67.

прапорів та зброї, що хаотично та динамічно рухається на портреті.

Метафора базована на образах літературних творів. Цей підхід до створення портрету найбільш радикальний, адже зображення особи може частково або повністю виключати портретованого. Частіше за все цю метафору використовують для письменників, де глядач знайомий з образами відомих творів. Наприклад, із творчості Тараса Шевченка часто пригадують рядки „Садок вишневий коло хати, хрущі над вишнями гудуть...”. Цей образ використовує Тетяна Загачевська, виводячи на передній план патерн з хрущів, гілок дерев, цвіту, маленьких хат, а внизу ілюстрації розташовує майже непомітний портрет Тараса Шевченка в рамі, яким його бачать діти в шкільних класах.²² Авторка звертається до ностальгії й образів, знайомих усім з дитинства. Приклад, де портретований не зображується взагалі — це портрет Миколи Гоголя авторства Юлії Кунцікової.²³ Основна увага тут звернена до символів і знаків, які Гоголь використовує у своїх творах. В його роботах містика й магія пов’язані з буденністю, з фольклором — саме це й показує художниця.

Метафора базована на біографії чи досягненнях автора, що подаються як інфографіка або комікс. Цей метод нечасто використовується ілюстраторами клубу Pictoric (лише три рази серед 115 портретів), адже межує з жанрами коміксу чи інфографіки. Отож постає питання: чи портрет це

---

²² Ibidem, с. 4.

²³ Ibidem, с. 6.

взагалі? Цей метод має перевагу серед інших за кількістю поданої інформації, її гнучкості, можливості передати події без втрати деталей та без уведення глядача в оману. Це працює коли потрібно передати хронологію історичних подій, назви праць, винаходів портретованого. Інформація частково або повністю буде новою для глядача, таким чином ілюстрація носить навчальний характер. Анна Сарвіра використовує такий метод у портретуванні Олекси Довбуша.²⁴ На капелюсі героя бачимо його біографію, показану як карту з початком відліку та кінцем. Розуміємо, що в 1700 році він народився в Печеніжині, помер у Космачі у 1745 році, по обидві сторони дружина та брат Олекси, які його підтримували та часто згадувались у біографічних описах, навколо гори Карпати, де розгорталися пригоди опришків, а також напис „скарб”, що відсилає до легенд навколо скарбів Довбуша. Інша робота А. Сарвіри з цим же методом — портрет Ігора Сікорського.²⁵ У цьому прикладі поєднуються текстові блоки про винаходи Сікорського, та піктограми літальних апаратів над якими працював винахідник. Коміксне вирішення портрета Володимира Винниченка подає Ярмо Філевич.²⁶ Кольорове вирішення та композиція тут спрощені, статичні та виглядають недоопрацьованими, проте це єдиний випадок поєднання портрету та коміксу серед цілої серії робіт.

Проаналізувавши роботи ілюстраторів клубу *Pictoric*, можна помітити закономірність — незважаючи на варіативність технік і засобів виконання ілюстратори

---

²⁴ Ibidem, с. 66.

²⁵ Ibidem, с. 49.

²⁶ Ibidem, с. 33.

схильні обирати один-два прийоми з цього переліку та використовувати їх постійно у своїх роботах. Одна з причин такої закономірності — малий обсяг часу для виконання портретів. На цьому наголошує Ю. Тверітіна: „Ілюстратори мають багато малювати й іноді, коли на одну роботу залишається, наприклад, один день чи ще менше, немає часу шукати нові підходи й експериментувати, довго переосмислювати персонажа. Легше піти перевіреними шляхами, де ти впевнений у результаті. Це відбувається несвідомо”.²⁷ Також варто зазначити, що не всі ілюстративні портрети з серії *Діячі України* виконані без фізичної схожості та з використанням розглянутих метафор. Деякі виконані у власній стилістиці та змальовані з фотографії. Іноді ілюстратори використовують фотографії відомих діячів, поєднуючи колаж та ілюстрацію.

Серед опитаних ілюстраторів Т. Загачевська і Ю. Тверітіна зазначили, що можливість для впровадження будь-якої метафори та її гнучкості залежить від того, наскільки добре глядач знайомий з життям і творчістю портретованого. Легше створити портрет без фізичної схожості якщо аудиторія його добре знає — працювати з образами Т. Шевченка, І. Франка чи Лесі Українки набагато легше для ілюстратора, ніж з менш відомими особами. Завжди є можливість, що глядач не вгадає, тому ілюстратори клубу Pictoric часто вдаються до поєднання колажу (фотографії діяча) і домальовування деталей та символів, переосмислюючи діяльність особи, проте не відходячи від фізичної

---

²⁷ Ю. Тверітіна, *Запис інтерв'ю через WeChat від 07.07.2020 р.*, бесіду провела Д. Ткаченко, архів авторки.

схожості. Т. Загачевська пояснює використання обробленої фотографії на прикладі свого портрета А. Шептицького тим, що не всі можуть впізнати його обличчя, глядачі звикли до серйозних портретів у чорній рясі, тому вона використала фото, але додала знаків на фоні та вервиці (Лл. 18).²⁸ Його відома фраза: „Бог (хрестик) — є безкінечна (знак безкінечності) любов (сердечко). Таким чином, хоч авторка й використовує фотографію, проте переосмислює загальновідомий образ та додає символізму.

На питання: „Який постер ви вважаєте найбільш вдалим серед колег?”, ілюстратори клубу Pictoric часто обирають роботу О. Терещенко „Марко Вовчок”, пояснюючи це тим, що найсильніший знак — найпростіший. „Що менше деталей, то менше шансів помилитись” — зазначає С. Майдуков, і продовжує: „В портреті найважливіше не схожість, а історія і наскільки цікаво її розгадувати. Просто схожий портрет — це нудно, людина схожа, але скучна і мертва. Коли ілюстратор закладає якусь історію, загадку, ребус, меседж, то це відразу піднімає портрет з просто змальованого в переосмислений. Найважливіше — це історія зашита у цьому портреті. Ілюстратори часто використовують багато деталей, що не мають стосунку до головного сюжету, коли відкидаєш такі деталі — нічого не залишається. Здається, що ви додали цікавого візуального ефекту [фактури, набризки], проте якщо це все забрати — ідеї за цим не залишаться”.²⁹ Юлія Тверітіна також зазначає, що посил має бути простим і

---

²⁸ Т. Загачевська, *Запис інтерв'ю через Zoom від 07.07.2020 р.*, бесіду провела Д. Ткаченко, архів авторки.

²⁹ С. Майдуков, *Запис інтерв'ю...*

зрозумілим з перших секунд. Тому для постерів найкраще не вдаватися до великої кількості деталей, а звертати увагу на прості форми і влучні ідеї. „Мені дуже подобаються постери дизайнерів, вони часто не вміють намалювати і вимальовувати, як це роблять ілюстратори, тому оперують сильними ідеями, продуманими композиціями, їх роботи прості й лаконічні” — зізнається Ю. Тверітіна.³⁰

Портрет — це завжди діалог з глядачем і наскільки глибоким він буде залежить від художника, ілюстратора чи дизайнера, який його створює. У портреті без фізичної схожості портретованого акцент зміщується із зовнішності на ідею, концепцію, де описується життєвий шлях людини, розкриваються її досягнення, ідеї та погляди. Більшість розглянутих творів зображають осіб, розповідають історії, які відомі кожному зі шкільних років. Що більше інформації про людину в суспільстві, то більше можливостей метафоричного підходу, коли портрет не розповідає, а пригадує чи натякає на існуючі знання. Менш відомі діячі потребують детальнішого наративу. Проте в сучасному медійному суспільстві, де візуальне домінує над вербальним, все більше інформації про видатних осіб засвоюється у вигляді зображень, переважно фотографій. У цій ситуації ілюстратори розширюють діапазон візуальної комунікації та створюють унікальний досвід нових зустрічей з героями портретів.

---

³⁰ Ю. Тверітіна, *Запис інтерв'ю...*

Література

Интерв'ю

Загачевська Т., *Запис інтерв'ю через Zoom від 07.07.2020 р.*, бесіду провела Д. Ткаченко, архів авторки.

Майдуків С., *Запис інтерв'ю через Zoom від 29.06.2020 р.*, бесіду провела Д. Ткаченко, архів авторки.

Тверітіна Ю., *Запис інтерв'ю через WeChat від 07.07.2020 р.*, бесіду провела Д. Ткаченко, архів авторки.

Интернет-джерела

Діячі України. Артбук, Київ 2015,

<https://issuu.com/pictoric.ua/docs/issuu>, [18.06.2020].

“Куншт”, № 9, <http://shop.kunsht.com.ua/товар/куншт-№9-друкована-версія>.

ART PORTRAIT International Festival of Portraiture,

<http://www.artportrait.club/index.php/ru/>, [05.05.2020].

International Portrait Competition,

<https://www.portraitsociety.org/international>, [07.05.2020].

Miss Led & Wacom Portrait Competition,

<http://www.missled.co.uk/blog/miss-led-wacom-portrait-competition/>, [05.05.2020].

So Young Illustration Competition,

<https://soyoungmagazine.com/announcement-illustration-competition-summer-18/>, [07.05.2020].

The BP Portrait Award, <https://www.npg.org.uk/whatson/bp-portrait-award-2020/exhibition/>, [07.05.2020].

The Scottish Portrait Awards, <https://www.facebook.com/scotportrait/>, [07.05.2020].

References

Zahachevska T., *Zapys interviiu cherez Zoom vid 07.07.2020 r.*, besidu provela D. Tkachenko, arkhiv avtorky.

Maidukov S., *Zapys interviiu cherez Zoom vid 29.06.2020 r.*, besidu provela D. Tkachenko, arkhiv avtorky.

Tveritina Yu., *Zapys interviiu cherez WeChat vid 07.07.2020 r.*, besidu provela D. Tkachenko, arkhiv avtorky.

Internet-dzherela

Diiachi Ukrainy. Artbuk, Kyiv 2015, <https://issuu.com/pictoric.ua/docs/issuu>, [18.06.2020].

“Kunsht”, № 9. <http://shop.kunsht.com.ua/tovar/kunsht-№9-drukovana-versiia>.

ART PORTRAIT International Festival of Portraiture, <http://www.artportrait.club/index.php/ru/>, [05.05.2020].

International Portrait Competition, <https://www.portraitsociety.org/international>, [07.05.2020].

Miss Led & Wacom Portrait Competition, <http://www.missled.co.uk/blog/miss-led-wacom-portrait-competition/>, [05.05.2020].

So Young Illustration Competition, <https://soyoungmagazine.com/announcement-illustration-competition-summer-18/>, [07.05.2020].

The BP Portrait Award, <https://www.npg.org.uk/whatson/bp-portrait-award-2020/exhibition/>, [07.05.2020].

The Scottish Portrait Awards, <https://www.facebook.com/scotportrait/>, [07.05.2020].

Інформація про авторів і наукових керівників

Наталія Драніцина, магістр, факультет філології,
Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаника, nataliadransyna@gmail.com

*Василь Грещук, доктор філологічних наук,
професор, Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника,
vasyl.greshchuk@pnu.edu.ua*

Сильвія Зьрудловська, бакалавр, кафедра україністики,
факультет прикладної лінгвістики, Варшавський
університет, s.zrodlovska@student.uw.edu.pl

*Світлана Романюк, доктор габілітований,
ад'юнкт, Варшавський університет,
s.romaniuk@uw.edu.pl*

Діана Кичан, магістр, факультет філології та
журналістики, Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки, kychan.diana@gmail.com

*Наталія Костусяк, доктор філологічних наук,
професор, Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
kostusyuk.nataliia@eenu.edu.ua*

Ірина Кубашевич, бакалавр, кафедра україністики,
факультет прикладної лінгвістики, Варшавський
університет, ikubashevych@gmail.com

*Ірина Кононенко, доктор габілітований, ад'юнкт,
Варшавський університет, ikononenko@uw.edu.pl*

Інформація про авторів і наукових керівників

Ангеліна Парашчина, магістр, філологічний факультет,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
anhelinaparashchyna@gmail.com

*Уляна Федорів, кандидат філологічних наук,
доцент, Львівський національний університет
імені Івана Франка, ulyana.fedoriv@lnu.edu.ua*

Мирослава Попович, бакалавр, кафедра україністики,
факультет прикладної лінгвістики, Варшавський
університет, m.porovych@student.uw.edu.pl

*Ірина Кононенко, доктор габілітований, ад'юнкт,
Варшавський університет, ikononenko@uw.edu.pl*

Соломія Птачик, бакалавр, кафедра україністики,
факультет прикладної лінгвістики, Варшавський
університет, s.ptachyk@student.uw.edu.pl

*Катажина Якубовська-Кравчик, доктор, ад'юнкт,
Варшавський університет, k.jakubowska@uw.edu.pl*

Богдана Романюк, магістр, Інститут філології, Київський
національний університет імені Тараса Шевченка,
romaniuk.dana@gmail.com

*Оксана Зубань, кандидат філологічних наук,
доцент, Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
oxana.mell.zuban@gmail.com*

Інформація про авторів і наукових керівників

Ольга Сідак, бакалавр, кафедра української мови, факультет гуманітарних наук, Національний університет „Києво-Могилянська академія”, o.sidak@ukma.edu.ua

Наталія Ясакова, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови, Національний університет „Києво-Могилянська академія”, n.yasakova@ukma.edu.ua

Ганна Столяр, магістр, Бердянський державний педагогічний університет, astolyar139@gmail.com

Ольга Новик, доктор філологічних наук, професор, кафедра української та зарубіжної літератури і порівняльного літературознавства, факультет філології та соціальних комунікацій, Бердянський державний педагогічний університет, novior@gmail.com

Діана Ткаченко, магістр, кафедра графічного дизайну, Львівська національна академія мистецтв, dianatkachenko14@gmail.com

Василь Косів, доктор мистецтвознавства, доцент кафедри графічного дизайну, Львівська національна академія мистецтв, vasylkosiv@lnam.edu.ua